

# ha-kol

## הקול

br. 128  
siječanj-veljača 2013.  
tevet/švat/adar 5773.

## OPATIJSKE ZIMSKE RADOSTI



## OPATIJSKE RADOSTI KAO U MLADOSTI

I SIJEČANJ 2013.



Ema Štern, glazbenica iz Osijeka



Paljenje svijeća na šabat



Ljubav prema plesu ne ovisi o dobi



Na satu gimnastike



Sat židovskih i drugih viceva  
Lee Kriesbacher



I ove godine u posjet su došli veleposlanik Izraela Yosef Amrani, predsjednik ŽOZ-a i Koordinacije Ognjen Kraus, rabin Luciano Moše Prelević i Drago Kohn, tajnik Židovske općine Osijek

- 04 Obilježen Dan sjećanja na žrtve Holokausta  
 05 Razvijanje osjećaja tolerancije  
 06 Holokaust mora ostati dio memorije svakog naroda  
 09 Sjećanja uz Dnevnik Anne Frank  
 11 Rabin o svjetovnom, vjerskom i spolnom odgoju  
 12 Počasni doktorat izraelskom znanstveniku  
 13 Naša Nova godina drveća  
 14 Seminar za mlade na Trebeviću  
 16 Uspješan kulturni i rekreacijski program  
 17 Živahna ženska sekcija  
 18 Vatrogasna suradnja  
 19 Uz stoti rođendan Theodora Grünera  
 20 “Šoa” je bio na programu HRT-a  
 21 Široka podrška obnovi sinagoge  
 23 Marta Ehrlich – radost boja i radost života  
 27 Židovski jezici jučer i danas  
 28 Nova sinagoga u Budimpešti  
 29 Luciano Moše Prelević - crnogorski rabin  
 30 Stari Jeruzalem u riječi i slici  
 33 Gustav Perl – mladost zanosa i ponosa  
 34 Trolist asova  
 38 Geza Schoenauer – neuhvatljivi Hajdukov dribler  
 40 Od Bijele kuće do Vatikana  
 41 Počast žrtvama Holokausta  
 42 Moši Kantoru najviše talijansko odličje  
 43 Odlazak Eda Kocha, gradonačelnika koji se pamti  
 Neugodna sjećanja  
 44 Sarajevska Hagada ne ide u New York  
 45 Potresan dokaz  
 Rekvijem za Auschwitz  
 46 Jedinstvena kolekcija Judaice na aukciji  
 47 Neboder u Varšavskom getu?  
 48 Izložba osobnih predmeta žrtava Holokausta  
 Spašavanje sinagoge  
 49 Dvije tisuće novih riječi godišnje  
 50 Židovsko groblje – spomenik otoka Curacao  
 51 Priča o Nefertiti i Jamesu Simonu  
 53 Kancelarka je rekla: Zauvijek smo odgovorni  
 54 Židovski prvaci hvale papu zbog stajališta o Izraelu  
 56 Antisemitizam nije u duhu Crnogoraca  
 58 Teodor Hercl – sefardski koreni  
 59 Šaranski: Ne uzimajte budućnost zdravo za gotovo  
 60 Židovski kandidati preskaču izbore za gradonačelnika  
 New Yorka, ali sve ih je više na startu u Los Angelesu  
 62 Dobrovoljni prilozima

Ha-Kol 128  
 siječanj/veljača 2013.  
 tetvet/švat/adar 5773.

**Glavni i odgovorni urednik**

Živko Gruden

**Urednički savjet**

Nataša Barac, Zora Dirnbach, Tamara Indik- Mali,  
 Damir Lajoš, Vera Dajht Kralj

**Oblikovanje i priprema za tisak**

Studio Hendrih

**Ha-Kol**

glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

**Izdavač**

Židovska općina Zagreb  
 Palmotićeva 16, 10000 Zagreb p.p. 986  
 tel: 385 1 49 22 692  
 fax: 385 1 49 22 694  
 e-mail: jcz@zg.t-com.hr  
 uredništvo: hakol@net.hr

**Za izdavača**

dr. Ognjen Kraus

**ISSN 1332-5892**

Izlaženje Ha-Kola financijski potpomaže  
 Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske

**Pretplata**

100 kuna godišnje, za inozemstvo 200 kuna  
 Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:  
 2360000-1101504155  
 Židovska općina Zagreb

**Devizni račun:**

Account owner: Židovska općina Zagreb  
 Bank: Zagrebačka banka d.d.  
 Account number: 1500260173  
 IBAN: HR4923600001500260173  
 Swift: ZABHR2X

**Tisak**

Offset tisak NP GTO d.o.o.

---

Stranica 1.: Opatijske zimske radosti, s izleta u Rijeku

Stranica 2.: Opatijske radosti, kao u mladosti

Stranica 63.: S retrospektive Marte Ehrlich

Stranica 64.: Marta Ehrlich: Primavera, 1972., ulje na platnu

---

**U realizaciji ovog broja svojim su prilozima sdjelovali:**

**Mira Altarac-Hadžiristić, Nataša Barac, Ivan Bauer,  
 Nives Beissmann, Zoran Bošnjak, Smiljka Domac-  
 Ceraj, Milivoj Dretar, Darko Fischer, Kyra Kardun,  
 Siniša Jurica, Fredi Kramer, Mladen Mali, Narcisa  
 Potežica, Melita Švob, Renee Weisz-Maleček**

**Toda raba!**

## HRVATSKI SABOR

## OBILJEŽEN DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA

## \* IVO JOSIPOVIĆ:

NASUPROT ZLOČINAČKE USTAŠKE IDEOLOGIJE,  
HRVATSKI SE NAROD VEĆINSKI OPREDIJELIO ZA ANTIFAŠIZAM

## \* JOSIP LEKO:

SVE JE MANJE ONIH KOJI MOGU SVJEDOČITI O STRAHOTAMA NACIZMA,  
ALI SVATKO JE OD NAS POZVAN DA BUDE ČOVJEK U NAJBOLJEM SMISLU TE RIJEČI,  
DA PRONAĐE HRABROST ZA DJELOVANJE U CILJU ZAŠTITE LJUDSKIH I MANJINSKIH PRAVA

U Hrvatskom saboru je ove godine obilježen 27. siječnja, Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta, a hrvatski predsjednik Ivo Josipović i predsjednik Sabora Josip Leko tom su prigodom ocijenili da gospodarska kriza u Europi i svijetu prijete jačanjem ideologije kakva je dovela do Holokausta te su poručili da se širenje mržnje ne smije zanemarivati.



Ivo Josipović

“Politička situacija izaziva reminiscencije na prošlost. Gospodarska kriza, mržnja, želja za nasiljem, omalovažavanje drugih i teritorijalne pretenzije govore da čovječanstvo iz povijesti nije naučilo neke lekcije”, kazao je Josipović u Hrvatskom saboru. “Zadaća svih nas je da radimo sve da ovdje, među nama, u Europi i svijetu zlo nestane. Možda je to utopija, ali je zadaća od koje ne smijemo odustati”, zaključio je.

Josipović je ocijenio i da je Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta prigoda da se još jednom oda poštovanje žrtvama Holokausta, ali i da se ozbiljno razmisli o obeštećenju obiteljima koje su stradale i kojima je oduzeta imovina. Podsjetio je da je šest milijuna ubijenih Židova rezultat zločinačke politike koja se vodila u Njemačkoj i nekim drugim državama, na koju nije ostala imuna ni Hrvatska.

“Jasenovac je najveći spomenik zla koji ne smijemo zaboraviti, jer smo ovdje među našim ljudima imali ljude koji su bili spremni na zločin”, upozorio je Josipović, ističući da “nikada ne smijemo pristati da se i jedan narod, i jedna rasa smatraju nižima”.

Prisjetio se i onih koji su imali hrabrosti oduprijeti se takvoj ideologiji, koji su spašavali pojedince i zaslužili časni naziv Pravednika među narodima te naglasio da se hrvatski narod “nasuprot zločinačke ustaške ideologije, većinski opredijelio za antifašizam”.

I predsjednik Sabora Josip Leko smatra da je “nemoguće ignorirati sličnost nekih današnjih političkih okolnosti s onima prije Drugog svjetskog rata”. “Europski kontinent danas se razvija u miru i uživa demokratske vrijednosti, ali dugotrajna ekonomska kriza, širenje siromaštva i sve veći jaz između velikog broja siromašnih i malog broja bogatih, kao i nedostatna vjerodostojnost politike u cjelini i neka neodgovorna politička vodstva upozoravaju na oprez”, rekao je Leko, ističući da je ekonomska kriza uvijek plodno tlo za izbijanje ratova vođenih nacionalističkim ili drugim predrasudama.

Naglasio je da ni jedan narod ni država ne smije zanemariti širenje mržnje, bez obzira na to je li riječ o sportskim terenima ili neprihvatanju različitosti manjinskih grupa ili zajednica te upozorio da je hrvatski narod već jednom



Josip Leko

platio cijenu totalitarnih ideologija - nacizma, fašizma i komunizma.

Leko je u svom govoru također podsjetio na one koji su za vrijeme rata spašavali Židove, napomenuvši kako je i glavni tajnik UN-a Ban Ki-mun ovogodišnje obilježavanje Dana sjećanja stavio pod moto 'Spašavanje tijekom Holokusta - hrabrost za djelovanje'.

"Time je želio upozoriti da je u vrijeme najjače vladavine nacizma i fašizma, od čega nije bila izuzeta ni Hrvatska, bilo mnogo hrabrih, najčešće anonimnih ljudi koji su riskirali vlastite živote kako bi od progona spasili nedužne ljude. Preživjelih žrtava koncentracijskih logora, kao i Pravednika među narodima, koji mogu vlastitim iskustvom svjedočiti o strahotama nacizma, zbog njihove visoke dobi sve je manje, no svatko od nas mora i pozvan je biti Pravednikom među narodima, svatko od nas pozvan je biti čovjek u najboljem smislu te riječi i pozvan je da pronade hrabrost za djelovanje u cilju zaštite ljudskih i manjinskih prava. Ne zaboravimo - tko spasi jedan ljudski život, spasio je cijeli svijet. To kaže sveta židovska knjiga Talmud, a ja bih to proširio zlatnim pravilom morala koje dijele sve religije svijeta - čini drugima ono što želiš da drugi čine tebi", kazao je predsjednik Sabora. ✨

Nataša Barac

## DAN SJEĆANJA U ŠKOLAMA

# RAZVIJANJE OSJEĆAJA TOLERANCIJE

Dan sjećanja na žrtve i heroje Holokausta obilježen je i ove godine u školama diljem Hrvatske. Među ostalima i u Osnovnoj školi Mate Lovraka u Vladislavcima nedaleko od Osijeka te u OŠ Stoja u Puli.

Učenici od petog do osmog razreda Osnovne škole Mate Lovraka iz Vladislavaca obilježili su ove godine Dan sjećanja cijelim nizom akcija.

Prema riječima ravnateljice škole Marije Poje, škola je od prošle godine uključena u međunarodni projekt pod nazivom "Šafran", čija žuta boja asocira na žutu boju Davidove zvijezde koju su Židovi, prema rasnim zakonima, morali nositi.

Jenasu su u dvorištu škole učenici posadili šafrane u obliku Davidove zvijezde, a u siječnju su održali projektni dan na temu Holokausta.

Ravnateljica Marija Poje kazala je da je cilj ove akcije bio razvijanje osjećaja tolerancije i razumijevanja među učenicima, ali i da se učenike upozna sa strahotama Holokausta. Dodala je da su na temu stradanja židovskog naroda tijekom Drugog svjetskog rata održane radionice, pa su tako, primjerice, učenici petih razreda u origami tehnici

izrađivali šafrane, a stariji učenici sudjelovali su na radionicama gdje su obrađivali temu Holokausta.

Učenici, članovi povijesne grupe Osnovne škole Stoja u Puli tradicionalno su, s učiteljicom povijesti Sonjom Bančić, obilježili Dan sjećanja na žrtve Holokausta.

Pripremili su predstavu koja je zamišljena kao intervju s gospodinom Romanom Kentom, autorom autobiografske knjige "Moj pas Lala" te je predstavili učenicima OŠ Stoja. Knjiga govori o djetinjstvu gospodina Kenta, poljskog Židova iz Lodza, koji je preživio strahote Holokausta, a danas živi u New Yorku i, osim što je uspješan poslovni čovjek, bavi se temom Holokausta na razne načine.

Učenici Jana Fočak, Samuel Nemanić i Ivan Marić preveli su knjigu s engleskog, a nakon toga su je i ostali učenici, članovi povijesne grupe, pročitali te uvježbali predstavu u kojoj se predstavlja život obitelji Kent prije, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata.

Učenici tako na primjeren način uče o strahotama Drugog svjetskog rata, shvaćaju pojam Holokausta, uče o ljubavi, prijateljstvu, požrtvornosti i nadi, ističu u školi Stoja. ✨

T.R.

## ZAGREB: 10. STRUČNI SKUP O HOLOKAUSTU I SPREČAVANJU ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI

# HOLOKAUST MORA OSTATI DIO MEMORIJE SVAKOG NARODA

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA OBILJEŽEN JE U ZAGREBU I TRODNEVNIM STRUČNIM SKUPOM ZA PEDESETAK NASTAVNIKA DRUŠTVENIH PREDMETA, KOJI SU IMALI PRILIKE SLUŠATI PREDAVANJA VRSNIH PREDAVAČA IZ ZEMLJE I INOZEMSTVA

Tradicija obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta, 27. siječnja, i ove se godine, nastavila višednevnim stručnim skupom za pedesetak nastavnika društvenih predmeta. Organizator skupa, održanog u Zagrebu, bila je Agencija za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske.

Bio je to deseti, jubilarni skup na temu Poučavanje o Holokaustu i sprečavanju zločina protiv čovječnosti, što je cijelom skupu dalo svečaniji karakter, a shodno tome i program je ponešto izmijenjen u odnosu na protekle godine. Edukacija za nastavnike trajala je tri puna dana – prvi sudionici počeli su pristizati u nedjelju oko podneva, a seminar je službeno završen u srijedu nakon zajedničkog ručka.

Skup je otvorila Loranda Miletić, viša savjetnica za povijest Agencije za odgoj i obrazovanje, bez čijeg zapaženog sudjelovanja ne može proći nijedan stručni skup o Holokaustu. Ne samo da je aktivni sudionik, već i organizator svih dosadašnjih stručnih skupova o Holokaustu i ljudskim pravima. Svojim savjetima svakodnevno pomaže nastavnicima u njihovom radu u školama, posebno što se tiče tema poput antisemitizma, Holokausta i sprečavanje diskriminacije. Ponosno je istaknula činjenicu da je stručnim skupovima do sada prisustvovalo oko 700 učitelja i profesora – ne samo povijesti već i drugih nastavnih predmeta na kojima se proučava tematika stradanja Židova za vrijeme Drugog svjetskog rata i o zločini-



### Izlaganja su praćena s velikom pažnjom

Ove se godine u organizaciju uključio i pariški muzejsko-dokumentacijski centar Mémorial de la Shoah, s kojim je nedavno potpisan sporazum o suradnji i razmjeni. Sudjelovali su i predstavnici Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, Yad Vashema iz Jeruzalema, škotske obrazovne agencije, Kuće Anne Frank iz Amsterdama, Filozofskog fakulteta iz Zagreba, Javne ustanove Spomen-područja Jasenovac, Židovske općine Zagreb, Instituta „Ivo Pilar“. Vrlo zanimljiv program, diskusije poslije izlaganja, nastava u Jasenovcu i novi edukativni materijal u potpunosti su ispunili očekivanja svih prisutnih.

ma protiv čovječnosti te naglasila dobru suradnju i potporu najviših državnih vlasti.

Pozdravnim govorima dobar rad na seminaru poželjeli su sudionicima Vinko Filipović, ravnatelj Agencije za odgoj i obrazovanje, Ankica Nježić, pomoćnica ministra znanosti, obrazovanja i sporta Željka Jovanovića, dr. Andrea Zlatar-Viočić, ministrica kulture i Zrinka Vrabec-Mojzeš, izaslanica predsjednika Republike, koja je podsjetila da se predsjednik Josipović založio za mijenjanje dijelova udžbenika povijesti, jer u njima nije napisana puna istina o Drugom svjetskom ratu.

U brojnim javnim nastupima predsjednik Josipović je mnogo puta podsjećao kako je zločin koji se dogodio židovskom narodu i drugim žrtvama nacističkog progona najmračniji dio suvremene ljudske povijesti i mora ostati dio memorije svakog naroda jer se u njemu ogleda tragedija svakog pojedinca, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili rasnu pripadnost. Upozorila je da, unatoč pozitivnim pomacima u odnosu na devedesete, sustavno učenje o Holokaustu još uvijek nije postalo dijelom obaveznog školskog kurikulumu.

Ministrica kulture Andrea Zlatar-Viočić naglasila je da Spomen-područje Jasenovac također sudjeluje u edukaciji o Holokaustu i tiskanjem knjiga o tome kako objasniti djeci Holokaust i tiskanjem pisama upućivanih iz logora Jasenovac i Stara Gradiška.

Uvodno predavanje održao je veleposlanik Države Izrael Yosef Amrani (opširnije dijelove iz njegova poredavanja donosimo u posebnom tekstu, odmah nakon ovog izvještaja), koji je naglasio da se i danas, 70 godina nakon Holokausta, treba boriti za istinu o tome i stradanju trećine židovskog naroda. Na nama je da učimo i prenosimo znanje, pamtimo i živimo normalni moralni život. To je način na koji prošlost treba biti dio našeg života kao pojedinca i naroda. Možda kroz lekcije iz prošlosti možemo uspjati tamo gdje su prošle generacije zakazale - istaknuo je Yosef Amrani.

Povodom 70. godišnjice ustanka u Varšavskom getu predavanja o tom događaju održala je dr. Magdalena Najbar-Agičić. Oružani ustanak u Getu izbio je u siječnju 1943. Iako su ustanici znali da im je neprijatelj daleko nadmoćan, nisu se željeli predati bez otpora.

O komparativnom pristupu genocidima 20. stoljeća predavao je prof. dr. sc. Yves Ternon, ugledni liječnik i povjesničar sa Sorbone. Definicija što je genocid, kako do njega dolazi, usporedba genocida nad Židovima s onim nad Armencima i u Ruandi, posljedice genocida – bile su ključne točke Ternonova izlaganja. Operacija T4 i njena veza s operacijom Reinhard bio je naziv drugog Ternonova predavanja sljedećeg dana.

Zatim je izlagala dr. Chava Baruch iz Izraela na temu suočavanja sa stereotipnim razmišljanjima od antisemitizma do nacističke ideologije. Nick Morgan je prezentirao problematiku poučavanja o Holokaustu u škotskim školama. Za razliku od Hrvatske, Škotska direktno nije iskusiła Holokaust pa je škotskim školarcima malo teže razumjeti procese koji su doveli do tog najvećeg zločina u ljudskoj povijesti.

Poslijepodnevni dio dana pripao je hrvatskim stručnjacima: Naida-Mihal Brandt govorila je o povijesti hrvatskih Židova od kraja 18. stoljeća do 1941.; Goran Hutinec imao je prezentaciju na temu „Holokaust u NDH“; Danijel Vojak je opisao stradanje Roma u Drugom svjetskom ratu.

Milivoj Dretar je podijelio svoja iskustva razgovora s osobama koje su preživjele Holokaust. Gost tog izlaganja bila je Eva Ackerman iz Doma zaklade Lavoslava Schwarza u Zagrebu, koja je opisala tragediju svoje obitelji Krajanski i sve što je proživjela od 6. travnja 1941., kada su Jugoslaviju napale Sile osovine,



Andrea Zlatar-Viočić

do događaja poslije rata. Njeno izlaganje je dirnulo publiku, pa je oko Eve nastala prava gužva jer su svi željeli stisnuti joj ruku.

Večer je završila u suradnji s Kazališnom scenom Lea Deutsch u prostorima Židovske općine Zagreb, gdje su predstavljani ulomci predstave Dnevnik Anne Frank, redateljice Mire Wolf.

Utorak je proveden na prostoru nekadašnjeg najvećeg i najstrašnijeg logora NDH – Jasenovca. Sudionici seminara su razgledali stalni postav Muzeja, obišli Kameni cvijet i sudjelovali u radionicama muzejskog osoblja. Edukativni program jasenovačkog muzeja još uvijek zaobilazi veliki dio osnovnih i srednjih škola, a većina hrvatskih učenika ni ne sudjeluje u komemorativnim svečanostima posvećenim žrtvama terora. Možda je to jedan od razloga zašto je učenicima teže stvoriti empatiju prema stradalnicima, zbog čega često dolazi do pojave netolerancije i ksenofobije.

Posljednji dan bio je posvećen audiovizualnim pomagalicama u nastavi – kako se uz pomoć dokumentarnih ili čak crtanih filmova može poučavati o Holokaustu u školama. Sudionicima je podijeljen video „Neka tvoje sjećanje bude ljubav“ u izdanju Multimedijskog centra jeruzalemskog Hebrew University. Karen Polak iz Amsterdama predstavila je knjigu „The Holocaust and Other Genocides“, koja je - kao i priručnik za učitelje „Anisemitizam - stare i nove predrasude“ – podijeljena svim sudionicima.

Zadovoljstvo stručnim skupom iskazale su i glavne organizatorice Renata Ozorlić Dominić i Loranda Miletić, više savjetnice Agencije za odgoj i obrazovanje, najavivši novi projekt za hrvatske učitelje – stvaranje županijske mreže edukatora o

*nastavak na sljedećoj strani*

Holokaustu. Suradnici Agencije posjećivali bi škole u svojim županijama i educirali učenike, ali i svoje kolege nastavnike o tematici Holokausta, antisemitizma, ljudskih prava i zločina protiv čovječnosti. No, za ovakav projekt potrebno je uložiti još napora, a i financijskih sredstava. Za hrvatske učitelje

nema straha, edukativni seminari će se održavati i sljedećih godina, možda i u drugim gradovima osim Zagreba. Ostaje i nada da će pristup Hrvatske Europskoj uniji otvoriti nove mogućnosti educiranja nastavnika i u poznatim obrazovnim središtima EU članica. ✧

Milivoj Dretar

## IZ IZLAGANJA VELEPOSLANIKA YOSEFA AMRANIA NA STRUČNOM SKUPU O HOLOKAUSTU

# NOSIMO BAKLJU SJEĆANJA

SKORO 70 GODINA NAKON HOLOKAUSTA, KOJI JE LIKVIDIRAO TREĆINU ŽIDOVSKOG NARODA, IZRAELCI I ŽIDOV IMAJU OSTAVŠTINU DA SJEĆANJE NA HOLOKAUST ODRŽAVAJU ŽIVIM RADI DOBROBITI ČOVJEČANSTVA, RADI BOLJEG SVIJETA ZA BUDUĆE GENERACIJE

Na početku 2013.god., dok kazaljka sata održava svakodnevnu rutinu, vrijeme i povijest, dva najmoćnija čimbenika u ljudskom životu, ponekad se kreću u različitim smjerovima, koji se nikada ne susretnu i isprepletu. Ponekad uslijed slučajnosti ili sudbine, povijest je ponovno prisutna u trenutnim događajima. Ništa nije bilo sporadično u vezi Židovskog holokausta u Drugom svjetskom ratu, ni u vremenu ni u prostoru. Holokaust nije bio samo nesreća uvećana od strane medija. Baš suprotno, mediji u to vrijeme su zakazali u izvještavanju o raširenosti i užasu kao i o metodologiji ubijanja i masovnih ubojstava. Tek nakon rata, što je sarkastični povijesni ipso facto, svijet je otkrio neizmjernu veličinu povijesnog događaja, ako riječi mogu umanjiti ovo u neutralnu ispranu frazu kao što je „događaj“.

Kako godine prolaze, generacije djece i beba Holokausta postali su i sami djedovi i bake te prabake i pradjedovi: svijet se promijenio, ideologije su propale, pronađene su nove teh-

nologije i ovaj kontinent, rodno mjesto filozofija, ideologija, kulture i umjetnosti, napreduje ka ujedinjenoj Europi. Ljudska narav ne stremi nužno zaboravu ili ignoriranju već želi ići dalje i ponekad potisnuti. Potiskivanje je naš obrambeni mehanizam. Idući dalje izabiremo živjeti ali možemo li živjeti bez sjećanja, bez povijesti koja nas prati, ako ne u našim životima onda bar u našem identitetu i unutarnjem biću? Broj žrtava, bestijalnost, metodologija zla, neuspjeh čovječanstva, naroda, ljudi, duha, suradnja većine sa Zlom, muk Crkve i onih na vlasti treba biti dio našeg identiteta kao modernih ljudskih bića. Moramo slušati svjedočanstva, čuti priče, uvidjeti što se dogodilo i shvatiti da su iza riječi, iza jedne riječi – Holokaust – toliki životi izgubljeni, toliki snovi ugušeni, tolike nade se nisu obistinile. Židovska kultura uči nas da je onaj koji spasi jedan život spasio cijeli svijet. Možemo parafrazirati i govoriti o toliko puno izgubljenih svjetova uništenih u Holokaustu. Žrtve su oni koji su nestali i oni koji su izbjegli užase. Neki su još sa nama i trebamo ih slušati i učiti od njih, shvatiti da se to zaista dogodilo i izvući lekciju.

Hannah Arendt u svojoj raspravi o Eichmannovom suđenju pokušala je dati novu perspektivu koja nakon 50 godina zahtijeva dublji uvid. U svojoj knjizi „Eichmann u Jeruzalemu: Izvještaj o banalnosti Zla“ koja je bila jako kritizirana u to vrijeme zbog upotrebe riječi banalnost kao i zbog svog pokušaja da spozna dušu vruga, Arendt nam daje analizu, vrijednu pažnje i rasprave, posebno s protekom vremena i iz određene povijesne udaljenosti. Definiirajući Eichmannovu ulogu kao banalnost zla ni po čemu nije obrana ubojice, počinitelja ili suradnika u zločinu. Eichmannovi postupci i postupci mnogih drugih, onih koji su ubijali i onih koji su ignorirali i šutjeli, nisu se vodili Kantovim kategoričkim imperativom. Kao ljudska bića trebamo zadržati i sačuvati ulogu zakonoda-



Yosef Amrani



vaca vlastite moralnosti; trebamo biti oni koji razlikuju moralno i nemoralno, pravo i krivo, dobro i zlo, te ne delegirati vrhovnom autoritetu od krvi i mesa. U opisu stanja uma ljudske zvijeri, Arendt piše „Eichmann je prestao živjeti po Kantovim principima, koje je poznavao, i tješio se mislju da više nije odgovoran za svoja djela i da nije u mogućnost išta promijeniti.“

Osvrt na učenje Hanne Arendt treba biti naša poruka budućim generacijama. Povijesni događaj postoji da se pamti i nikada ne zaboravi, da nas nauči; to se dogodilo i ljudi su sudjelovali. Ekstremizam, fanatizam, mržnja, netolerancija i neznanje mogu dovesti do bestijalnosti društva. Svaki vlastiti sud u razlikovanju dobrog i lošeg je barijera, garancija protiv zla. Danas smo ovdje u prisutnosti političkih vođa, učitelja i nadam se, studenata. Trebamo svi izvući pouku iz opasne naravi prosječnosti i rutine iz prošlosti, iz lekcija o Holokaustu. U Europi 1930-ih i 1940-ih urušio se ljudski sustav vrijednosti, civilizacije su doživjele neuspjeh, ljudi koji su sudjelovali u događajima bili su odgovorni. Nacistička rasna teorija, Nirnberški rasni zakoni i ubojita mašinerija mogući su u društvu

i kulturi gdje su ljudi kao ljudska bića postali suvišni, gubeći vlastiti sud i padajući pod utjecaj stada.

Novo stoljeće, novi milenij je pred nama i imamo moralnu povijesnu zadaću da upamtimo i prenosimo to znanje. Skoro 70 godina nakon Holokausta, koji je likvidirao trećinu židovskoga naroda, Izraelci i Židovi imaju neizbježnu ostavštinu, biti lučonoše, nikada ne zaboraviti i pronaći načine da održimo živim sjećanje zbog dobrobiti čovječanstva, zbog boljeg svijeta za buduće generacije. Na nama je da učimo i prenosimo to znanje, pamtimo, živimo normalni moralni život. To je način na koji prošlost treba biti dio našeg života kao pojedinaca i naroda. Možda kroz lekcije iz prošlosti kao dijela našega života možemo uspjeti tamo gdje su prošle generacije zakazale. Theodore Adorno je napisao odmah nakon Drugog svjetskog rata da "cilj progresivnog razmišljanja, cilj koji prosvjetljuje, jest osloboditi ljudsko biće od straha i uspostaviti njegovu suverenost. Nažalost, svijet (1940-tih) je rastrgan nesrećom i tragedijama. Da bismo prevazišli strah trebamo učiti, pamtiti i zadržati vlastitu moralnu pravnu filozofiju naših postupaka. ✨

## ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB

# SJEĆANJA UZ DNEVNIK ANNE FRANK

U POVODU MEĐUNARODNOG DANA SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA, ULOMKE IZ PREDSTAVE „DNEVNIK ANNE FRANK“ NA KAZALIŠNOJ SCENI LEA DEUTSCH IZVELI SU, U REŽIJI MIRE WOLF, MARIJA KOHN I RENE MEDVEŠEK



Sanja Zoričić-Tabaković

Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta u Židovskoj općini Zagreb obilježen je 28. siječnja izvođenjem ulomaka iz predstave Dnevnik Anne Frank. U organizaciji Židovske općine Zagreb, Šoa akademije i Kazališne scene Lea Deutsch, ulomke iz predstave, u režiji Mire Wolf, izvela je Marija Kohn.

Otvarajući svečanost u povodu Dana sjećanja, potpredsjednica Židovske općine Zagreb Sanja Zoričić-Tabaković pozdravila je Josipa Leku, predsjednika Hrvatskog sabora i sve prisutne.

Zatim su izvedeni ulomci iz kazališne predstave u dva čina „Dnevnik Anne Frank“, koju su 1955. godine - nedugo nakon što je preživjeli Annin otac odlučio objaviti kćerine zapise - napisali američki pisci Frances Goodrich i Albert Hackett, prilagodivši dijelove Anninog dnevnika za

kazališnu izvedbu. Naslovnu ulogu interpretirala je naša poznata glumica Marija Kohn. Uz nju je u ulozi Petera uspješno nastupio glumac Rene Medvešek. Publika je bila duboko dirnuta potresnim djelom, a posebno atmosferom koja je izvanredno dočarana na pozornici.

Tom je prilikom iskazana počast i Lei Deutsch, žrtvi Holokausta, čijim je imenom nazvana Kazališna scena Židovske općine Zagreb. Uvodnim tekstom Mira Wolf je podsjetila da je Lea Deutsch s pet godina postala glumačka zvijezda, koja je „jednako uspješno pjevala i plesala i u idućih skoro deset godina bila veselje zbog kojeg su Zagrepčani odlazili u kazalište i slušali radio. Svi su uočavali njezin veliki talent, publika ju je obožavala, toliko da su kazališta naručivala dramske tekstove pisane za nju. Lea Deutsch za sve je bila velika kaza-

*nastavak na sljedećoj strani*



### Marija Kohn i Rene Medvešek

lišna zvijezda, ali velike mogućnosti male glumice završile su u stočnom vagonu na putu u Auschwitz u ludilu Holokausta, u vrtlogu rata. Bila je naša Shirley Temple i jest naša Ana Frank“. Samo „Ana, za razliku od Lee, nije bila poznata, obožavana ni od publike, nije bila ‘čudo od djeteta’... , bila je obična djevojčica koja je u vrtlogu užasa utočište svojim djetinjim snovima i nadama pronašla u pisanju jedinog što joj je preostalo u zatvorenom i zamračenom prostoru, pisanju dnevnika. Leu Deutsch su proslavile njezine uloge, Anu Frank njezin Dnevnik.“ Na taj način „zblížili smo ove dvije djevojčice, kojima je ludilo njihova vremena oduzelo

svaku mogućnost življenja“. „Ponovno smo se sjetili žrtava Holokausta, šest milijuna pobijenih u jamama, logorima samo zato jer ih je netko odlučio razlikovati od sebe, kao da su manje vrijedni“. Zato je okupljanje na ovoj kazališnoj predstavi, koja je sve duboko ganula, ponovna „opomena kako se jednom ne bi tko zna kome ponovila njihova sudbina“.

Na kraju je dugotrajnim pljeskom pozdravljena izvrsna gluma i interpretacija teksta. Zanimljivo je da su ovaj put predstavljeni ulomci prema klasičnom romanu-dnevniku (koji je ušao i ostao u školskoj lektiri za sedme razrede osnovne škole), a koji je bio postavljen kao dramsko djelo

prije mnogo godina u Dramskom kazalištu „Gavella“. Tada je na pozornici ovog kazališta u dramskom djelu „Ana Frank“ nastupila plejada poznatih glumaca, među kojima Zvonimir Rogoz, Neva Rošić, Nada Subotić, Zdenka Heršak, Darko Smiljanić, Sven Lasta, Petar Jurčević, Semka Sokolović i u naslovnoj ulozi nezaboravna, tada mlada Marija Kohn. Tako se sada, kao prije više od pola stoljeća, ponovno kao Anna Frank pojavila velika glumica Marija Kohn i ovaj put je svojim glumačkim i interpretativnim umijećem sugestivno uspjela oživjeti lik nesretne djevojke koja je postala simbol zle sudbine milijuna njenih sunarodnjaka. ✨

Mr.sc. Narcisa Potežica

S TRIBINE KD „MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER“

## RABIN O SVJETOVNOM, VJERSKOM I SPOLNOM ODGOJU

PREDAVANJE RABINA LUCIANA MOŠE PRELEVIĆA O TEMI KOJA JE ODNEDAVNA PREDMET BURNIH I ŽESTOKIH RASPRI U HRVATSKOJ JAVNOSTI, ZAHVAĆAJUĆI POLITIČKE, CRKVENE, ZNANSTVENE I PEDAGOŠKE KRUGOVE, PRIVUKLO JE ZNATNU POZORNOST MEDIJA

Luciano Moše Prelević, glavni rabin u Republici Hrvatskoj, svojim je predavanjem na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiburger“, održanim 12. veljače, izazvao znatno veću pozornost u javnim medijima nego što se na predavanju okupilo slušatelja. Snijeg i očekivano loše vrijeme vjerojatno su obeshrabrili znatiželjne da dođu ne samo poslušati predavanje nego da, uz to, s rabinom sudjeluju u raspravi, i to znatno duže nego što je inače na spomenutoj tribini utorkom navečer uobičajeno.

U svim medijskim izvještajima ističe se da rabin Prelević smatra da je zdravstveni odgoj u školama u Hrvatskoj potreban, ali da bi trebao biti obuhvatniji nego što je sada te da bi ga trebali predavati stručnjaci, odnosno dobro educirani učitelji i nastavnici.

Izvještaji u medijima odražavaju interes koji vlada za temu zdravstvenog odgoja i osobito za žustre polemike, pa čak i grube napade na one s drugačijim stajalištima, bez obzira na to zalažu li se za takvo obrazovanje ili mu se protive.

Javnost je, u stvari, ostala uskraćena za detaljno obrazložena stajališta rabina Prelevića, ali i za činjenice koje bi valjalo znati.

U izraelskim je školama još 1973. godine uveden - ne zdravstveni - nego seksualni odgoj. U to je vrijeme premijerka bila čuvena Golda Meir, a ministar obrazovanja i kulture Jigal Alon. Treba znati da u Izraelu ne postoji jedinstveni obrazovni sustav, pa se ovaj predmet primjenjuje u školama „s pravom javnosti“, kako bi se to reklo ovdje, u Hrvatskoj. Ne primjenjuju ga u odvojenom obrazovnom sustavu ortodoksni, a osim toga postoje i posebne arapske škole.



Luciano Moše Prelević

Dakle, desničarska je vlada Golde Meir prije 40 godina smatrala potrebnim uvesti seksualni odgoj, kako bi on postao dostupan najširem krugu mladih naraštaja. U tom programu uči se, na primjer, o razmnožavanju, razvoju embrija, porodu, izgledu tijela, o homoseksualnim zajednicama, o transeksualnosti, naravno i o AIDS-u. Ukupno se u 60 posto škola primjenjuje taj program, a u javnosti se često kritiziraju nastavnici jer da nisu dovoljno obrazovani da predaju taj predmet. Rabin Prelević pritom napominje da (ni) izraelske škole nisu lišene seksualnog nasilja. Zato je

uvjeren da je edukacija bitna, zbog vremena u kojem se živi. Samo ultraortodoksnе zajednice, koje kao da su se začahurile, još to ne primjenjuju, iako je samo pitanje vremena kada će i oni unijeti promjene u svoju zajednicu.

Načinivši malu digresiju u predavanju, rabin Prelević je rekao da u židovskim zajednicama već ima žena-rabina, koje djeluju kao i njihovi muški kolege, pa je samo pitanje vremena kada će i žena-rabin biti općeprihvaćena.

Potaknut pitanjima, rabin Luciano Moše Prelević dao je još niz odgovora,

*nastavak na sljedećoj strani*

koji bi, bez sumnje, bili zanimljivi i ne-židovima. Među ostalim, o tome da se ne dopušta prezervativ, osim u slučaju bolesti, ali da se žene smiju koristiti bilo kojom kontracepcijom. Jer muškarac je obavezan praviti djecu, dok žena nije obavezna rađati.

Na pitanje bi li on vjenčao homoseksualni par, rabin je odgovorio da on to ne može učiniti, jer se zajednicom smatraju muškarac i žena, ali je odmah postavio protupitanje: a zašto bi se homoseksualni par morao vjerski vjenčati? Naime, homoseksualna veza se u Izraelu priznaje, štoviše to je jedna od prvih zemalja koja je priznala takve zajednice. Poznat je slučaj od prije više godina da je jedan pilot smrtno stradao, a država je njegovom partneru priznala zajednicu i on je dobio mirovinu.

Kako se u Izraelu ne može sklopiti svjetovni brak, mnogi mladi izraelski parovi putuju na obližnji Cipar i tamo se svje-

točno vjenčaju, a takav se brak u Izraelu priznaje. Kad se sklopi brak u nekoj drugoj zemlji, to se u Izraelu priznaje. To se odnosi i na homoseksualne brakove.

Rabin Prelević je također podsjetio da se u ovdašnjim raspravama kao argument često navodi da neka vrsta odnosa nije prirodna. On smatra da treba prije svega utvrditi što jest, a što nije prirodno. Jer, na primjer, u prirodi, među životinjama, ima i masturbacije i homoseksualnosti i transeksualnosti... A ono čega u prirodi nema jest celibat!

Iz mnogo razloga rabin Prelević se zalaže za uvođenje zdravstvenog odgoja u hrvatske škole, smatra da je broj za to predviđenih sati premali, da program mora biti bolji i sveobuhvatniji, a predavati ga trebaju stručnjaci. Djeca puno više znaju nego što to pokazuju, ali saznanja ne stječu od roditelja. Mnoge djevojčice i dandanas kažu da im maj-

ke nisu objasnile što je to menstruacija. Zato je sada, posredstvom zdravstvenog obrazovanja, prilika da, nakon što djeca u školi dobiju stručna objašnjenja, kod kuće s roditeljima razgovaraju i da im roditelji izlože svoje poglede i svoj svjetonazor.

Rabin Prelević se zalaže da škola što više obrazuje mlade, iako se, kako je – napola u šali - rekao, boji da će se, ako se u školi bude previše govorilo o seksu, mladi prestati zanimati za seks! Tako je, kaže, marksizam propao onoga trenutka kada je u škole uveden predmet TIPS: teorija i praksa samoupravljanja, tj. marksizam...

Zbog detaljnog prikaza židovske edukacije i zanimljivih odgovora na pitanja nije iznenađenje što su stajališta rabina Prelevića izazvala znatnu pozornost medija, iako su izvještaji bili svedeni na dva-tri detalja. ✨

Mladen Mali

## ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB

# POČASNI DOKTORAT IZRAELSKOM ZNANSTVENIKU

Splitsko Sveučilište dodijelilo je u veljači počasni doktorat Aaronu Ciechanoveru, istaknutom izraelskom znanstveniku i dobitniku Nobelove nagrade za kemiju.

Počasni doktorat profesoru Ciechanoveru dodijeljen je na prijedlog Medicinskog, Prirodoslovno-matematičkog i Kemijsko-tehnološkog fakulteta u Splitu zbog njegovog izuzetnog doprinosa u otkrivanju načina na koje se razgrađuju proteini.

“Ovo mi je veliko priznanje i vjerujem da ćemo i dalje dobro surađivati,” rekao je tom prigodom Ciechanover, dodajući da su sveučilišta temelj svega, da se iz njih kreće u znanosti.

Na ceremoniji je bio i svjetski poznati hrvatski znanstvenik Ivan Đikić, koji je podsjetio na izniman doprinos profesora Ciechanovera razvoju splitskog



Aaron Ciechanover

sveučilišta na području znanstvenonastavnog rada i međunarodne prepoznatljivosti. “Izuzetna je čast danas ovdje govoriti o znanstveniku velikog kalibra, ali i velikom prijatelju Splita. Profesor Ciechanover je svjetski znanstvenik i intelektualac”, rekao je Đikić te podsjetio da je izraelski znanstvenik svoje prvo predavanje u Splitu održao još 2008. godine.

Nakon ceremonije uručjenja počasnoga doktorata profesor Ciechanover održao je predavanje studentima medicine.

Aaron Ciechanover rođen je 1947. godine u Haifi, a završio je Medicinski fakultet u Jeruzalemu. Usavršavao se na svjetski poznatim sveučilištima i institutima, a stalno radi u Haifi. Nobelovu nagradu za kemiju dobio je 2004. godine. ✨

T.R.

## ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB

## NAŠA NOVA GODINA DRVEĆA

SVEČANO OBILJEŽAVANJE TU B'ŠVATA, BLAGDANA NAZVANOG I NOVA GODINA DRVEĆA, U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB ODRŽANO JE NA TRADICIONALAN NAČIN, UZ KONZUMACIJU RAZNIH VRSTA VOĆA, ODGOVARAJUĆE BLAGOSLOVE I OBJAŠNJENJA RABINA LUCIANA MOŠE PRELEVIĆA O ZNAČENJU TU B'ŠVATA I O OBIČAJIMA I NAČINIMA NJEGOVA OBILJEŽAVANJA

Sve je počelo kada smo se u petak, 25. siječnja 2013. godine (08. Švat 5773.) u 16,30 sati – usprkos vremenskim neprilikama, snijegu i velikoj hladnoći – okupili u sinagogi u Židovskoj općini Zagreb i zapalili svijeće, a poslije nastavili obilježavanje Tu B' Švata uz svečanu večeru u našem Klubu. Tamo nas je, kao uvijek u sličnim prilikama, dočekaao prekrasno serviran stol, pa smo, uz toplinu prijateljskog okruženja i zajedničku pjesmu, pod budnim vodstvom Luciana Moše Prelevića, glavnog rabina u Republici Hrvatskoj i uz njegovo tumačenje značenja ovog praznika, zajedno proslavili još jednu našu “malu” Novu godinu.

Tu B'Švat, hebrejski nazvan Roš Hašana Leilanoš, Hamišoši, poznat kao Nova godina drveća ne spominje se u Tori; to je noviji židovski praznik, koji se slavi na 15. Švat prema židovskom kalendaru, a praznuje se jedan dan. Tako je ove, 2013. godine, Tu B'Švat počeo od zalaska sunca 25. siječnja, a završio u sumrak 26. siječnja. Također je hebrejski nazvan “Roš Hašana Leilanoš” što doslovno znači “nova godina drveća”, jer taj dan označava početak “nove godine” za drveće.

Kod nas, u doba dok još gledamo snijeg na krovovima kuća, neobično je slavljenje početka novog života u prirodi. Ali je ovo sezona u kojoj najranije cvatu stabla u Izraelu, gdje je već sve zeleno i počinje proljeće; priroda se tada budi iz zimskog sna i započinje novi plodonosni ciklus. U suvremenom Izraelu taj se dan slavi tako što se poziva na ekološku svijest, pa se tada sadi drveće. Pravno, “nova godina” za stabla znači da se odvaja desetina za proizvodnju novih stabala koja će narasti u Svetoj zemlji. Ove desetine razlikuju se od godine do godine, postoji sedmogodišnji ciklus, a doba kada pupa novi plod pripada sljedećoj u godini ciklusa i pada na 15. dan židovskog mjeseca Švata.

Tu B'Švat obilježavamo jedući plodove od vrsta koje su izdvojene u Tori u slavu novih plodova, pa se kao obred jede pšenica, ječam, grožđe, smokve, nar (šipak), maslina i datulje (do sedam vrsta opisanih u Bibliji). Postoje različiti načini obilježavanja i slavljenja kod kabalista i razni hasidski običaji. Tako europski Židovi na Tu B'Švat tradicionalno jedu uglavnom suho voće i bademe.

U srednjem vijeku se Tu B'Švat slavio kao blagdan voća i kao “Nova godina”. U 16. stoljeću kabalist Rabbi Yitzchak Luria od Safeda i njegovi učenici pokrenuli su Seder Tu B'Švat, dajući plodovima i drveću koji rastu u zemlji Izrael simboličko značenje. Razvio se Seder ritual

konceptualno sličan Pesahu (Pasha) Seder, kada se i raspravljalo o duhovnom značenju voća. Ovaj običaj proširio se prvenstveno u sefardskim zajednicama, a kasnije te običaje prihvaćaju i Aškenazi.

Glavna ideja je bila da se jede deset vrsta određenih plodova i piju četiri čaše vina (crno/crveno-tamno i bijelo u različitim kombinacijama) i određenim redoslijedom; pritom se uče i izgovaraju odgovarajući blagoslovi za ljude, koji su onda bliže duhovnom savršenstvu, a postat će jaki kao stabla. Iako mnogi nisu mogli posaditi stabla - jer ondje gdje su živjeli u doba petnaestog Švata nije bilo proljeće - oni su jeli “plodove sa stabala”. Plodovi koje su jeli bili su, kao i oni u Izraelu: bademi, datulje, smokve, grožđice i rogač.

U Izraelu je Tu B'Švat oživio kao praznik i sada ga slave mnogi Židovi, tako da postaje ne samo vjerski već i svjetovni praznik. Neki na taj dan sade biljke, odnosno stabla. Također je običaj da djeca skupljaju novac za „posaditi stablo u Izraelu“ u ovo doba godine. Želja je mnogih, a i moderna tradicija za one koji žive izvan Izraela, da posade drvo u Izraelu ili daju doprinos Nacionalnom fondu za sadnju drveća u Izraelu. Također je drevni običaj u Izraelu da roditelji, kada je beba rođena, posade stablo. Stablo se sadi na Tu B'Švat nakon rođenja djeteta. Ako je rođen dječak, sadi se cedar, a za djevojčicu čempres. Kako rastu djeca, tako rastu i stabla, pa kada se žene, odnosno, udaju, od tog stabla izgrade svoju hupu (chupah) - vjenčanu nadstrešnicu. A kako su ova dva stabla rasla i sada se u hupi (zajedničkoj nadstrešnici) združila, tako su sada mladoženja i mladenka zajedno u svom braku i novom zajedničkom životu.

Postoje mnoge talmudske priče o spasenju, kada umoran putnik - nakon lutanja pustinjom, pod nemilosrdnim sunčevim zrakama, bez vode i hrane - nalazi spas u hladu pod krošnjom stabla. Prije nego je krenuo dalje osjetio je potrebu da zahvali, da blagoslovi plodove koji su mu podarili život. Stih u Tori kaže: „Čovjek je kao drvo u polju“, a u svojim psalmima kralj David pravednike uspoređuje sa stablima palme i cedra, „s korijenjem u kući Gospodnjoj, koji neprekidno daju plodove“. Tora i rabini često uspoređuju čovjeka s drvetom, korijenjem, granama, lišćem, plodovima nebeskim.

Te večeri rabin nam je pričao i o spasu Izraelaca koji su prošli kroz Crveno more, dok su se egipatski progonitelji utopili, pa je u znak zahvalnosti spjevana „pjesma moru“

*nastavak na sljedećoj strani*

pod nazivom Šabat Šira. Rabin nas je posebno podsjetio da talmudski mudraci kažu da su se i ptice na nebu pridružile Izraelcima u njihovoj pjesmi veličanja Boga, pa je običaj da pred ovaj Šabat posebno hranimo ptice, a to je i zimski period kada nemaju dovoljno hrane. Osnovna zapovijed da se ublaže patnje životinja spominje se i na ovaj praznik, a uz to se danas sve više razvija i kao ekološka svijest o zaštiti životinja i potrebi očuvanja prirode.

Šabat pjesme osobito su se čitale i u subotu, 26. siječnja kada su se u Općini okupili najmlađi, djeca iz naše Nedjeljne škole u pratnji roditelja. Bilo je tu opet priča o drveću, na stolu puno voća, a među svima ponajviše radosti.

Kako se ovaj praznik slavi sadnjom drveća, Tu B'Svat je poznat i kao „rođendan drveća“. Mi nismo mogli posaditi stablo, ali smo se, uz kabalistički seder i šabatni stol pun različitog voća, približili našoj tradiciji. ☆

mr.sc. Narcisa Potežica

## SARAJEVO

# SEMINAR ZA MLADE NA TREBEVIĆU

PETI PO REDU SEMINAR ZA MLADE IZ ŽIDOVSKIH ZAJEDNICA S PODRUČJA BIVŠE JUGOSLAVIJE, ODRŽAN POTKRAJ SIJEČNJA U SARAJEVU, SVOJIM JE BOGATIM I RAZNOVRSNIM EDUKATIVNIM I ZABAVNIM SADRŽAJEM ISPUNIO ZADOVOLJSTVOM SVE SUDIONIKE



Igor Kožemjakin pali svijeću za Havdalu; njemu zdesna Vlado Andrlje, Tea Abinun i Ana Kožemjakin, a slijeva Ivo Kaunitz

Krajem siječnja održan je peti po redu dječji seminar u Sarajevu. Možda „dječji“ baš i nije najbolji izraz. S obzirom na to da je dob sudionika od 14 do 18 godina, bolje bi bilo zvat ga omladinskim. Ali, eto, tako ga zovemo. Ove je godine organizator, Jevrejska opština Sarajevo, za mjesto održavanja odabrao Trebević, planinu jugoistočno od Sarajeva s koje puca divan pogled na grad.

Trebević je prekrasan, osobito ako imate priliku da ga doživite u snježnom ugodaju. Srećom, mi smo došli baš u pravo vrijeme i snijeg je padao sve dane našeg boravka. Trebević je u proteklom ratu dosta oštećen, ali je prije nekih godinu i pol izgrađen novi hotel, odnosno planinarski dom, „Napretkov dom“, u kojem smo bili smješteni. Objekt je predi- van, a usluga prvoklasna.

Program seminara bio je raznovrstan. Imali smo predavanja, radionice, izlet u Sarajevo, posjet Muzeju Jevreja, polaganje vijenaca na jevrejskom groblju i odavanje počasti žrtvama Holokausta, filmske projekcije, Kabalat Šabat, Havdala, a imali smo i izraelski ples, aerobik, art, šetnje po prirodi... Sve u svemu – red ozbiljnih edukativnih sadržaja, pa red zabave i tako naizmjenice. Bilo je zanimljivo i mla-



### Za vrijeme predavanja Mate Zovkića

dima, ali i nama odraslima. Nedostajalo nam je samo vremena za spavanje. Trebalo je pronaći vremena i za druženje, pa se to odvijalo do kasnih noćnih sati, a program je ujutro počinjao bez obzira na neprospavanu noć. Međutim, vrijedilo je žrtvovati po koju noć za tako kvalitetno provedeno vrijeme.

Predavanja su držali vrsni predavači, koji su znali polaznicima seminaru približiti ozbiljne teme. Tako je Jakob Finci, predsjednik Jevrejske zajednice u BiH, pričao o povijesti i značaju La Benevolencije, publicist Eli Tauber o

Holokaustu u Bosni i Hercegovini i samom Sarajevu, a Mato Zovkić, teolog, član Međureligijskog vijeća u BiH, o suživotu naroda različite vjeroispovijesti u Sarajevu poslije Drugog svjetskog rata. Igor Kožemjakin, predstavnik jevrejske nacionalne manjine u Vijeću nacionalnih manjina Sarajeva, objasnio je razlike i sličnosti između bogoslužjenja nekad i sad, dok je glavna tajnica Jevrejske općine Sarajevo Elma Softić Kaunitz imala zanimljivo predavanje o jednom davno napuštenom običaju zvanom Kirtar la mortaža ili priprema za smrt.

Očito, sve su teme bile teške i ozbiljne, ali predavanja ipak nisu bila ni dosadna, ni naporna.

Moram pohvaliti organizatore, koji su se zaista potrudili da program bude kvalitetan i bogat. Posebno Vladu Andrlea i Vedrana Vajnbergera, bez čijeg truda seminar ne bi bio to što jest već pet godina. Treba pohvaliti i djecu, koja su bila predivna. Nismo imali ni jedan jedini problem tijekom ta četiri dana. Jedino bi bilo bolje da je bilo više sudionika – mislim da je 18 stvarno mali broj, ako znamo da je seminar organiziran za djecu iz židovskih općina cijele bivše Jugoslavije. Pri tome je najviše sudionika bilo upravo iz Sarajeva, dok je iz Hrvatske bio tek jedan, a iz Srbije svega nekoliko. U zadnje vrijeme nam je broj sudionika opao, jer je došlo do smjene generacija. No to je stvar koja se mijenja, pa će za koju godinu vjerojatno biti drugačije. Nadam se da opadanje broja ne znači gubitak interesa za takvu vrstu seminara. To bi bila šteta.

Najteže od svega bilo je otići kući. Uvijek ista tuga, što je sve prošlo prebrzo i što sada treba čekati cijelu godinu do sljedećeg seminaru - Sarajeva 2014. Ipak, svi su otišli puna srca. Umorni, ali zadovoljni. ☆



Plesna radionica koju je vodila Nives Beissmann

Nives Beissmann

## ZIMOVANJE U OPATIJI

## USPJEŠAN KULTURNI I REKREACIJSKI PROGRAM

OVOGODIŠNJE ZIMOVANJE OSOBA KOJE SU PREŽIVJELE HOLOKAUST POTVRDILO JE DA JE RIJEČ O SADA VEĆ TRADICIONALNOM, PRIVLAČNOM MODELU OKUPLJANJA ČLANOVA ŽIDOVSKIH OPĆINA IZ HRVATSKE

Zaista je teško vjerovati da je ovo već sedmi puta da se organizira zimovanje u Opatiji za posebnu populaciju našeg članstva – za osobe koje su preživjele Holokaust. I ovu „Opatiju“ smo uspješno odradili, tako da se gotovo zaboravilo na velik posao koji stoji iza svakog zimovanja.

Sve je započelo davne 2007. godine, kada je „Udruga preživjelih Holokausta u Hrvatskoj“ prvi puta dobila donaciju od Claims konferencije „Cafe Europe fond“, kojom se pokrenulo nešto novo - programi za poboljšanje kvalitete života za osobe koje su preživjele Holokaust.

Svake godine se raspisuje međunarodni natječaj za koji treba predložiti program i budžet, koji je uvijek samo 10.500 dolara, ali se isto toliko sredstava mora skupiti iz drugih izvora. Izvještaji se podnose pet puta godišnje. U sve težim ekonomskim prilikama nipošto nije lako osigurati donacije iz tzv. „Matching funds“. Ali, uvijek nam pomognu JOINT, Savjet za manjine RH, Židovska općina Zagreb, a ove je godine donaciju dala i Židovska općina Dubrovnik. I naše organizacije koje imaju općinske dotacije odvajaju dio sredstava za „Opatiju“, osobito Klub seniora i Udruga preživjelih Holokausta. Sadržaj programa koji se predlaže za Cafe Europe nije unaprijed određen. Neki korisnici, na primjer u Južnoj Americi, imaju četiri sastanka godišnje na kojima pričaju svoje uspomene, u Chicagu imaju Kletzmer koncerte, u Budimpešti surađuju sa školama, negdje organiziraju work-shopove itd.

Mi smo se odlučili za organizaciju jednotjednog kulturnog i rekreacijskog programa na Jadranu, u vrijeme „mrtve sezone“,

kada su cijene niske, a klimatski uvjeti povoljniji od onih na kontinentu. Naš program, a posebno završna šabatna večera s rabinom i gostima - ima tradicionalna židovska obilježja.

Za zimski boravak na Jadranu odlučili smo se jer pruža nove mogućnosti za populaciju starije generacije, koja je inače veoma aktivna u zajednici. Oni su članovi Kluba seniora, koji izvrsno vodi dr. Jelica Polak-Babić, koja organizira kraće izlete, posjete muzejima, sastanke ponedjeljkom uz upoznavanje s aktualnostima iz zajednice i šire okoline. No, ista se populacija organizira i u Ženskoj sekciji Židovske općine Zagreb, koju sada vodi Kyra Kardun i koja nastoji osmisliti svoj program.

U organizacijskom odboru za „Opatiju“ su dr. Melita Švob, dr. Jelica Polak-Babić, Kyra Kardun, dr. Sida Ozmo-Steiner i Lea Kriesbacher. Sve se radi volonterski, predavanja se ne honoriraju (samo simbolični bonus). No i za volontere, kao i za muzičare, osigurao se hotelski smještaj, koji nije pokriven sredstvima „Cafe Europe“.

Kao udruga nemamo pravo organizirati takve manifestacije, pa angažiramo stalno agenciju „Adriaturus“. Najprije smo bili u hotelu „Kristal“, zatim dvije godine u hotelu „Ambasador“, a ove godine u hotelu „Opatija“. Iako hotel „Opatija“ ima manje „zvijezdica“, njegov povoljni položaj, odlična ishrana i susretljivo osoblje učinili su naš boravak izvanredno ugodnim, čemu su pridonijeli i lijepo vrijeme i dobro raspoloženje.

CENDO je preuzeo korespondenciju i organizaciju, asistentica Mateja prijave i uplate, Siniša Jurica tehničku potporu



U očekivanju rekreativnog programa...





#### U hotelskom restoranu

predavanjima u Opatiji i snimanje za foto-album i film. Zahvaljujući Miri Kern, svake godine imamo vježbe u bazenu i gimnastiku u dvorani, a Mariji i njenoj ekipi zahvaljujemo odličnu košer hranu i slastice.

Program sadrži rekreaciju, dva izleta, tri predavanja, jednu prezentaciju ili film, tombolu, večernje koncerte i zabavu te na kraju koktel i šabatnu večeru koju vodi rabin Luciano Moše Prelević. Svake godine posjećujemo Židovsku općinu u Rijeci; njeni članovi nisu u hotelu, ali sudjeluju u programu, izletima i šabatnoj večeri. Na šabatnoj večeri sudjeluju ugledni gosti. I ove godine su nam došli ambasador Izraela Yosef

Amrani, predsjednik Koordinacije židovskih općina Hrvatske dr. Ognjen Kraus i mnogi drugi.

Možemo kazati da nam je „Opatija“ više od zimovanja, ona je postala tradicija, mjesto okupljanja članova židovskih općina Hrvatske, uz program u kojem sudjeluju gotovo sve općine.

Možemo s ponosom kazati da je Claims konferencija izvanredno prihvatila ovakav način organizacije, koja je postala privlačan model za druga okupljanja.

No, što je najvažnije, zadovoljni su oni za koje je ovaj program napravljen. ☆

Dr. Melita Švob

## ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB

### ŽIVAHNA ŽENSKA SEKCIJA

Ženska sekcija Židovske općine Zagreb u mnogočemu je specifična. Sastajemo se prve srijede u mjesecu, u pola pet. Međutim, sastajemo se i svakog ponedjeljka, u pola deset, ali tada nam je naziv Geri klub. Iste žene, isti problemi, isti razgovori...

Kad nam vrijeme dopušta, posjećujemo izložbe, slušamo o novim knjigama sa židovskom tematikom, brinemo se o oboljelim članicama, idemo na predavanja o medicini, Izraelu i drugim temama i, naravno, pričamo! Koji puta jedna za drugom, koji puta sve istovremeno.

Mnogima od nas Općina je drugi dom. Sudjelujemo u svim događanjima u Općini: na okupljanjima u povodu naših, židovskih praznika, na dogovorima o našem domu za stare i



Sa zimovanja u Opatiji – svakodnevne vježbe u bazenu

*nastavak na sljedećoj strani*

nemoćne, tj. Domu zaklade Lavoslava Schwarza, ugovaramo sastanke sa ženskim organizacijama u zemlji (uglavnom s prijateljicama iz Rijeke i Osijeka), a i u inozemstvu. Naše su članice prošle godine bile na Limmud Keshet okupljanju na Ohridu, prije na Đerdapu, pa u Novom Sadu...

Naravno najviše nas sudjeluje na zimovanjima u Opatiji, koja već godinama organizira naša Melita Švob. A Jelica Polak-Babić vodi nas, u ime Geri kluba, na izložbe. U Opatiji preredujemo lutriju: zgoditke donesemo od doma, a prihod dajemo za naš Dom Lavoslava Schwarza. Naša Lea Kriesbacher aktivna je u sakupljanju i pričanju viceva, a Mira Kern se brine da imamo slatkiše i čaj. I tako prolazi vrijeme...

Naravno, slave se rođendani, uz cvijeće i darove. Posjećujemo i grobove naših najdražih.

Posebno naglašavam: ima nas od sedamdesete, pa do devedest i koje godine! Kada pjevamo, sve pjevamo, kada plešemo, plešu i one od devedest plus, kada diskutirano, diskutiraju svi. U Opatiji idemo na gimnastiku i plivanje, šetamo i, naravno, međusobno se pomažemo.

Jedino nam nedostaju prinove. Željele bismo da nam se pridruže i mlađe žene, da nastave našu tradiciju druženja i života u zajednici.

Zato: drage naše gospođe mlađe dobi, pridružite nam se, jako ćete nas razveseliti! U Hadašonu ćete naći datume naših sastanaka. ✨

Vaša Kyra Kardun  
predsjednica Ženske sekcije ŽOZ-a

## HRVATSKA – IZRAEL

# VATROGASNA SURADNJA

**VODEĆI IZRAELSKI VATROGASCI BILI SU U VELJAČI GOSTI SVOJIH HRVATSKIH KOLEGA S KOJIMA SU SE DUGOVORILI O RAZGRANATOJ MEĐUSOBNOJ SURADNJI**

Predstavnici Uprave za vatrogastvo i spašavanje Ministarstva javne sigurnosti Države Izrael boravili su početkom veljače u stručnom posjetu Državnoj upravi za zaštitu i spašavanje Republike Hrvatske. Cilj dolaska izraelskih vatrogasaca bio je utvrditi mogućnost razvoja suradnje na području vatrogastva između Hrvatske i Izraela.

Za vrijeme svog petodnevnog boravka u Hrvatskoj, izraelski vatrogasci potanko su se upoznali sa sustavom vatrogastva u Hrvatskoj, kako profesionalnog, tako i dobrovoljnog.

U sklopu svog programa boravka posjetili su sjedište Državne uprave za zaštitu i spašavanje, Učilište vatrogastva i zaštite i spašavanja, JVP Zagreb i JVP Ivanić Grad, DVD Novi Marof, VZ županije Varaždinske, DVD Sigetec, grad Koprivnicu, kao i protupožarnu eskadrilu u Zračnoj bazi Zemunik, JVP Zadar, Centar za koordinaciju gašenja šumskih požara i DVIP u Divuljama, te DVD Kaštel Gomilicu. Svojevrsno iznenađenje za izraelske kolege pripremili su članovi DVD-a Sigetec, organiziravši pokaznu vježbu u kojoj su sudionici bili pripadnici vatrogasne mladeži.

Obje su strane iskazale interes za mogućnosti suradnje na području obuke i taktike gašenja šumskih požara, kao i razmjene vatrogasaca tijekom požarne sezone, kako bi se na taj način praktično razmijenila iskustva.

Izaslanstvu vatrogasaca Izraela domaćin je bila Državna uprava za zaštitu i spašavanje, Sektor vatrogastva. Glavni hrvatski vatrogasni zapovjednik Slavko Tucaković nedavno je, na poziv

izraelskog glavnog vatrogasnog zapovjednika i Veleposlanstva Republike Hrvatske u Izraelu, sudjelovao na Drugoj međunarodnoj konferenciji domovinske sigurnosti u Tel Avivu, gdje se susreo s glavnim izraelskim vatrogasnim zapovjednikom i ministrom policije. Razgovaralo se o iskustvima i organizaciji vatrogastva.

Tom prigodom domaćini su izrazili želju za još užom suradnjom na ovom području, pa je tako došlo do dolaska izraelskog izaslanstva u Hrvatsku.

U Izraelu djeluje oko 1.600 profesionalnih vatrogasaca, dok dobrovoljaca gotova da i nema. Nakon velikog požara 2010. godine, najtežeg u izraelskoj povijesti, u kojem je 41 osoba izgubila život, a u gašenju su sudjelovale i hrvatske zračne snage, nastoji se dosada decentralizirano vatrogastvo ojačati i uklopiti u rad državnih službi i poraditi na dobrovoljnom vatrogastvu, kazali su tijekom boravka u Hrvatskoj članovi izraelskog izaslanstva, koji su za vrijeme boravka u Koprivnici posjetili sinagogu u tom gradu.

Ovaj posjet bio je priprema za dolazak glavnog vatrogasnog zapovjednika Izraela sa suradnicima u Hrvatsku u kolovozu ove godine, ali i dogovor o dolasku više desetaka izraelskih vatrogasaca na obuku u Hrvatsku. Na državnoj razini očekuje se potpisivanje sporazuma o suradnji između dviju država, jer bi takav sporazum omogućio pružanje međusobne pomoći u elementarnim nepogodama, obuci, zajedničkim vježbama i drugom. ✨

## SJEĆANJE

# UZ STOTI ROĐENDAN DR. THEODORA GRÜNERA

Piše dr. Renee Weisz Maleček

Kako je lijepo kad netko u tako dobroj fizičkoj i psihičkoj kondiciji slavi 100-ti rođendan! Ne znam kome bih to više poželjela nego dragom dr. Grüneru! Podsjetilo me je to na davna vremena kad je dr. Grüner itekako utjecao na moj život, na čemu sam mu neizmjereno zahvalna.

fskultetu u Zagrebu i krenula na jednogodišnji pripravnički liječnički staž. Bila mi je dodijeljena tadašnja Vojna bolnica, a na pedijatriji je šef bio dr. Grüner. Bilo nas je nekoliko stažista, a među njima i dr. Jaroslav Maleček. Dr. Grüner pokazao se kao sjajan učitelj, koji je bio ne samo pun znanja i

terature. Dr. Grüner dao je sebi truda, i napisao malu, ali neobično vrijednu knjižicu o ishrani dojenčadi. Nije to bio prijevod neke američke knjige, nego su upute bile sastavljene na temelju vlastitog istraživanja i iskustva, prilagođene našim uvjetima i tadašnjim mogućnostima. Sigurna sam da je mnogim liječnicima i majkama olakšao posao i postigao cilj, tj. primjenu zdrave i prirodne prehrane dojenčadi.

Uz taj lijepi period, kad sam upijala poput spužve znanje od svog učitelja dr. Grünera, veže me i poznanstvo s Jaroslavom Malečekom, koji je dvije godine kasnije postao moj suprug, i s kojim sada, već gotovo 55 godina, živim u sretnom braku.

Nakon završenog staža otišla sam po svojoj volji raditi u općoj praksi u Dom narodnog zdravlja svog rodnog grada Križevaca. Bio je to vrlo odgovoran posao, jer grad nije imao bolnicu (nema je ni danas), niti ijednog specijalista. Liječnici opće prakse obavljali su i rješavali svu kazuistiku – od zaraznih bolesti, interne, kirurgije, rentgenologije, pedijatrije, preventive, kućnih posjeta, itd. Jednom tjedno dolazili su iz Zagreba internist, ftizilog, okulist i otolog. U posebnim slučajevima slali smo pacijente u bolnicu (u Koprivnicu, Bjelovar ili Zagreb). Odgovornost je bila velika i često je bilo neprospavanih noći zbog brige da li je sve napravljeno kako treba, ali i zadovoljstva postignutim rezultatima. No ubrzo smo mi, „domaći“ mladi liječnici (rođeni Križevčani), došli u sukob s direktorom Doma zdravlja. Razmišljali smo da odemo.

Jednog dana otišla sam nekim poslom u Zagreb i na ulici srela dr. Grünera. Susretu smo se jako razveselili. On je u međuvremenu promijenio radno mje-

*nastavak na sljedećoj strani*



Theodor Grüner

Upoznala sam ga na jednoj zabavi koju je zagrebačka Židovska općina organizirala u nekadašnjoj dvorani Makabija u Palmotićevoj ulici. Bilo je to negdje 1947. ili 1948. godine, nakon rata, a prije odlaska alija u Izrael, kad je u Zagrebu bilo mnogo više Židova nego danas. Bila sam gimnazijalka, pa sam s majkom, na poziv zagrebačke rodbine, došla na priredbu (mislim da je bila Purimska). Osim rodbine nisam nikoga poznavala, pa su mi pokazivali viđenije osobe, a među njima, jasno, i dr. Theodora Grünera sa suprugom Tildom.

Prošle su godine, ja sam maturirala, pa diplomirala na Medicinskom

iskustva, nego je to znao i htio prenijeti na mlađu generaciju. Mi smo bili puni teorije, ali u praksi se trebalo tek snalaziti. Od dr. Grünera naučili smo kako se pristupa malim pacijentima i njihovim roditeljima, što treba pitati, zapažati, kako postaviti dijagnozu, kako liječiti i pomoći. Znao je s ljubavlju pristupiti djeci, a roditelje smirivati, dok je nametljive i primitivne roditelje znao „prizemljiti“. Kad je imao kakav rijedak slučaj ili neobičan tok bolesti, uputio bi nas da pročitamo odgovarajuću literaturu.

Posebno je u ono vrijeme (negdje 1956.) bilo problema s prehranom dojenčadi. Nije bilo u nas novije li-

sto. Otišao je voditi pedijatrijsku ambulantu u Domu narodnog zdravlja u Šarengradskoj. Pitao me je kako sam se snašla u Križevcima, pa sam mu sve ukratko ispričala. Kad je sve čuo, pitao me je da li bih, ako se ukaže prilika, došla raditi u Zagreb. Naravno da sam odgovorila potvrdno. Kazao je da je čuo da će se u Domu u Šarengradskoj raspisati natječaj za liječnika opće prakse, pa neka pripremam odgovarajuće dokumente, a on će se raspitati i preporučiti me. Tako sam, uz njegovu svestranu pomoć, nakon tri mjeseca počela raditi u Zagrebu! Posao u ovoj ambulanti bio je mnogo lakši i jednostavniji, jer sam imala iza sebe nešto terenskog iskustva, a i zaleđe, „pokriće“ u obliku specijalističke službe. Bila sam zadovoljna, iako sam ponekad smatrala da bih neke probleme mogla i sama riješiti, bez specijalističkih pregleda, koje su pacijenti zahtijevali, jer su tako bili navikli.

Jednoga dana, nakon nekoliko mjeseci rada u općoj praksi, dr. Grüner me je pitao da li bih htjela jedno vrijeme raditi uz njega u pomoćnoj pedijatrijskoj ambulanti. Posao mu se

toliko razgranao da ga ne može sam savladavati, pa traži pomoćnu ambulantu. On bi predložio mene! Bila sam zahvalna i počašćena što mi poklanja povjerenje. Tako sam došla raditi neko vrijeme (ne sjećam se više koliko) uz njega, dok je navala pacijenata trajala. Dojenčad i malu djecu liječio je dr. Grüner, a veća su dolazila k meni. Ambulante su bile u istom hodniku, pa sam, kad god sam bila nesigurna, mogla pitati za savjet. Osim toga dr. Grüner me zvao kad god bi imao neki rijetki slučaj. Tako sam opet osjetila njegovu posebnu osobinu rođenog učitelja i mnogo sam usavršila znanje. Osim toga često mi je davao savjete koji se nisu odnosili samo na medicinu. Sjećam se jednog: „Nikada ne potpisuj nešto što nisi pažljivo pročitala“.

Kasnije sam se vratila u opću praksu, udala sam se za Jaroslava Malečeka, i rodila nam se kći Marina. Naravno da sam bila sretna što se, kad god je potrebno, mogu osloniti na dr. Grünera kao svog najboljeg pedijatra i prijatelja. Pomoć mi je često trebala, jer je kći kao mala bila vrlo osjetljiva, a ja se nisam miješala ni u dijagnozu, niti u

terapiju, jer sam u ovom slučaju bila majka (sasvim neobjektivna), a ne liječnik, dok mi suprug u to vrijeme nije bio u Zagrebu.

Sljedećih godina smo moj suprug i ja održavali s dr. Grünerom dobre i prijateljske odnose, ali smo se rijetko viđali, jer smo bili - on sa suprugom i djecom, a kasnije unucima, a i mi s poslom i djetetom - jako zauzeti. Nalazili smo se uglavnom na događanjima u Židovskoj općini. Uzajamno smo si čestitali svaki puta povodom židovskih praznika i nove godine. Pozorno smo pratili rad u struci i u Židovskoj općini, radujući se svakom novom uspjehu.

Prošlo je mnogo, mnogo godina i ja prema dr Grüneru, našem učitelju i prijatelju, osjećam veliku zahvalnost za sve dobro što je za nas učinio. To može samo veliki stručnjak i veliki humanist. Nikad nisam imala prilike da mu se odužim, pa neka ovaj zapis bude mala hvala za sve veliko što je za nas učinio. Želimo mu da u dobrom zdravlju i sreći – okružen svojom obitelji i prijateljima – prema židovskoj uzrečici, doživi 120! ✨

## REAGIRANJA

### „ŠOA“ JE BIO NA PROGRAMU HRT-A

U Ha-Kolu br 126 (za rujan/listopad 2012.) objavljen je zanimljiv prilog uvaženog filmskog kritičara Nenada Polimca pod naslovom „Šoa“ među najboljim filmovima svih vremena“. To je tekst o poznatom dokumentarcu Clauda Lanzmanna, snimljenom 1985.godine.

Autoru tog priloga potkrala se jedna greška na koju bih htjela upozoriti. Naime, on u zadnjem pasusu članka kaže:

„Zagonetka je jedino zašto se taj film u nas tako rijetko prikazuje. Emitirala ga je davne 1988. godine Televizija Beograd na jugoslavenskom Drugom programu, i to u šest nastavaka, od kraja ožujka do kraja travnja, uvijek petkom iza deset uvečer, ali odjek je bio mizeran...Film 'Šoa' očito je zreo za prvu pravu hrvatsku premijeru i trebalo bi je čim prije organizirati.“

Međutim, film „Šoa“ prikazivan je na HRT 1, doduše, u neugodnom terminu, tj. oko jedan ili dva sata poslijepodne.

Nažalost, ne sjećam se točno godine u kojoj je film prikazivan, ali na temelju činjenica kojih se sjećam zaključujem da su to bile rane devedesete godine.

Nisam jedina koja se sjeća scena iz filma „Šoa“. Tko bi ih mogao zaboraviti?! Na primjer, one s bivšim logorašem, vlasnikom brijačnice u Tel Avivu, koji priča kako je u Auschwitzu šišao žene prije odlaska u plinsku komoru i slama se spominjući kako su mu jednoga dana pod škare dovedene žena i kćerka... ✨

Mira Altarac-Hadžiristić

## VARAŽDIN

## ŠIROKA PODRŠKA OBNOVI SINAGOGI

NAKON VIŠEGODIŠNJEG ZASTOJA, PONOVRNO SE POKREĆE PROJEKT OBNOVE I REKONSTRUKCIJE VARAŽDINSKE SINAGOGI



Varaždinska sinagoga bila je u funkciji punih osamdeset godina – od 1861. do 1941.

Lokalni list „Regionalni tjednik“, koji pokriva područje Varaždinske županije, u siječnju je na svojoj duplerici objavio prilog sa svima poznatom „vrućom“ tematikom – problemom (ne)obnavljanja varaždinske sinagoge i (ne) pristupa Židovskom groblju na istočnom ulazu u grad. Ta pitanja već poduže vrijeme muče stanovnike „baroknog grada“. Pristup groblju možda i ne toliko, jer židovska zajednica u Varaždinu i ne postoji u punom smislu riječi već gotovo pola stoljeća. No, blizu križanja ulica Augusta Cesarca, Anine i Alojzija Stepinca, odmah preko puta poznatog Šetališta Vatroslava Jagića, već desetljećima zjapi prazna i pomalo ruševna zgrada sinagoge. Otkad su u njoj, potkraj osamdesetih, uz poneki umjetnički performans, odigrane posljednje kino-projekcije, traju javne rasprave i nadmetanja planovima što će biti sa sinagogom.

Vrijeme neminovno prolazi i ostavlja svoje tragove na nesretnoj zgradi; svakih nekoliko godina bombastično se najavljuju planovi obnove i veliki projekti, no zgrada kao da je već navikla na sve to. Planovi veliki, ali pomaka skoro da i nema. Prvo je tu trebao biti smješten Hrvatski olimpijski muzej, zatim je prijašnji gradonačelnik Čehok (HSLŠ) najavljivao multikulturni prostor s galerijskom djelatnošću. Pokrenuti su radovi na obnovi, sinagoga je obučena u skele i, nakon kraćeg vremena, započeli su se nazirati prvi obrisi rekonstrukcije fasade i pročelja.

U financiranju projekta trebali su sudjelovati Grad Varaždin i Ministarstvo kulture. Nadležno ministarstvo je 2005. godine, od preko 6 milijuna kuna namijenjenih Varaždinskoj županiji, kroz potpore za zaštitu kulturnih dobara i spomenika, za sinagogu izdvojilo skromnih 100.000 kuna. Iznos se ka-

snije povećao na 300.000 kuna. Poslove obnove trebalo je dovršiti do početka Baroknih večeri 2008., pa se čak i u neuređenom prostoru održao koncert izraelskog sastava Ensemble Nobile u sklopu partnerstva Baroknih večeri s Državom Izrael. No, kako to obično biva, zapelo je na novcu – projekt obnove bio je 2009. godine težak 15.690.000 kuna, što je iznos u koji je ukalkuliran PDV od 22 posto. Samo je taj porez do danas narastao za 3 posto, a poskupjele su i mnoge druge stvari. U međuvremenu je Ivan Čehok završio u pritvoru, pa podnio ostavku na funkciju gradonačelnika. Obnova je stala, skele i dalje čekaju na radnike. Povremeno se za potrebu nastavka obnove pokušalo senzibilizirati javnost, no nije išlo. Usred gospodarske (i društvene) krize koja je zahvatila Hrvatsku, tko bi još mario i za sinagogu?!

*nastavak na sljedećoj strani*

Sinagoga u samom središtu grada Varaždina predstavlja ne samo kulturnu, već i povijesnu vrijednost. Varaždinska židovska zajednica registrirana je davne 1777. godine, po čemu je najstarija na prostoru nekadašnje Banske Hrvatske. Prva varaždinska sinagoga bila je podignuta u današnjoj Kukuljevićevoj ulici, no, kako je zajednica rasla, prišlo se izgradnji veće molitvene zgrade na tadašnjem gradskom Južnom grabištu. Novi je hram posvećen 1861. i bio je u funkciji sve do 1941., kada je Varaždin postao prvi „judenfrei“ grad u NDH. Ustaška vlast sinagogu ne ruši, već je adaptira za potrebe Hrvatskog radničkog saveza. Poslije rata u sinagogi se nalazilo učilište i kino, a početkom 90-ih Varaždin je pokrenuo njezinu prenamjenu u muzejski, a potom u galerijski centar, s čime se složila i Židovska općina Zagreb, budući da poslije Drugog svjetskog rata u Varaždinu nije bila formirana židovska općina.

Nezadovoljstvo procesom obnove sinagoge i neodržavanjem Židovskog groblja nedavno je u medijima iskazao dr. Andrej Pal, predsjednik Židovske općine Čakovec, pod čiju ingerenciju spada i varaždinsko područje. Ni dva sastanka koja je obavio s prijašnjim predstavnicima gradske vlasti nisu dala nikakve odgovore, ni konkretne pomake u obnovi. Namjera je Židovske općine Čakovec da se varaždinska sinagoga sačuva kao spomenik kulture u koji bi se smjestio memorijalno-edukativni postav vezan uz povijest varaždinskih, ali i međimurskih Židova. Čakovec sinagogu nema, ali Varaždin ima. I mogla bi biti korisna svima, ali trenutno nije korisna nikome.

Dr. Pal je nezadovoljan suradnjom s Gradom Varaždinom – do sada se nije ostvario nijedan zajednički kulturni projekt, predstavnici Židovske općine Čakovec ne pozivaju se na javna događanja u Varaždin. Kad bi sinagoga bila obnovljena i u funkciji kulture, možda bi se taj odnos promijenio. Sinagoga bi mogla biti jedan od turističkih bisera; strane turiste zanimaju povijesna zbivanja vezana uz takve objekte.

U razgovoru sa sadašnjim gradonačelnikom Goranom Habušom i ostalim predstavnicima Grada, dr. Pal je saznao da bi se uskoro moglo krenuti s nastavkom radova na obnovi. Radi se o jednom od sedam objekata u Varaždinu koji bi se trebali obnoviti novcem iz europskih fondova. „Izrađena je sva tehnička dokumentacija, idejni te glavni izvedbeni projekt. Ishođena je i potvrda glavnog projekta. Dokumentacija je spremna za javno nadmetanje i nakon toga odmah je moguć početak gradnje. Projekt je prijavljen Ministarstvu kulture na Program javnih potreba u kulturi za 2013. godinu i trenutno je u fazi evaluacije. Također se traže izvori financiranja iz fondova Europske unije. U kontaktu smo sa židovskom zajednicom i Veleposlanstvom Države Izrael“, izjavili su u Gradu.

A što o obnovi misle Varaždinci? Svi koji su željeli prokomentirati najavu pokretanja obnove Sinagoge, misle pozitivno. „Meni je svaki put grozno kad prolazim kraj tog hrama koji se godinama ne može obnoviti. A trebalo



Pročelje sinagoge danas – u očekivanju nastavka radova na obnovi i rekonstrukciji

bi barem iz pijeteta prema onima kojih više nema“, rekla je Štefica, učiteljica u jednoj varaždinskoj školi. „Svako sam mišljenja da građevinu sinagoge treba sačuvati kao vrijedan i rijedak primjer arhitekture koji se veže uz jedan segment naše prošlosti, međutim, s druge, praktične strane, mišljenja sam da je ovaj projekat vrijedan ulaganja u slučaju da će se budućom namjenom uloženi novac vratiti. Koje bi bilo srednje rješenje, da se zadovolje obje strane... još nisam sigurna“, smatra Venija. „Mislim da bi bilo vrijedno kada bi se obnovila ova zgrada; ona bi mogla imati značajnu ulogu u kulturnom životu grada“, rekao je Ivan. „Taj projekt je u redu i treba ga podržati jer smo grad koji je poznat po baroknim kućama i tu spada i sinagoga. Vidio sam gotov projekt, kako će sve izgledati kada se završi – predivno! Bit će to ukras našega Varaždina i uklapa se u povijesnu jezgru. Jest da je dosta utrošeno za obnovu, ali tu će i biti i drugih aktivnosti pa se veselim tome“, izjavio je Robert koji i sam ima židovske korijene. I drugi su podržali obnovu sinagoge, a podravski umjetnik Darko već je ponudio vitraže za prozore kao svoj doprinos. Pa da i mi konačno vidimo povratak radnika na skele i da doživimo otvorenje obnovljene sinagoge. Mazel Tov! ✨

Milivoj Dretar

## LIKOVNA UMJETNOST

## MARTA EHRLICH – RADOST BOJA I RADOST ŽIVOTA

RETROSPEKTIVNOM IZLOŽBOM U MODERNOJ GALERIJU U ZAGREBU, NA KOJOJ SU PRVI PUT SKUPLJENE SVE DIONICE AUTORIČINA DJELA – SLIKARSTVO, KERAMIKA, TEKSTIL, SCENOGRAFIJA, GRAFIČKO OBLIKOVANJE, ILUSTRACIJA I FOTOGRAFIJA – MARTA EHRLICH PREDSTAVLJENA JE U SASVIM NOVOME SVJETLU

Piše mr.sc. Smiljka Domac-Ceraj

Marta Ehrlich (Zagreb 27. travnja 1910. – Zagreb 15. ožujka 1980.), slikarica i vrsna umjetnica potječe iz poznate obitelji Ehrlich, koja je židovskog podrijetla.<sup>1</sup> Djed Herman Ehrlich (1836.–1895.) bio je uspješan graditelj i građevinski poduzetnik. Posvetio se građevinskoj struci, najprije u Našicama, a zatim je preselivši se u Zagreb 1874. godine prenio i poduzeće. Sudjelovao je u projektiranju i izgradnji Zagreba (ceste, zgrade, mostovi i parkovi). Tvrtka je bila vodeća 75 godina u gradnjama na jugu Austro-Ugarske monarhije, poslije Jugoslavije. Nakon dolaska u Zagreb Herman se oženio Marijom Eisner – najstarijom kćerkom zagrebačkog rabina i učitelja Jacoba Eisnera, podrijetlom iz Češke. U tom braku rođeno je šestero djece: Ernest, Hugo, Pavao, Đuro, Mira i Emil.

Herman kupuje imanje od trideset jutara u Zelengaju, a 1891. sagradio je prema vlastitim nacrtima vilu na vrhu Josipovca u kojoj su Ehrlichovi godinama živjeli. “Hermanova vila, poznata kao ‘vila Ehrlich’, bila je građena kao romantični ljetnikovac, dijelom u drvu, sa zatvorenim verandom i tornjićem. U prizemlju se nalazila restauracija ‘Josipovac’, koja je u to vrijeme bila popularno izletišta Zagrepčana. Herman se brinuo da uljepša prostor uz vilu, pa je na svoj trošak dao prenijeti u Tuškanac tri drvena paviljona s Gospodarske izložbe 1891. godine, od kojih jedan i danas stoji na svome mjestu. Vila Ehrlich je djelomično srušena između dva rata, a današnju zgradu na njezinu mjestu sagradili su Benedik i Baranyai za industrijalca Artura Marića” – navodi Žarko Domljan u monografiji *Ahitekt Ehrlich* (Zagreb, 1979). Danas se u navedenoj zgradi nalazi Hrvatski muzej arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Herman je o svojem trošku sagradio cestu od Radničkog dola do svoga posjeda u Zelengaju, te put od Šestina do Kraljičina zdenca, koji se nekada i zvao Ehrlichov put. Zbog zasluga za grad Zagreb dobio je titulu počasnog građanina. Sin Hugo Ehrlich (1879.-1936.) postaje poznatim hrvatskim arhitektom, a kći Mira, kasnije udata Klobučar (1888.-1956.) slikaricom. Unuke Hermana bile su Vera Stein Ehrlich (1897.-1980.), psihologinja i utemeljiteljica socijalne antropologije, te Ina Jun-Broda (1902.-1983), sestra Verina, koja je bila pjesnikinja, a bavila se i književnim prijevodima. Hermanov najstariji sin Ernest Ehrlich (1877.-1941.) uspješno se bavio građevinskom strukom, pridruživši se rano očevu poduze-



Marta Ehrlich

ću. Obnašao je dužnost gradskoga oca i aktivno sudjelovao u mnogim odborima, osobito oko regulacijskog plana Zagreba. Oženio se Emom, rođenom Bazala, po struci učiteljicom, iz poznate obitelji Bazala.

Marta Ehrlich rođena je kao treće dijete u skladnom roditeljskom braku Ernesta i Eme. Godine 1916. obitelj se nastanjuje u vili na Tuškancu 17, koju u ladanjskom stilu gradi Hugo

<sup>1</sup> Podaci za *Životopis - obiteljski okvir Marte Ehrlich* zasnivaju se na neobjavljenom tekstu Vere Stein Ehrlich: *Porodica Ehrlich, Tri generacije gradjevinara*, iz 1961. godine, kao i na usmenim podacima o životu i djelu Marte Ehrlich, koje je ljubezno ustupio dr. Nikola Gavella, nećak slikarice.

Ehrlich. Vila je zamišljena kao ljetnikovac, no odlukom o promjeni izvedbenog materijala postaje stalnim prebivalištem obitelji. Album s fotografijama iz prelijepog vremena djetinjstva i mladosti, provedena u kući na Tuškancu okruženoj prirodom, čuva se i danas u obiteljskom naslijeđu. Djevojčice Marta i Erna pohađaju osnovnu školu, potom gimnaziju na Katarinskom trgu, a krajem 1926. odlaze na školovanje u Švicarsku u Villars (Djevojački institut Cotter), a potom u Grenoble u Francusku. Kao već formirana slikarica u kratkoj autobiografiji za potrebe ULUH-a, Marta navodi: „Nakon svršene niže srednje škole 1924. godine bavila sam se samo stalno slikarstvom i studijem likovnih umjetnosti.“ Po povratku iz Francuske u Zagreb odlučuje se u potpunosti za slikarstvo, te bilježi:

„Od 1929. do 1934. godine polazila sam privatnu slikarsku školu profesora Vladimira Becića na akademiji u Zagrebu.“

### Osebujan slikarski opus

U duhu slikarstva tridesetih koje je cijenilo istinitost, spontanost i instinkt, Marta Ehrlich našla se u stimulativnu okruženju, gdje iskazuje neosporan talent i brz razvoj. Potom mlada slikarica odlazi na prvi studijski boravak u Pariz zapisavši: „U svrhu usavršavanja i daljnog studija boravila sam u Parizu godine 1934./35.“ Nastanjuje se u hotelu Saint Pierre u blizini Luxemburškog parka. Prvi studijski boravak u Parizu Martu će – osim proučavanja Cézannea i Matissea – pokrenuti u smjeru bavljenja akvarelom naglašeno intimističkog ugođaja.

Slika mrtve prirode i skice Pariza. Zahvaljujući Ivanu Tabakoviću dolazi u doticaj s nadrealizmom, što ostavlja dubok trag u (pod)svijesti slikarice. Tako već 1935. godine nastaje gvaš Crvena ribica koji se ubraja u rana nadrealistička djela hrvatskoga slikarstva. Navedeni utjecaj jasno se reflektira i u kasnijim fazama njezina rada.

Nakon povratka u Zagreb ostvaruje prvu samostalnu izložbu 1936. godine (s Nevenkom Đorđević), te se 1938. godine slikarice odlučuju za zajednički studijski boravak od šest mjeseci u Parizu. Borave u atelijeru koji je ranije koristio slavni Amedeo Modigliani, na adresi: 16, rue de la Grande Chaumière u blizini istoimene Akademije. Marta slika intimističke vizure Pariza, nastaje i začudan ginjolski ciklus. Pri odlasku prepustaju atelijer pjesniku i slikaru Dragi Ivaniševiću.

Vrativši se u Zagreb, Marta se udaje 1939. godine za slikara Kamila Tompu; nastanjuju se u Martičevoj ulici sve do početka Drugog svjetskog rata. Ubrzo, 1941. godine od bolesti umiru Martin otac i brat Branko. Marta i suprug Kamilo doseljavaju u Varšavsku ulicu 2, gdje žive u zajedništvu s Martinom majkom, sestrom Ernom Gavella i njezinim sinom Nikolom. Krajem 1945. Marta i Kamilo odlaze živjeti u Šubićeve ulicu 64/IV, gdje na tavanskom prostoru



Marta Ehrlich: "Paris", 1938., ugljen na papiru





Marta Ehrlich: "Maske", 1958., ugljen na papiru

petoga kata dobivaju prostor za atelijer. U poslijeratnim godinama nastaje ciklus Porušeni Trogir i motivi s Tržnice. Marta je prisutna na gotovo svim izložbama Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske, kojega je član od 1945. godine. Kasnih četrdesetih nastaju dva Autoportreta izvedena u ugljenu, u kojima se ogledaju sva mučna proživljavanja ratnih godina.

Drugu samostalnu izložbu slikarica je priredila u Muzeju za umjetnost i obrt 1954. godine, izloživši neobično skladnu, troakordnu temu: lutka, pijetao i cvijet. Osobito je značajan istančan prikaz izložbe iz pera Vere Sinobad, a kritika ističe suptilnu komponentu ženstvenosti Martina slikarstva. Tijekom studijskog boravka u Rimu 1954. godine bilježila je tušem i perom u skizzenbuh-e poticajne vizure i motive vječnoga grada. Po povratku u Zagreb donijela je pregršt izvrsnih croquis-a, koji se potom pojavljuju kao ilustracije u ondašnjem domaćem tisku. Daljnji slikarski razvoj predstavlja prijelaz od konkretnih tema prema rafiniranim improvizacijama lirsko-fantastičnih motiva. Posebno se ističe ciklus Žena-ptica iz 1956./1957. godine, izveden u tehnici gvaša. Nešto kasniji radovi, izvedeni laviranim tušem, prigušenom bojom i voskom, u fluidnom rastakanju forme – korespondiraju s budućim ciklusom enformelnih slika.

Početkom 1960-ih nastaje enformelni ciklus, koji izlaže u Rijeci, potom u Zagrebu na samostalnoj izložbi u Kabinetu

grafike JAZU. Slikarica je evidentno preokupirana makro i mikro svijetom, a prigovor kritike bilježi – kako nekadašnju lirsku fazu zamjenjuje oštrom i surovom klimom enformela. Usporedno, u vrijeme nastanka enformela, Marta Ehrlich i Kamilo Tompa ostvaruju u zajedništvu ciklus *Le cadavre exquis* – iskušavajući način kojim su se koristili francuski nadrealisti dvadesetih godina. Nadrealizam je u tim crtežima posljedica traženja spontaniteta, ali i otklona od realnosti. Nakon ciklusa enformelnih slika Marta se ponovno vraća figuraciji, posebice laviranom tušu koji podrazumijeva određenu mekoću, te izuzetno odgovara njezinu senzibilitetu. Sedamdesetih godina, u posljednjem desetljeću života Marta Ehrlich ostvaruje ponovno ciklus ulja na platnu. Samostalna izložba održana u Zagrebu u Društvu arhitekata 1977. prezentirala je djela *Modre vizije*, najizvrsnije radove posljednje faze Martina osobujna slikarskog izričaja.

#### Poetičnost izričaja u keramici

Pedesetih godina započinje se baviti keramikom. Marta sama oprema u podrumu zgrade u Šubićevoj atelijer za izradu keramike. Kao što je razvidno iz njena keramička opusa, fokus interesa za oblikovanje u glini bio je usmjeren na sitnu plastiku: maštovite figurine, žene-ptice, žene-ribe, harlekine, minijaturni bestijarij čudesnih oblika, zatim oslikane pločice, tanjure, vaze – a sve to uvelike je korespondiralo s motivima njezina

*nastavak na sljedećoj strani*

slikarstva. Istaknute karakteristike su nekonvencionalni pristup, naivnost neodoljive privlačnosti, jednostavnost oblika, te ljepota glazurnih boja, posebice plave.

Izlaže na izložbi Moderna hrvatska keramika u Zagrebu, zatim u Beču 1956. godine. Sudjeluje na Prvom zagrebačkom triennialu 1955., te na Drugom 1959. Iste godine izlaže s grupom naših keramičara u Faenzi na XVII concorso nazionale della ceramica – Sezione internazionale. Nastavlja izlaganjem male plastike i uporabne, te ukrasne keramike. Priređuje samostalnu izložbu u foyeru Zagrebačkog dramskog kazališta. Kritika navodi kako je Marta Ehrlich umjetnica koju poznajemo “po lirski intoniranim crtežima i delikatnoj, finoj keramici”. Godine 1964. nastupa na izložbi Jugoslaviske tepper og keramik u Kunstindustrimuseet u Oslu. Prateći rad umjetnice na području keramike, kojom se intenzivno bavi od pedesetih godina sve do kraja života, razvidan je kontinuitet Martina senzibiliteta i energije koji je posvetila ovoj umjetničkoj disciplini.

### Atraktivni vezeni tekstili i biseri scenografije

Pedesetih godina, osim keramikom, Marta Ehrlich počinje se baviti i kreiranjem nacrtu za vezeni tekstil. Izlaže u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu 1952., a tisak bilježi “zanimljivu i rijetku izložbu vezenog tekstila” u izvedbi Eme Ehrlich-Bazala. Krajem šezdesetih godina vezene radove izvodila je Valerija Singer, koja je izvela mnoge radove po nacrtima slavniha slikara, kao i izvanredno atraktivne vezove na svili prema nacrtima Marte Ehrlich i Kamila Tompe, a upustila se i u samostalne kreacije. Darovala je Židovskoj zajednici u Zagrebu 1998. godine više od trideset radova koji se ističu ljepotom i zanimljivošću vezilačke tehnike. Nakon donacije, ostvarena je 2003. godine izložba u galeriji Milan i Ivo Steiner. Na retrospektivnoj izložbi Marte Ehrlich u Modernoj galeriji (2012./2013.) također su izloženi vezeni tekstili umjetnice iz Zbirke Židovske općine Zagreb. Kao autorica izložbe izražavam posebnu zahvalnost kustosici Miri Wolf, predsjednici Odbora za zaštitu židovske kulturne baštine ŽOZ-a, na izuzetnoj susretljivosti i stručnoj suradnji u pripremi ovog segmenta Martina opusa, te Židovskoj općini Zagreb na posudbi djela. Likovna rješenja Martina vezenog tekstila u izvrsnom crtežu, često duhovitom, uz pomno odabrana koloristička rješenja – od tonskih do kontrastnih – izuzetno korespondiraju sa slikarskim segmentom njezina opusa. Sagledavajući djelo slikarice ostvareno u tekstu u kojem se zrcali sva profinjenost njezina slikarska poimanja, zaključiti je kako i u ovoj disciplini ostaje vjerna svojim nagnućima – predstaviti začudni, vlastiti svijet svoga doživljavanja, promišljanja i snova.

Raznovrstan i bogat opus Marte Ehrlich obuhvaća i scenografiju. Predstavu Višnjik Antuna Pavloviča Čehova scenski je ostvarila u zajedništvu s Kamilom Tompom. Premijera je održana u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, 23. prosinca 1970. Sačuvano je pet izvrsnih skica za inscenaciju Višnjika koje je signirala Marta Ehrlich. Na taj je način potvrđeno Martino vodstvo u autorstvu navedenih uradaka. Nemoguće je ne zamijetiti povezanost nadahnuća inscenacija i

enformelističkog ciklusa slikarice. Ove inscenacije izvedene u kombiniranoj tehnici na papiru – paučinasto srebrne strukture – svojom ljepotom ostaju kao rijetki biseri u povijesti hrvatske scenografije. Razvidno je kako Marta Ehrlich ulazi u postavljenu zadatak promišljenom ozbiljnošću, te polučuje zavidne rezultate unoseći u rad svu profinjenost svoga bića.

### Grafičko oblikovanje, ilustracija i fotografija

Okušala se umjetnica i na području grafičkog oblikovanja: opremi knjige, plakatu, te ilustraciji i fotografiji. Tako je godine 1953. oblikovala izvrstan ovitak za putopisnu knjigu Na putu Petra Šegedina. Jednostavnim i duhovitim crtežima ilustrirala je i knjigu za djecu Patuljkova kapica i druge bajke Ludwiga Bechsteina (1955.). Dizajnirala je trodjelni preklopni katalog manjih dimenzija, kao i likovno vrlo uspješni plakat prigodne veličine za samostalnu izložbu keramike održanu u foyeru Zagrebačkog dramskog kazališta 1960. godine. Ciklus crteža pod nazivom Hoffmanove priče izvela je ugljenom na tamnoplavoj podlozi akvarel-papira, te u tehnici laviranog tuša. Izvrsni crteži – do sada neizlagani, kao i oprema knjige, te plakati – predstavljaju dodatno otkriće Martina opusa na ovome području.

Martina znatizelja na području estetskog i likovnog istraživanja ogleđa se na poseban način i kroz medij fotografije, posebice u intrigantnoj seriji crno-bijelih fotografija. Ova je slika-rica izgarala nekim unutarnjim plamenom ljepote; svako djelo koje je izašlo iz njezina atelijera, bilo je besprijeekorno i nepogrešivo u svome skladu.

Za umjetnički opus koji kvalitetom i kvantitetom doseže visoke domete u svim segmentima bilo bi izlišno zaključiti išta drugo osim – da je takav opus bio izuzetno značajan i važan za hrvatsku likovnu umjetnost. Pa ipak, osobito djelo koje je ostvarila Marta Ehrlich nije dobilo adekvatnu valorizaciju za života autorice, a tako je ostalo sve do danas. Stoga, vjerujemo kako retrospektiva održana od 20. prosinca prošle do 24. veljače ove godine u Modernoj galeriji u Zagrebu zasigurno predstavlja Martu Ehrlich u sasvim novome svjetlu, gdje su po prvi puta okupljene sve dionice autoričina djela, te prezentirane kao cjelovit korpus: slikarstvo, keramika, tekstil, scenografija, grafičko oblikovanje, ilustracija i fotografija. (Opširnije o životu i djelu Marte Ehrlich vidjeti u katalogu izložbe: Smiljka Domac–Cera, Marta Ehrlich: retrospektivna izložba, Moderna galerija, Zagreb).

Također je važno istaknuti kako se retrospektiva, osim na istraživanju svih sastavnica opusa umjetnice, temelji i na dionici istraživanja provedenoga u Osobnoj dokumentarnoj ostavštini Marte Ehrlich koju je slijedom obiteljskih poveznica u potpunosti sačuvao dr. sc. Nikola Gavella. Uvidom i radom na izrazito obimnoj i vrijednoj dokumentaciji omogućen je dublji uvid u život i rad, te je uvelike rasvijetljeno višeznačno umjetničko djelovanje autorice. Stoga se za nadati kako se ovom retrospektivom vraća zasluženi dug umjetnici, te prikazano djelo adekvatno uklapa u hrvatsku likovnu umjetnost 20. stoljeća, gdje je Marta Ehrlich svoje mjesto bogatim i kvalitetnim opusom i zavrijedila. ☆

S TRIBINE KUD „MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER“

## ŽIDOVSKI JEZICI JUČER I DANAS

U SVOM PREDAVANJU O POVIJESTI ŽIDOVSKIH JEZIKA AKADEMIK AUGUST KOVAČEC JE, MEĐU OSTALIM, ISTAKAO DA JE U ODRŽANJU ŽIDOVSKOG NARODA VAŽNU ULOGU IMAO HEBREJSKI JEZIK, OSOBITO PISANA RIJEČ, TE DA JE MODERNI HEBREJSKI POSTAO NAJBITNIJOM ODREDNICOM IDENTITETA ŽIDOVA KAO NARODA.

I ove je godine Kulturno društvo „Miroslav Šalom Freiberg“ nastavilo s održavanjem vrlo zanimljivih i stručnih predavanja u velikoj dvorani Židovske općine Zagreb. Tako je za prvi ovogodišnji susret, u utorak 22. siječnja, organizator ostvario najavljeno predavanje sveučilišnog profesora i leksikografa, akademika Augusta Kovačeca „Židovski jezici jučer i danas“.



August Kovačec

Akademik August Kovačec, rođen 1938., uz studij francuskog i ruskog jezika pohađao je nastavu sanskrta i paleobalkanistike, zatim se bavio rumunjskim i proučavanjem romanske i hispanse lingvistike te albanskog jezika. Za vrijeme studija u Parizu bavio se, među ostalim, provansalskim, katalonskim i baskijskim. Predavao je na Odsjeku za romanske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta kolegije koji se tiču povijesti francuskog jezika i poredbene romanske lingvistike. Od 1968. godine predavao je na Postdiplomskom studiju lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, dok je šk. god. 1978./79. i 1979./80. bio predstojnik Odjela za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Do 1990. godine redovito je predavao i na postdiplomskim studijima u Dubrovniku. Od 1991. stalni je vanjski suradnik Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“, pa je do 1996. bio glavni urednik „Hrvatskog općeg leksikona“, kada je postao pomoćnik glavnoga urednika „Hrvatske enciklopedije“ i zatim glavni urednik (2002.-2005.). Za svoj znanstveni rad dobio je više nagrada, pa je 1972.godine primio Nagradu Rumunjske akademije za najbolju knjigu protekle godine o rumunjskom jeziku, za-

tim 1997.godine Medalju Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“ za uređenje Hrvatskog općeg leksikona, 2009. godine Državnu nagradu za znanost Republike Hrvatske u području humanističkih znanosti.

Predavanje akademika Kovačeca o židovskim jezicima, iako na primjerenoj stručnoj i znanstvenoj razini, bilo je vrlo zanimljivo za široki krug slušateljstva. Govoreći o pojavi, nastanku i razvoju židovskih jezika, naglasio je da je odnos Židova prema jezicima bio drugačiji nego kod većine drugih naroda te da su se oni kroz povijest služili različitim jezicima. Također je u predavanju obuhvaćen razvoj pojedinih jezika od starog vijeka do nove ere, pa i njihova uporaba do najnovijeg doba.

Najstariji i najvažniji jezik Židova naziva se od početka n. e. najčešće hebrejski, a spada u semitske jezike (iz afro-azijske velike porodice jezika) kojim govori 5.300.000 ljudi i to uglavnom u Izraelu (uz različite druge razgovorne jezike) te na palestinskim područjima, u SAD-u i u židovskim zajednicama širom svijeta.

Nastavljajući svoje izlaganje August Kovačec je, među ostalim, rekao da je suvremeni standardni i govorni jezik Židova (ivrit) jezik književnosti, znanosti, novinstva i svakodnevne komunikacije. Iako su mu osnovne gramatičke strukture istovjetne s onima u jeziku Biblije (od kraja II. tisućljeća pr. n.e.) i potonjih starih zapisa, rječnik mu je mnogo bogatiji. Koliko je biblijski i mišnjski hebrejski bio ključan za razvoj židovske zajednice i nacije, toliko je utjecao i na oblikovanje zapadne kulture i civilizacije. Židovi su za taj jezik koristili i izraz „sveti jezik“, jer su njime pisane knjige smatrane svetima. Većina znanstvenika smatra da se nakon prvog uništenja Jeruzalema od strane babilonskog kralja Nabukodonozora II (i posebno nakon Kirova dopuštenja u V. st. pr. n. e. da se Židovi vrate iz babilonskoga sužanjstva), hebrejski u svakodnevnoj komunikaciji postupno počeo zamjenjivati srodnim aramejskim jezikom, a njega su Židovi ubrzo počeli upotrebljavati i kao pisani jezik, osobito za komentare biblijskih, pravnih i dr. tekstova te u izobrazbi. Taj drugi jezik Židova održao se u uporabi do novoga vijeka.

Iako je početkom n. e. hebrejski potpuno izišao iz svakodnevne uporabe, ipak, kako je naglasio Kovačec, nije postao „mrtvi jezik“ u pravom smislu riječi jer su se njime od starine do danas uvijek služili rabini, a tijekom srednjega i novoga vijeka ostao je u upotrebi kao pisani jezik teoloških, filozofskih, znanstvenih, književnih tekstova, poslovnih ugovora, pisama i dr. (od XVIII. st. i za svjetovnu književnost). Od kraja st. ere

*nastavak na sljedećoj strani*

i od početka n. e. u uporabi je mišnaiski hebrejski, a od kraja XVII. st. razvija se novohebrejski, osobito pod utjecajem pokreta Haskala (od XVIII. st. na hebrejskom nastaje i bogata svjetovna književnost). Tijekom svih tih etapa hebrejski je bio jezik bogoslužja, liturgijski jezik. Nakon osvajanja Aleksandra Makedonskoga među Židovima se sve više proširio i grčki jezik (Bliski istok; Egipat, gdje je nastao grčki prijevod Biblije Septuaginta). Biblijski fond riječi s nešto više od 5.000 leksičkih jedinica u talmudskom (mišnaiskom) razdoblju obogaćen je mnogobrojnim posuđenicama iz aramejskoga, grčkoga te latinskoga.

Govoreći zatim o jeziku Židova u dijaspori (posebno nakon razorenja II. Hrama g. 70. i masovnih raseljavanja) akademik Kovačec je rekao da su Židovi, kao jezik svakodnevne komunikacije, prihvaćali jezik zemlje u kojoj bi se nastanili, s ponešto posebnosti u rječniku koje su se odnosile na njihovu vjeru, običaje i kulturu (takvih „židovskih“ varijanata pojedinih jezika ima više desetaka). No kada bi se zbog progona, ili zbog drugih razloga za seobe, takvi jezici našli u novim jezičnim i etničkim sredinama, oni su se razvili u nove jezične entitete. Ovdje se spominju samo karaimski, jidiš i židovskošpanjolski (ladino). Karaimski je turkijski jezik jedne židovske sekte kojim danas govori nekoliko desetaka ljudi u Litvi, Poljskoj i Ukrajini. Jidiš je oblik porajnskoga njemačkog koji je potkraj srednjega vijeka bio prenesen u slavenske i baltičke zemlje, gdje su se nastanili mnogi Aškenazi, i bio je osobito pod utjecajem poljskoga i ukrajinskoga. U arapskim zemljama kao razgovorni jezik Židovi su preuzeli arapski, a na Iberskom pliotoku kao razgovorni jezik romanski (zvan ladino, za razliku od arapskoga koji su Židovi upotrebljavali i kao jezik pismenosti). Nakon izгона iz Španjolske 1492., prognani

Židovi nastanili su se u sjevernoj Africi, u različitim zemljama zapadne Europe, ali osobito u Osmanskom Carstvu, gdje se na temelju različitih dijalektalnih oblika razvio razmjerno jedinstven jezik komunikacije među Sefardima, a na kojem se razvila i pismenost. Kao i zajednice koje su se služile jidišem, i židovskošpanjolske zajednice gotovo su bile uništene u Holokaustu.

Bjeloruski Židov Eliezer Ben Jehuda (1858-1922), leksikograf i urednik novina, potkraj XIX. st. obnovio je, na temelju tradicionalnoga biblijskog, mišnaiskoga i novohebrejskog pisanog jezika, hebrejski kao jezik svakodnevne komunikacije i kao jezik prilagođen modernoj civilizaciji i za uporabu u modernom društvu. Njegov sin bio je prvi izvorni govornik modernog hebrejskog, jer se u obitelji govorilo samo tim jezikom (ujedno je bio dokaz, da je to moguće). Kako je naglasio Kovačec, Eliezer Ben Jehuda je smatrao da oživljavanje hebrejskog jezika u zemlji Izrael može ujediniti sve Židove diljem svijeta, da hebrejski od „svetog“ jezika knjige može postati jezik svakodnevne komunikacije (umjesto arapskoga, ladina, jidiša i dr.), a to se podudarilo s cionističkim nastojanjima. Moderni hebrejski je godine 1921. godine postao službenim jezikom u britanskom mandatu Palestine, a nakon toga, proglašenjem Države Izrael 1948. godine, postao je službeni jezik Izraela. Hebrejsko ime za jezik je ivrit.

Usprkos svim pokušajima da se Židovi kroz stoljeća progona i pogroma unište i unatoč Holokaustu, važnu ulogu u održanju naroda imao je hebrejski jezik i osobito pisana riječ. Moderni hebrejski postao je izraz svakodnevnoga života, ali i najbitnija odrednica identiteta Židova kao naroda, istakao je, zaključujući svoje predavanje, akademik August Kovačec. ✧

mr. sc. Narcisa Potežica

## MAĐARSKA

# NOVA SINAGOGA U BUDIMPEŠTI

NA DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA U GLAVNOME GRADU MAĐARSKE  
ZAPOČELO JE GRAĐENJE SINAGOGE, PRVE U POSLJEDNJIH 80 GODINA

Izgradnja sinagoge u Budimpešti, prve nakon osam desetljeća, započela je 27. siječnja ove godine polaganjem kamena temeljca na svečanoj ceremoniji. Sinagoga se gradi u četvrti Csepel. Zemljište za izgradnju sinagoge grad je darovao židovskoj zajednici. Zgrada će biti i vjerski i kulturni objekt, a njezina bi izgradnja trebala biti završena sljedeće godine.

Povjesničar Szilard Nemeth kazao je tom prilikom da je i židovska zajednica u Csepelu, kao i u drugim dijelovi Budimpešte i Mađarske, bila za Drugog svjetskog rata izložena progonima. “Prema našim saznanjima, 960 osoba židovskog podrijetla deportirano je iz Csepela”, kazao je, ističući da se samo njih 60 vratilo.

Na području današnje Mađarske Židovi žive već stoljećima, o čemu postoje dokumentirani podaci. Početkom 20. stoljeća židovska zajednica činila je pet posto mađarskog stanovništva. Židovi su dali veliki doprinos mađarskom društvu, posebice na područjima znanosti, umjetnosti i u poslovnom svijetu.

Za Drugog svjetskog rata deportirano je i ubijeno 550.000 mađarskih Židova. Za vrijeme komunističke vladavine preostali mađarski Židovi bili su izloženi diskriminaciji. Danas u Mađarskoj, uglavnom u Budimpešti, živi između 50 i 100 tisuća Židova. Velik broj sinagoga i danas je u funkciji, uključujući i sinagogu u ulici Dohany u Budimpešti, koja je najveća u Europi i druga najveća sinagoga u svijetu. ✧

T.R.

## PODGORICA

## LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ – CRNOGORSKI RABIN

GLAVNI RABIN U REPUBLICI HRVATSKOJ LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ ODNEDAVNA JE I RABIN LANI OSNOVANE JEVIJSKE ZAJEDNICE U CRNOJ GORI

Sredstva javnog informiranja u Crnoj Gori objavila su potkraj 2012. da je iz Zagreba u Crnu Goru stigao Luciano Moše Prelević, glavni rabin u Republici Hrvatskoj, kako bi se u Podgorici javio na svoju novu dužnost, dužnost rabina Jevrejske zajednice u Crnoj Gori. Pretprošle je godine, naime, osnovana i počela djelovati židovska, odnosno Jevrejska zajednica Crne Gore, a u petak, 28. prosinca 2012., održan je prvi put šabat u prisustvu novoimenovanog rabina Luciana Moše Prelevića.

Prema riječima Luciana Moše Prelevića, sudjelovati u građenju jedne nove, po prvi put osnovane, židovske zajednice, sigurno je veliki izazov za rabina, pogotovu što na tim prostorima, koliko se zna, do sada nikada nije postojala židovska zajednica.

Židovska zajednica u Crnoj Gori sada ima 107 registriranih članova. Želja im je očuvanje i njegovanje tradicije i običaja židovskog naroda. Osnivačka skupština Zajednice održana je 31. srpnja 2011. godine u Herceg Novom. Kako je tada objavljeno, Zajednica je formirana „kao dobrovoljna, samostalna, demokratska, nestranačka organizacija koja okuplja osobe sa prebivalištem ili boravištem u Crnoj Gori, koje po porijeklu, nacionalnosti, kulturi ili jeziku pripadaju jevrejskom narodu. Osnovni ciljevi Zajednice su očuvanje i njegovanje tradicije i običaja židovskog naroda i židovskog nacionalnog identiteta, te iniciranje i podržavanje aktivnosti u oblasti židovske kulture i obrazovanja”. Nadalje se kaže da će Židovska zajednica u Crnoj Gori u okviru svojih mogućnosti djelovati na stvaranju uvjeta za upoznavanje i upražnjavanje židovske vjere za sve članove i prijatelje tog udruženja. Jedan od ciljeva je i suprotstavljanje asimilaciji židovske zajednice, uz poštivanje vjerskih, nacionalnih i etničkih prava, tradicija i kultura drugih naroda, suprotstavljanje antisemitizmu, rasnoj netrpeljivosti i svakom obliku mržnje i diskriminacije, te narušavanju temeljnih ljudskih prava i sloboda svih naroda.

U okviru humanitarnog i socijalnog rada organizirat će se, kako se navodi u medijima, „aktivnosti na principima jevrejske solidarnosti“. Osim toga, naglašeno je da će prioritet Zajednice biti očuvanje sjećanja na žrtve Holokausta i edukacija mladih o povijesti i stradanju židovskog naroda, kroz obrazovni sustav Crne Gore.

Za prvog predsjednika Zajednice izabran je Jaša Alfandari, a za sekretara Đina Lazar. Prema riječima predsjednika Alfandarija u intervju listu „Pobjeda“, „do sad se i nije znalo da uopšte ima Jevreja u Crnoj Gori. Nakon nekih istraživanja najprije je otkriveno 10 jevrejskih porodica, s tendencijom porasta broja crnogorskih Jevreja, sve dok se nije procijenilo da ih ima dovoljno da bi se osnovala Zajednica. Meni lično je mnogo drago što će taj izabrani, drevni narod na ovaj način postati jedna od etničkih/religijskih zajednica naše obnovljene države i što im je



Luciana Mošu Prelevića, novoimenovanog rabina Jevrejske zajednice u Crnoj Gori, primio je i crnogorski premijer Milo Đukanović

Crna Gora, pored Izraela kao matične države, domovina - kako sami kažu.”

Alfandari podsjeća da su Židovi u Crnu Goru „došli u 15. stoljeću, bježeći od inkvizicije na putu za Tursku, a krajnja im je destinacija bio ondašnji Carigrad. Dolaskom u Crnu Goru – u Boku i Herceg Novi - mnogi su odustali od puta prema Carigradu i ostali na ovim prostorima, tako da ih je u 16. vijeku bilo oko 5.000. Danas je u Crnoj Gori oko 350 Jevreja, djece i unuka jevrejskih djevojaka koje su u vrijeme Drugog svjetskog rata ovdje tražile, našle spas i ostale“.

Ideja o osnivanju Jevrejske zajednice u Crnoj Gori rodila se zahvaljujući najviše angažiranju Đine Lazar iz Herceg Novog, sestrične poznatog slikara Petra Lubarde. Za vrijeme Jugoslavije Židovi iz Crne Gore okupljali su se u Savezu jevrejskih opština i uglavnom se sastajali u Beogradu.

Prilikom proslave prve godišnjice osnivanja Židovske zajednice u Crnoj Gori, na Velikoj sceni Crnogorskog narodnog pozorišta u Podgorici, u suradnji s Ministarstvom kulture Crne Gore, nastupio je najstariji židovski vokalni ansambl na ovim prostorima, Mješoviti pjevački zbor „Braća Baruh“ iz Beograda pod vodstvom poznatog dirigenta Stefana Zekića. Isti je Zbor nastupio dan kasnije u crkvi Sv. Duha u Kotoru.

Zanimljivo je da u Kotoru, tom biseru Bokokotorskog zaljeva, postoje naznake o postojanju starog židovskog groblja, što bi mogao biti dokaz o duljem prebivanju Židova u tom kraju.

Na dan 31. siječnja 2012. objavljeno je da je ugovorom na nivou države, na jedan moderan način, u skladu s europskim standardima, reguliran odnos vlade Crne Gore sa Židovskom zajednicom. Tadašnji crnogorski premijer Igor Lukšić rekao je da ugovor potvrđuje opredjeljenje Crne Gore da se izgrađuje

*nastavak na sljedećoj strani*

kao multikonfesionalna zajednica. A predsjednik Židovske zajednice u Crnoj Gori Jaša Alfandari izrazio je zadovoljstvo što je Crna Gora prepoznala interes da regulira položaj jevrejske zajednice. On se zahvalio vladi Crne Gore na jednom takvom činu, podsjećajući da je Crna Gora jedna od rijetkih europskih država u kojoj u Drugom svjetskom ratu nije došlo do Holokausta.

Crnogorski premijer je nedavno također potpisao ugovor o uređenju odnosa između Vlade i Islamske zajednice u Crnoj Gori, a u lipnju prošle godine u Vatikanu ugovor Crne Gore i Svete stolice, kojim se regulira odnos Crne Gore s Katoličkom crkvom. Taj ugovor, kako je tada priopćeno, svjedoči o kontinuitetu odnosa Crne Gore sa Svetom stolicom, s obzirom na konkordat koji je 1886. godine potpisala „knjaževina Crne Gore“ s Vatikanom, a kojim je bio reguliran status Rimokatoličke crkve u Crnoj Gori.

Predstavnici Židovske zajednice u Crnoj Gori - predsjednik Jaša Alfandari i tajnik Ilan Lazarević - pokrenuli su inicijativu da se u perspektivi krene s izgradnjom vjerskog objekta – sinagoge - i već su uspjeli besplatno dobiti teren u Podgorici.

„Crna Gora je zaista različita od drugih balkanskih zemalja. Ovo nije predizborna propaganda i nemam nikakav razlog da tvrdim nešto što nije tako. Ne vjerujem da bi neko moje riječi mogao da opovrgne, čak ni ko je krajnje zlonamjerman. Crna Gora pruža potpunu sigurnost svim nacionalnim grupama, svim vjerskim zajednicama, i to je prvo što kažemo našim gostima“, kaže Jaša Alfandari. U novogodišnjoj čestitki je rekao da, iako u Crnoj Gori živi više od 300 Židova, samo njih 107 učlanilo se u Židovsku zajednicu jer „oko 90 posto današnjih Židova u Crnoj Gori su djeca i unuci žena koje su se za vrijeme Holokausta skrivale u Crnoj Gori i koje su se poslije rata udale ovdje. One su se, uglavnom iz straha, trudile da djeci ne govore o svom porijeklu.“

Predstojeći Limmud Keshet, godišnji skup na kojem se okupljaju članovi židovskih zajednica s prostora bivše Jugoslavije, nakon prošlogodišnjeg održanog u Makedoniji, bit će, kako se planira, početkom studenoga u Crnoj Gori, što će sigurno za sve učesnike biti doživljaj koji će pamtili. ✨

Mr.sc. Narcisa Potežica

## S TRIBINE KUD „MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER“

# STARI JERUZALEM U SLICI I RIJEČI

STARI DIO JERUZALEMA, U KOJEM PREVLAĐAVAJU SAKRALNI OBJEKTI TRIJU MONOTEISTIČKIH RELIGIJA, PROSTIRE SE UNUTAR ZIDINA KOJIM SU GA U 16. STOLJEĆU, NAKON OSVAJANJA, OPASALI TURCI

Piše Darko Fischer

Jeruzalem, glavni grad današnje države Izrael, jedan je od najstarijih trajno naseljenih gradova.\*) Još prije 11. stoljeća prije nove ere, na mjestu današnjeg grada bilo je naselje. Grad predstavlja sveto mjesto za tri monoteističke religije: za Judaizam to je grad hrama, grad u kojem se odvijao religiozni život Židova, ime koje se u Bibliji spominje više od 600 puta, mjesto kamo su se Židovi i u mislima i u stvarnosti stalno vraćali. Za kršćane to je grad u kojem je propovijedao Isus, bio tamo osuđen i smaknut, i nakon toga uskrsnuo. Za muslimane je to mjesto odakle je Muhamed otišao u nebo, kao i mjesto značajnih džamija, džamije na stijeni i Al Aksa džamije, druge po značaju islamske svete građevine.

O značaju Jeruzalema izjašnjavali su se mnogi poznati ljudi: „Ako te zaboravim



Stari Jeruzalem

o Jeruzaleme, neka mi onemoća desna ruka”, psalam je iz Biblije. “Pogled na Jeruzalem je pogled na povijest svijeta; još i više, to je povijest Zemlje i neba”, napisao je B. Disraeli. “Želite li jednom riječi simbolizirati židovsku povijest, ta riječ bit će JERUZALEM”, riječi su dugogodišnjeg gradonačelnika Jeruzalema Teddya Kolleka. “Ni jedan grad na svijetu, čak ni Atena niti Rim nisu igrali toliku ulogu kroz tako dugo vrijeme kao što to čini Jeruzalem u životu židovskog naroda”, smatra D. Ben-Gurion.

Židovski kralj David oko 1000. godine prije nove ere gradi utvrde na mjestu današnjeg Jeruzalema i grad dobiva sadašnje ime, postaje Davidov grad, prijestolnica prve židovske države. Prema nekim izvorima, jedan dio tadašnjeg naselja zvao se Salem, dok se drugi, odvojeni dio, zvao Jeru od sumerske riječi za naselje. Spajanjem ta dva dijela u jedan grad nastalo je ime Jeruzalem (na hebrejskom Jerušalaim).

Nakon Davida, njegov sin Salamon, značajni židovski vladar, oko 950 p.n.e. gradi veličanstveni hram. Hram je sagrađen na brežuljku zvanom Moria pa se taj brežuljak naziva još i Brijeg hrama. Na tom brežuljku bila je stijena, na kojoj je prema predaji i legendi Abraham trebao žrtvovati svoga sina Isaka i tako dokazati svoju vjernost Bogu. Hram je bio ne samo velika nego i lijepa građevina, koja je izazivala poštovanje vjernika. Vjernici su dolazili u Jeruzalem i u hram iz udaljenih mjesta kraljevstva, pa kako je Jeruzalem sagrađen na nadmorskoj visini od oko 800 metara, dolazak u Jeruzalem značio je uspon, riječ koja na hebrejskom glasi “Alia”. Vremenom se ta riječ koristila za odlazak – hodočašće u Jeruzalem, a još kasnije, u novije vrijeme, za svaki odlazak u Palestinu, odnosno od 1948. u Izrael. Zato riječ Alia ima i značenje useljavanja, odnosno dolaska u Izrael.

Salamonov hram ili Prvi hram stajao je do 587. godine p.n.e. kada je Jeruzalem osvojio babilonski kralj Nabukodonosor 2. i razorio hram. Nakon povratka iz babilonskog ropstva, oko 830. p.n.e. Židovi grade Drugi hram, na mjestu prvog. Taj hram, također veličanstven i velik, razrušili su Rimljani 70. godine

n.e. i do danas je od njega ostao samo jedan zid, zvan Zapadni zid (nežidovi ga često i pogrešno zovu Zid plača), a hebrejsko ime za taj zid je kotel. Ispred zida je poveliki trg koji pobožnim Židovima služi kao sinagoga, mjesto okupljanja i molitve. Odvojeni su dijelovi za muškarce i žene. Židovi se mole neposredno uz zid, klanjajući se pred njim ili naslonjeni na njega. Zid je sagrađen od velikih kamenih blokova teških i do 160 tona. Između kamenih blokova su pukotine u koje posjetitelji ubacuju papiriće s ispisanim željama. Postoji vjerovanje, da će napisana želja, stavljena u procjep između kamenih blokova kotela biti ispunjena. Obično su pukotine toliko natrpane papirićima da je teško ubaciti još jedan. Ljudi skloni šali kažu da je dozvoljeno izvaditi papirić na kojem je otisnut žig “Slučaj riješen”, dakle Bog je udovoljio toj želji, i na njegovo mjesto staviti vlastiti listić.

U vrijeme bizantske vladavine Jeruzalemom od 3. do 7. stoljeća sagrađene su brojne sakralne građevine koje su vezane za život, raspeće i uskrsnuće Isusa Krista. Via Dolorosa je ulica po kojoj je Isus nosio križ od mjesta gdje je bio zatočen do mjesta gdje je bio razapet. Na Golgoti, mjestu razapeća i groba, na temeljima bizantske crkve nadograđena je Crkva Kristovog groba, mjesto hodočašća mnogih kršćana.

Na mjestu srušenoga Drugog hrama, na brdu Moria, točno iznad stijene gdje je Abraham trebao žrtvovati Isaka, Arapi su u 7. stoljeću sagrađili džamiju nazvanu Džamija na stijeni. Prema islamskom vjerovanju s te iste stijene je Muhamed odletio u nebo. Džamiju krase velika pozlaćena kupola. Pogled na Zapadni zid i zlatnu kupolu iznad njega jedan je od najljepših pogleda u starom Jeruzalemu.

Turci su zauzeli Jeruzalem u 16. stoljeću i opasali ga snažnim zidinama koje i danas stoje u gotovo nepromijenjenom obliku. Zidine se pružaju približno po kvadratu s dužinom od oko četiri kilometra. Stari dio Jeruzalema se danas prostire unutar tih zidina. Taj dio podijeljen je na četiri dijela i to na židovski, muslimanski, kršćanski i armenski dio. U svakom dijelu prevladavaju sakralni



Davidova citadela

objekti i vjernici koji pripadaju vjeri po kojoj taj dio nosi ime.

Značajni dio i ukras zidina su vrata i kule sagrađene uz njih. Na sredini sjeverne strane zidina su najveća i najpoznatija vrata zvana Damaska vrata. Ukrašena su stupovima po kojima se još nazivaju i Vrata stupova. Na istoj, sjevernoj strani, još su Herodova i Nova vrata. Na istočnoj strani zidina su Lavlja vrata, nazvana tako po reljefima lavova koji se nalaze s obje strane tih vrata. Prema biblijskoj legendi, Isus je kroz ta vrata ušao u Jeruzalem. Na toj istoj, istočnoj strani, nasuprot Maslinovoj gori u čijem podnožju je staro židovsko groblje, nalaze se Zlatna vrata. Ta vrata su zazidana, zazidali su ih navodno muslimani, no po židovskom vjerovanju ona će se otvoriti kad dođe Mesija koji će podići mrtve iz grobova i baš kroz ova vrata povesti ih u Jeruzalem. Pobožni Židovi zato žele biti pokopani na starom židovskom groblju nasuprot Zlatnim vratima, da budu što bliže Mesiji kad on dođe.

Na južnoj strani starog grada nalaze se Vrata za smeće, prolaz kroz koji se izno-

*nastavak na sljedećoj strani*



### Zapadni zid

silo smeće iz grada. Nešto dalje na istoj strani su Cionska vrata, smještena na brdu Cion, svojevrsnom židovskom simbolu i sinonimu za Izrael i Jeruzalem. Baš kroz ta vrata ušli su izraelski vojnici u Šestodnevnom ratu 1967. u stari dio grada Jeruzalema i oslobodili dijelove koje je do tada držala jordanska vojska.

Na zapadnoj strani starog grada su Jafa vrata od kojih je išla cesta prema sredozemnoj luci Jafi. Neposredno uz ta vra-

ta nalazi se i najpoznatija kula, nazvana Davidova kula ili Davidova citadela, u kojoj je danas smješten muzej Jeruzalema. Odavde se pruža lijep pogled na novi dio modernog Jeruzalema.


Novi dio Jeruzalema nastao je izvan zidina starog grada tek u 19. stoljeću. Na zapadu to je dio naseljen Židovima, dok na istoku pretežno žive Arapi.

Unutar zidina u starom gradu ima mnogo starih iskopina i značajnih građevina. Za Židove je posebno značajan

židovski dio, Židovska četvrt. Ovdje se nalazi i trg sa Zapadnim zidom. Jedna, nekada srušena sinagoga, zvana Hurva sinagoga (ruševna sinagoga) posebno je zanimljiva. Kada je izraelska vojska 1967. ušla u stari grad Jeruzalem, na tom mjestu nađena je samo ruševina. Izraelci su na tom mjestu, kako bi ga označili kao mjesto nekadašnje sinagoge, sagradili samo kameni luk, kakav je nekada bio na pročelju te sinagoge. Takav spomenik stajao je do 2008. godine, kada je započela obnova i izgradnja nove – stare sinagoge. Izgradnja je završena 2011, pa sada na tom mjestu stoji rekonstruirana građevina.

U Židovskoj četvrti nalaze se i soba posljednje večere, Davidov grob i Spaljena kuća, ruševina iz vremena rimskog razaranja Jeruzalema. Tu se nalaze i mnoge iskopine, tuneli i prolazi za vodu, kojima su se služili drevni stanovnici Jeruzalema.

Uz brojne ješive (vjerske škole), sinagoge, muzeje, brda Cion i Moria te posebno Zapadni zid – kotel -, stari dio Jeruzalema središnje je mjesto duhovnosti judaizma. Sinagoge po cijelom svijetu građene su tako da su usmjerene prema Jeruzalemu. Težnja povratka Cionu izražena je u molitvi rečenicom “Iduće godine u Jeruzalemu!”

\*) Ovaj prilog prof.dr. Darka Fischera sažetak je njegova predavanja održanog 29. siječnja na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiberg“



### Lavlja vrata



## SJEĆANJA

# GUSTAV PERL BENDA – MLADOST ZANOSA I PONOSA

UOČI DRUGOG SVJETSKOG RATA, MLADI BJELOVARČANIN GUSTAV PERL BIO JE JEDAN OD NAJPERSPEKTIVNIJIH STOLNOTENISAČA U TADAŠNJOJ DRŽAVI, MEĐUTIM, NJEGOV JE ŽIVOTNI PUT PREKINUT VEĆ 1941., KADA JE SUDJELOVAO U JEDNOJ OD PRVIH ANTIFAŠISTIČKIH AKCIJA NA OVOME TLU

U obitelji bjelovarskog tvorničara Isaka Perla rodio se 11. srpnja 1921. godine sin, koji je prema obiteljskoj tradiciji dobio ime Gustav. Došao je na svijet u obitelji u kojoj je mogao imati dobar i bezbrižan život. Međutim, družeći se s braćom i sestrama Bakić, već je od dječjačkih dana postao gorljiv pobornik pravde i blagostanja za sve. Odrastanjem to je rezultiralo njegovom sve snažnije izraženom težnjom da (se) pomogne siromašnima, potlačenima, eksploatiranima. Bio je nemirna duha, stalno u pokretu, izrazito hrabar.

Promatrajući ga za stolnoteniški stolom – a pingač mu je bio velika ljubav - o njemu se mogla steći sasvim drugačija slika. Rijetko je napadao, u igri malom celuloidnom lopticom bio je izraziti defanzivac. Tada, uoči Drugog svjetskog rata, bio je jedan od najdarovitijih mladih stolnotenisača. Za vrijeme treninga i natjecanja zbijao je šale, unosio optimistički duh.

U to se vrijeme prosječni poen igrao prilično dugo. Jedan od burnih mečeva između Gustava Perla i Brucknera, bio je prekinut nakon pedeset minuta igre kod rezultata 7:7 u prvome setu! Sa svojim povećim drvenim reketom sastao se s Brucknerom u seniorskoj konkurenciji. Svojom dopadljivom igrom bili su senzacija otvorenog prvenstva Savske Banovine.

Veliki športaš, pravi propagator stolnog tenisa u Bjelovaru, još bolji organizator, 1938. godine postao je član SKOJ-a, a 1940. godine i Komunističke partije Jugoslavije. Oduševljen i zanesen slobodarskim idejama, težio je napretku na svim područjima ljudske djelatnosti. S prijateljem Slobodanom Bakićem na raznim javnim skupovima u gradu postavlja „politički neugodna“, za vlast neugodna pitanja i svojim vještim replikama stječe simpatije, okupljajući omladinu. Osobito radničku. Zbog takvih istupanja 1937. godine izbačen je iz bjelovarske gimnazije. Odlazi u Zagreb, gdje se odmah aktivno uključuje u športske klubove i radničke pokrete.

Zbog takve svoje djelatnosti dva puta je uhićen i zatvaran. Njegova djelatnost ne promiče ni školskim vlastima, koje ga izbacuju iz svih srednjih škola u Jugoslaviji.

Potkraj 1938. godine otac ga šalje u Englesku, gdje Gustav počinje učiti za tekstilnog inženjera. Međutim, zbog uočljive komunističke aktivnosti, Englezi mu zabranjuju boravak u Velikoj Britaniji, pa se 1940. godine vraća u rodni Bjelovar. Praćen od policije kao već dobro poznati komunistički aktivist, odmah je uhićen, ali, zajedno s Đukom Prilikom, uspjeva pobjeći iz bjelovarskog zatvora i skloniti se u ilegalu.



Ruth Perl Deutsch, sestra Gustava Perla, u Bjelovaru pred kućom obitelji Perl nakon otkrivanja spomen-ploče, 9. listopada 1983.

Samo koji mjesec nakon izbijanja rata i proglašenja NDH, Gustav Perl Benda, mladi skojevac i član Oblasnog komiteta Komunističke partije Bjelovara, postaje prvi komandir Bjelovarske partizanske grupe. Na dan 5. listopada 1941., unatoč protivljenju članova njegove grupe, s komesarom grupe Franjom Marenčićem izvodi u Koprivnici akciju izvršenja atentata na ustaškog ministra Milu Budaka, koji je trebao govoriti na skupu predviđenom za taj dan u Koprivnici. Perl i Marenčić pruerušili su se u seljake, međutim, nisu se uspjeli probiti

*nastavak na sljedećoj strani*

do položaja s kojeg bi mogli izvršiti atentat. Uočeni su kao sumnjivi, ustaše su ih htjeli uhititi, njih dvojica su pružili otpor i u neravnopravnoj borbi Gustav Perl je poginuo, a ranjenog Franju Marenčića ustaše su kasnije ubili.

Povijest je zabilježila da je 5. listopada 1941. godine u Koprivnici poginuo revolucionar, športaš i borac NOB-a Gustav Perl Benda. U spomen na ovog hrabrog borca i športaša, u povodu 40. godišnjice rođenja i 20. godišnjice pogibije, 1961. godine osnovan je Stolnoteniski memorijal Gustava Perla Bende. Osnivači su bili Savez boraca NOR-a kotara Bjelovar, Stolnoteniski savez Jugoslavije i Stolnoteniski savez Hrvatske, a i nekadašnji svjetski prvak u stolnom tenisu Žarko Dolinar. Natjecanje je postalo tradicionalno, u početku, do 1984., kao

turnir za veterane. Posebnu vrijednost turnirima dala su i velika imena našeg stolnoteniskog športa, koja su godinama na njima sudjelovala, kao što su Žarko Dolinar, Josip Vogrinc, Lovro Ratković, Marjan Bišćan, Željko Hrbud, Zdenko Uzorinac, Zlatko Čordaš, Antun Stipančić i Dragutin Šurbek. Od igračica nastupale su Dinka Nikolić, Cirila Pirc, Zdenka Urek, Blanka Pečnik i druge poznate igračice.

I športska dvorana u Bjelovaru dobila je ime po Gustavu Perlu Bendi. Pred ulazom u dvoranu postavljena je je bista popularnog Bende, a u Starčevićovoj ulici broj 3 u Bjelovaru, na rodnoj kući slavnog borca i športaša, u prisutnosti njegove sestre Ruth Perl Deutsch i mnogih uglednika i prijatelja, otkrivena je spomen-ploča. ✨

Fredi Kramer

## DR. IVAN BAUER: OD GERSHWINA DO DYLANA - ŽIDOVSKI GLAZBENICI U AMERIČKOM JAZZU I POPULARNOJ GLAZBI

### TROLIST ASOVA

U JEDANAESTOM PRILOGU CIKLUSA O AMERIČKIM GLAZBENICIMA ŽIDOVSKIH KORIJENA RIJEČ JE O SKLADATELJU IRVINGU BERLINU, STIHOTVORCU IRI GERSHWINU I PJEVAČU-SKLADATELJU NEILU DIAMONDU, KOJI SU, SVAK U SVOJOJ SFERI GLAZBENIH INTERESA I STVARALAŠTVA, OSTVARILI VRHUNSKJE DOMETE I STEKLI VELIKI UGLED MEĐU POKLONICIMA GLAZBE ŠIROM SJEDINJENIH DRŽAVA, PA I SVIJETA



Piše Ivan Bauer

Deseto predavanje u okviru moga ciklusa *Od Gershwina do Dylana* o židovskim glazbenicima u američkom jazzu i popularnoj glazbi, održano na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiberg“ u svibnju prošle, 2012. godine, bilo je posvećeno jedanaestorici skladatelja koji će zauvijek ostati zabilježeni u povijesti američke glazbe 20. stoljeća te skupini vrsnih pisaca tekstova za glazbena ostvarenja. To spominjem stoga što su nas u kolovozu i rujnu prošle godine napustila, nažalost, dvojica umjetnika o kojima sam govorio u tom predavanju: skladatelj Marvin Hamlisch i tekstopisac Hal David, dugogodišnji suradnik kompozitora Burta Bacharacha.

Jedanaestu glazbenu večer, 26. veljače 2013. godine, posvetio sam trojici umjetnika koji su ostvarili vrhunske domete, svak u svojoj sferi glazbenih interesa i stvaralaštva, stekavši veliki ugled među poklonicima glazbe širom Sjedinjenih Država pa i svijeta. Tu sam trojicu odabrao kako bih ukazao na raznovrsnost stvaralačke djelatnosti američkih umjetnika židovskih korijena. Taj trolist čine jedan vrhunski skladatelj, Irving Berlin, jedan nadahnuti stihotvorac, Ira Gershwin, i jedan vrlo popularni pjevač-skladatelj, Neil Diamond. Dodatni pak motiv odabira Irvinga Berlina i Ire Gershwina bilo je ovogodišnje

obilježavanje dviju obljetnica: 125. obljetnice Berlinova rođenja i 30. godišnjice Gershwinovne smrti.

#### Irving Berlin – skladatelj vječnih hitova

Irving Berlin (Israel Isidore Baline, Tjumen, Rusija ili Mogilev, Bjelorusija, 1888. – 1989.) skladatelj je o kojem je već bilo riječi u mojim predavanjima, pa sam tek jednim kraćim prisjećanjem želio obilježiti godišnjicu njegova rođenja. U Sjedinjene se Države Berlin doselio s obitelji 1893., kao petogodišnji dječarac. Rano je ostao bez oca, kantora u sinagogi. Nasiljeđivši vjerojatno očeve muzičke gene, s vremenom se razvio u čudesnog stvaratelja pjesama. Ne smetnimo pritom s uma činjenicu da je sâm pisao tekstove za većinu svojih pjesama, a mnoge od njih postale su hitovi, rekao bih, za sva vremena. Na pitanje koje je mjesto Berlina u američkoj glazbi, Jerome Kern, Berlinov dugogodišnji bliski prijatelj, i sâm vrstan skladatelj, odgovorio je: „Irving Berlin nema mjesto u američkoj glazbi – on jest američka glazba.“

Skladao je glazbu za 19 brodvejskih mjuzikla i 18 hollywoodskih filmova. Najuspješniji je Berlinov mjuzikl bio *Annie, Get Your Gun*. Unatoč pomalo ratobornom naslovu siže mjuzikla



### Irving Berlin

vrlo je miroljubiv, a glavna junakinja je legendarna Annie Oakley, koja je krajem 19. stoljeća svojim umijećem u gađanju puškom oduševljavala desetine tisuća gledatelja čuvenog *Wild West Showa* koji je vodio legendarni Buffalo Bill. Te sam večeri ponudio jednu vrlo popularnu pjesmu iz tog mjuzikla *I Got the Sun in the Morning (and the Moon at Night)*, a od Berlinovih skladbi za film pjesmu *Let's Face the Music and Dance*. Na taktove tog songa Fred Astaire i Ginger Rogers izveli su nezaboravnu plesnu točku u muzičkom filmu *Follow the Fleet*. Publikacija je imala prilike čuti još jednu Berlinovu skladbu koja je ovjekovječena kao muzička tema u nekoliko filmova; to je romantična balada *Always*, koju je Berlin posvetio, kao vjenčani dar, svojoj djevojci, a ubrzo i supruzi Ellin Mackay, s kojom će provesti 62 godine u skladnom braku. Ellin Berlin je u zrelih godinama ostvarila karijeru uspješnog romansijera.

Svojim je skladbama Berlin bio i ostao trajna inspiracija za mnoge jazz muzičare. Među njima je klarinetist i band leader Benny Goodman, pa smo u izvedbi njegova orkestra čuli popularnu baladu *How Deep is the Ocean*, koja je poslužila i kao glazbena tema u filmu *The Life of Jimmy Dolan*.

Nekoliko riječi o još jednom, vrlo značajnom obilježju života i rada Irvinga Berlina. Bio je veliki patriot i najpoznatiji autor američkih rodoljubnih pjesama u 20. stoljeću. Neke od

njih skladao je još za Prvog svjetskog rata. Bio je rodoljub široke ruke. Njegova rodoljubna *God Bless America*, po mnogima zbog svoje pjevnosti primjerenija da bude američkom himnom od službene *The Star Spangled Banner*, čestim radijskim izvođenjem i prodajom gramofonskih ploča donijela je Berlinu milijunske profite. A on ih je gotovo u cijelosti donirao poznatim američkim udruženjima mladih - Boy Scouts i Girl Scouts of America. U Drugom svjetskom ratu autor je vrlo popularnog brodvejskog mjuzikla *This is the Army*. Mjuzikl je ubrzo prenijet i na filmsko platno, a Berlin je od ostvarenih kazališnih i filmskih prihoda i tantijema donirao 15 milijuna dolara, u to vrijeme ogroman novac, vojnoj dobrotvornoj ustanovi The Army Emergency Relief i nekim drugim sličnim institucijama. Za njegovo rodoljublje odlikovala su ga tijekom života tri američka predsjednika: Harry Truman, Dwight Eisenhower i Gerald Ford. Predstavio sam najveći hit iz tog mjuzikla *This is the Army*, *Mister Jones*, koji je, kao vojnu koračnicu, izveo poznati britanski vojni orkestar Band of the Grenadier Guards.

Premda vjeran višestoljetnoj religijskoj tradiciji svojih predaka, Berlin je skladao i glazbu u duhu drugih američkih blagdanskih tradicija. Njegov *White Christmas*, dobitnik filmskog Oscara za najbolju izvornu pjesmu 1942., prodavan širom kugle zemaljske u milijunima primjeraka, najpopularnija je sekularna skladba, posvećena prosinačkom blagdanu, ikad skladana u Sjedinjenim Državama. Još jedna Berlinova skladba u blagdanskom duhu, *Easter Parade*, *Uskrsnja parada*, također vrlo popularna, bila je i muzička tema istoimenog filma, koji su svojim nastupom ovjekovječili Judy Garland i Fred Astaire. Tekstopisac Sammy Cahn jednom je zgodom u šali rekao: „Čovjek više ne može slaviti ni jedan blagdan bez Berlinova dopuštenja.“ Osim Berlina i neki drugi kompozitori židovskih korijena svojim su skladateljskim talentom i umijećem doprinijeli zimskom ugođaju i proslavi američkih tradicionalnih svetkovina. Jedanaest skladbi koje ovdje navodim iz pera su američkih židovskih kompozitora, a vrlo su popularne u vrijeme prosinačkih blagdana u Sjedinjenim Državama i Kanadi, a neke od njih i u drugim krajevima svijeta, osobito u Europi i Australiji:

*White Christmas*, Irving Berlin

*Winter Wonderland*, Felix Bernard

*I'll Be Home For Christmas*, Walter Kent

*Silver Bells*, Jay Livingston

*Baby, It's Cold Outside*, Frank Loesser

*A Holly Jolly Christmas*, Johnny Marks

*Rocking Around The Christmas Tree*, Johnny Marks

*Rudolph The Red-Nosed Reindeer*, Johnny Marks

*Let It Snow! Let It Snow! Let It Snow!*, Jule Styne

*The Christmas Song (Chestnuts Roasting On An Open Fire)*,

Mel Tormé

*It's The Most Wonderful Time Of The Year*, George Wyle

I trojica autora tekstova za ove skladbe židovskih su korijena: za *Silver Bells* tekst je pisao Ray Evans, za *I'll Be Home For Christmas* Samuel Ram, a za *Let It Snow! Let It Snow! Let It Snow!* Sammy Cahn. Za ovu sam prigodu odabrao još jednu

*nastavak na sljedećoj strani*

Berlinovu pjesmu koja je također postala neizostavni dio repertoara tijekom zimskih blagdana, *I've Got My Love to Keep Me Warm*.

### Ira Gershwin – prvi stihotvorac dobitnik Pulitzerove nagrade

Mnogi su američki pisci tekstova svakako zaslužni za popularnost pojedinih skladbi, među njima i tekstopisci židovskih korijena koji su svojim pjesničkim darom uvelike pridonijeli uspjehu mnogih songova, neki od njih tvoreći neraskidiv par s autorom glazbe. To sam već bio spomenuo u desetom predavanju. Najpoznatiji par skladatelja i autora tekstova, međutim, bili su i ostali, George i Ira Gershwin. Ove se godine u Sjedinjenim Državama obilježava 30. godišnjica smrti Ire Gershwin.

Ira Gershwin (Israel Gershowitz, Brooklyn, New York, 1896. – 1983.) rođen je u obitelji ruskih židovskih imigranata, podrijetlom iz Odese. Njegovu dvije godine stariji od mnogo poznatijeg brata, Ira je bio Georgeov duboko odani i vjerni pratilac i oslonac kroz Georgeov kratak životni vijek. Za razliku od Georgea, zaljubljenika u glazbu, Ira je od malena bio veliki ljubitelj dobrog štiva, pa je 1914. upisao engleski jezik i književnost na City College of New York. Međutim, nakon dvije godine Ira napušta studij. Nekoliko godina prati u stopu oca, koji često mijenja poslove i zanimanja. Ira vodi brigu o financijskoj strani očevih poslovnih pothvata, kao blagajnik u očevoj javnoj parnoj kupelji i fotografskom studiju, a radi i kao menadžer jednog karnevala.

Prva suradnja s bratom, na bratov nagovor, datira iz 1918. godine, kad piše stihove za Georgeovu pjesmu *The Real American Folk Song*. Ira je jednom, mnogo godina kasnije, rekao:



Ira Gershwin

„Da George nije bio moj brat i gurnuo me u glazbene vode, ja bih bio sasvim zadovoljan životnim pozivom knjigovođe.“ Godine 1921. počinje češće pisati tekstove za glazbu. Za mjuzikl *Two Little Girls In Blue*, koji je skladao Vincent Youmans, piše tekstove pod pseudonimom Arthur Francis. Međutim, 1924. braća su se udružila i kreirala glazbu i tekst za svoj prvi veliki brodvejski hit *Lady Be Good*. Otada Ira piše tekstove za gotovo sve Georgeove skladbe. Redaju se uspjeh za uspjehom, a američka koncertna, kazališna i filmska publika uživa u njihovim glazbenim ostvarenjima. Ira je 1932. primio vrlo prestižnu Pulitzerovu nagradu za dramsko stvaralaštvo (Pulitzer Prize for Drama) za stihove Georgeova mjuzikla *Of Thee I Sing*, i tako postao prvi autor tekstova za glazbu koji je primio Pulitzerovu nagradu. U program sam uvrstio dvije Georgeove skladbe na Irin tekst, *Embraceable You* i *But Not for Me*, obje iz mjuzikla *Girl Crazy, Lud za djevojkama*.

Vrlo uspješnoj suradnji braće Gershwin došao je, nažalost, kraj u srpnju 1937. godine. Iru je smrt voljenog brata toliko potresla da je odustao od pisanja sve do ranih četrdesetih godina prošlog stoljeća. Tada je počeo pisati stihove za neke druge skladatelje; među njima su Jerome Kern, Harlod Arlen, Kurt Weill i Vernon Duke. Jerome Kern i Vernon Duke autori su dviju melodija koje sam odabrao, a popularnosti tih songova pridonijeli su i Irini stihovi. Irin najveći komercijalni hit iz tog vremena bila je skladba Jeroma Kerna *Long Ago And Far Away*, skladana za film *Djevojka s naslovne stranice*, a vrlo popularna među američkim vojnicima u Drugom svjetskom ratu. Autor druge skladbe, *I Can't Get Started*, Vernon Duke, pravim imenom Vladimir Aleksandrovich Dukelsky, skladatelj ruskog podrijetla, bio je prislan Georgeov i Irin prijatelj.

Irini suvremenici i prijatelji govorili su da on nije nikad sasvim prebolio bratovu smrt. Pred kraj života želja mu je bila da se sredi i obradi kompletna Georgeova muzička ostavština. U tome je, na Irinu zamolbu, ključnu ulogu odigrao Michael Feinstein, pijanist, pjevač i predani povjesničar američke zabavne glazbe, junak jednog mog ranijeg predavanja. Tako su oti zaboravu i neki neobjavljeni notni zapisi Georgea Gershwin. Kalifornijsko sveučilište UCLA 1988. godine osnovalo je nagradu *The George and Ira Gershwin Lifetime Musical Achievement Award*, u počast braći Gershwin za njihov doprinos glazbi. Nagrada se dodjeljuje jednom godišnje, a među dobitnicima su i dvojica umjetnika židovskog podrijetla – pjevač Mel Tormé i skladatelj Burt Bacharach.

### Neil Diamond – jedan od najpopularnijih pjevača-skladatelja svih vremena

U Sjedinjenim Državama su iste, 1941. godine, u četiri američke obitelji židovskih korijena na svijet došli dječaci koji će, kad poodrastu, šezdesetih godina prošlog stoljeća početi osvajati američku i svjetsku glazbenu scenu svojim pjevačkim i skladateljskim umijećem. O trojici već je bilo riječi u mojem ciklusu. To su Paul Simon, Art Garfunkel i Bob Dylan. A četrto sam predstavio u ovom predavanju.

Neil Diamond (Neil Leslie Diamond, Brooklyn, New York, 1941.), pjevač-skladatelj, ili, izvorno, *singer-songwriter* (u nas



### Neil Diamond

je uvriježena posuđenica *kantautor*) rođen je u židovskoj obitelji ruskih i poljskih korijena. Pohađao je istu srednju školu kao i godinu dana mlađa Barbra Streisand, a pjevali su zajedno i u školskom zboru. Već je u dječaćkim danima postao vrstan športski mačevalac, pa je zahvaljujući tome dobio i športsku stipendiju na jednom njujorškom sveučilištu. U odraslim se godinama, priznao je, prije koncertnih nastupa često zagrijavao upravo mačevalačkim vježbama.

Kad je kao petnaestogodišnjak dobio na poklon gitaru, počinje revno svirati i pjevati, a za sve veću opčinjenost glazbom presudan je, priča Neil, bio Pete Seeger, popularni američki pjevač folka (*folk singer*) koji je Neila očarao svojim nastupom prigodom jednog školskog logorovanja. Prvi pjevački pokušaj, početkom šezdesetih, bio je u duetu sa školskim prijateljem Jackom Parkerom, a pod utjecajem tada vrlo popularnih Everly Brothers. Nikakvo čudo, braća Don i Phil Everly svojim su pjevačkim stilom utjecali i na sastave kao što su Simon & Garfunkel, The Beatles, Beach Boys i Bee Gees. Duo Neil & Jack bio je, međutim, vrlo kratkog vijeka. Neil se odlučuje za samostalnu karijeru i polovicom šezdesetih postiže prvi veći uspjeh songom *I'm a Believer*. Ali prvi pravi hit bio je *Solitary Man*, 1966. Prema Neilovim riječima: „Taj je song označio

početak moje profesionalne karijere kao pjevača-skladatelja. Sebe sam oslikao kao samotnjaka, jer pisanje glazbe je vrlo samotnjački posao.“ Sedamdesetih je već stekao popularnost diljem Sjedinjenih Država, ponajviše zahvaljujući svojim vrlo pjevnim skladbama i vrlo dinamičnim koncertnim nastupima. Na pozornici najčešće nosi košulje sa svjetlucavim ukrasima, tzv. šljokicama. Jednom je izjavio da to radi stoga kako bi ga svi u publici dobro vidjeli i bez dalekozora.

Neil Diamond bio je i ostao do današnjeg dana neobično plodan autor popularnih skladbi. Prije nekoliko godina objavljeno je da su u dugoj povijesti Billboardovih ljestvica (*Billboard Charts*) trojica najuspješnijih glazbenih umjetnika Elton John, Barbra Streisand i, kao treći, Neil Diamond. *Billboard Magazine*, američki tjednik posvećen glazbi i glazbenoj industriji, pokrenut je u gradu Cincinnatiju 1894. godine i tijekom vremena stekao ugled najrelevantnijeg izvora informacija o glazbenoj industriji, jednom tjedno objavljujući ljestvicu najpopularnijih pjesama i albuma. Uz brojne druge nagrade mnoge Diamondove skladbe nagrađene su i Zlatnom pločom. Mali podsjetnik čitateljstvu - Zlatna ploča je certifikat kojim se nagrađuje glazbeno izdanje nakon određenog broja prodanih primjeraka. U Sjedinjenim Državama Zlatna se ploča dodjeljuje glazbenom izdanju s više od 500.000 prodanih primjeraka. Od suvremenih junaka mojeg ciklusa Barbra Streisand osvojila je 50 Zlatnih ploča, Neil Diamond 40, a Bob Dylan 36. Nije na odmet da se prisjetimo da je prva skladba nagrađena Zlatnom pločom, u veljači 1942., bila vječna *Chattanooga Choo*, koju je skladao Harry Warren, a u izvedbi orkestra Glenna Millera; hit koji je prodan u 1,200.000 primjeraka.

Uz pjesmu *Solitary Man*, Diamondov prvi veliki uspjeh, slušateljstvo je imalo prilike uživati u Neilovu glasu u još tri njegove uspješnice: *Song Sung Blue*, *September Morn* i *You Don't Bring Me Flowers*. Koautor skladbe *September Morn* francuski je šansonjer, skladatelj i glumac Gilbert Bécaud. Pjesmu *You Don't Bring Me Flowers* prati jedna zgodna priča. Tu je pjesmu, naime, snimila i na svojim nastupima često pjevala i Barbra Streisand. Jedan spretni disk džokej uočio je da i Neil i Barbra pjevaju tu pjesmu u istom tonalitetu, pa je njihove snimke spojio u zajedničku verziju i to emitirao tijekom svoga programa. To se publici toliko svidjelo da su, potaknuti njihovim zahtjevima, Neil i Barbra snimili zajedno ovu baladu. Uz melodičnost balade vrlo su dojmivi i stihovi iz pera Marilyn i Alana Bergmana. O Marilyn, koja je židovskog podrijetla, već sam govorio u ranijim predavanjima.

Neil Diamond je 2011. godine, na svečanosti u njujorškom hotelu Waldorf Astoria, primljen u ugledni Rock and Roll Hall of Fame. Osim u glazbi Neil je i dalje vrlo aktivan u politici: prošle je godine nebrojenim telefonskim razgovorima poticao sugovornike da podrže Baracka Obama u njegovu reizboru na mjesto predsjednika Sjedinjenih Država.

Dodao bih naposljetku i ovo - uz Neila Diamonda i Barbru Streisand ovu su jedanaestu glazbenu večer svojim pjevačkim umijećem obogatili i Perry Como, Ella Fitzgerald, Peggy Lee, Dean Martin i Rod Stewart. ✨

## ZVJEZDARNICA FREDIJA KRAMERA

# GEZA SCHOENAUER – NEUHVATLJIVI HAJDUKOV DRIBLER

U SPLITU JE HAJDUK 13.VELJAČE OBILJEŽIO STO DRUGU GODIŠNJICU SVOG POSTOJANJA, A 5. SIJEČNJA UMRO JE U SPLITU VLADO GEZA SCHOENAUER, JEDAN OD DVOJICE PREOSTALIH VELIKIH IGRAČA IZ NAJSLAVNIJE HAJDUKOVE GENERACIJE. UMRO JE U 83-OJ GODINI ŽIVOTA.



**Fredi Kramer**

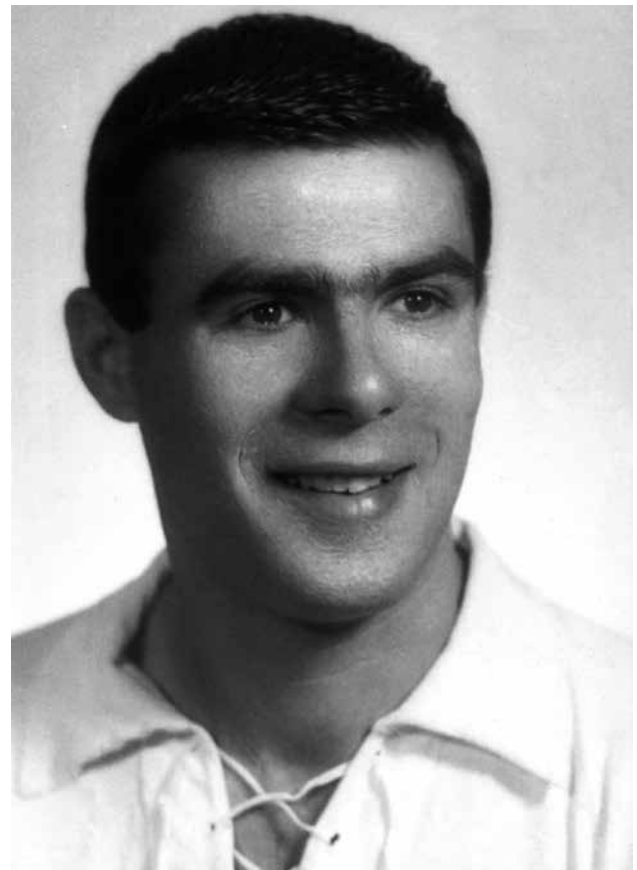
Schoenauer je nastupao za Hajduk od 1950.do 1955. i od 1957. do 1962. godine, odigravši za popularne ““Bile“ 471 utakmicu i postigavši 132 pogotka. Sudjelovao je u osvajanju prvenstva 1950., 1952 i 1955. godine. Dvije sezone, u doba dok je studirao na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, nastupao je za beogradski BSK. S tom beogradskom momčadi osvojio je 1955. godine Kup Jugoslavije. U finalnoj utakmici na stadionu JNA, pred 20.000 gledatelja, BSK je svladao Hajduka rezultatom 2:0. Schoenauer je odigrao dvije utakmice za B-reprezentaciju Jugoslavije, a nastupao je i za studentsku reprezentaciju Jugoslavije. Dvije sezone igrao je za austrijski FC Klagenfurt. Karijeru je završio u drugoligaškom NK Split. S jednakim je uspjehom igrao lijevo i desno krilo. Kao standardni napadač Hajduka igrao je u navali s Franom Matošićem, Bernardom Vukasom, Brankom Viđakom, Joškom Vidoševićem, Sulejmanom Repcem, Zlatkom Papecom, najvećim imenima Hajdukovih navala. Bio je iznimno brz igrač, sjajan, neuhvatljivi dribler poznat po specifičnom načinu iznuđivanja kaznenih udaraca. Moderni napadač koji je nesebično upošljavao Franu Matošića i Bernarda Vukasa, koje je volio i iznimno cijenio. Godinama je bio aktivni član uprave splitskog kluba, a od 1979. do 1990. bio je direktor poljudskog stadiona, prekrasnog djela akademika Borisa Magaša.

U povijesti Hajduka Vlado Geza Schoenauer zauzima častno mjesto. Sigurno bi nastupao za A reprezentaciju da u njegovo vrijeme nisu briljirali Branko Zebec i Bernard Vukas, priznate svjetske klase napadača. Njegova nogometna priča je ujedno i priča o jednoj neobičnoj obiteljskoj sudbini. Priča je to i o maloj zajednici splitskih Židova, u kojoj je Vladimir Schoenauer bio vrlo aktivan član.

Rođen je 29. studenoga 1930. u Splitu u obitelji trgovca. Majka mu je bila Splićanka i katolkinja, a otac Geza Židov, koji se u Split doselio iz Daruvara, što mu je spasilo život. Daruvarske članove njegove obitelji likvidirali su ustaše. Geza se u Splitu 1929. godine oženio sa Zorkom s kojom se dogovorio, da će, ako dobiju kćerku, ona biti katolkinja, a rodi li se sin, bit će židovske vjeroispovijesti. Rodio se sin, Vlado, koji je po ocu dobio nadimak Geza.

Vrativši se nakon studija u Beogradu u Split, upoznao se s lijepom Splićankom Srđanom, kćerkom poznatog igrača stare generacije Hajduka Miroslava Deškovića. Generacija je to Lea Lemešića, Ice Hitreca, Šime i Veljka Poduje, Ace Živkovića, Mirka i Ante Bonačija.

Obitelj Schoenauer u Splitu je preživjela talijansku okupaciju, da bi potkraj rata pred Nijemcima i ustašama pobjegla u Bari. Bila je to prilika da četrnaestgodišnji Vlado na stadionu u Bariju vidi na djelu momčad Hajduka u dvoboju s reprezentacijom britanske armije, za koju su nastupali mnogi tada poznati engleski reprezentativci. Utakmica je odigrana 23. rujna 1944. godine. Engleski profesionalci nadigrali su splitsku momčad



**Vlado Geza Schoenauer**

tek u drugom poluvremenu, nakon što je prvih 45 minuta proteklo u ravnopravnoj igri, s minimalnim vodstvom Engleza od 3:2. Bolje pripremljeni protivnici pobijedili su sa 7:2.

Vlado i Srđana, profesorica francuskog jezika i povijesti umjetnosti, dobili su sina Miroslava, danas inženjera građevine, doktora znanosti, koji živi nedaleko od Londona, a njegov sin, devetnaestgodišnji Lovro, studira u Engleskoj informatiku i matematiku. Vlado je 24. travnja 1996. bio u Londonu, na Wembleyu, na prijateljskoj utakmici Engleska-Hrvatska (rezultat 0:0), u društvu sina Miroslava i unuka Lovre, ponosan



Hajdukova momčad iz 1951. godine: stoje, slijeva nadesno, Krešimir Arapović, Frane Matošić, Slavko Luštica, Ervin Katnić, Božo Broketa, Stane Krstulović, Ante Biće Mladinić i Vlado Geza Schoenauer; čuče: Ljubomir Kokeza, Vladimir Beara i Ivo Mrčić

što je naša reprezentacija u kolijevci nogometa odigrala ravnopravnu utakmicu.

U vrijeme dok sam kao komentator Radio Zagreba dolazio u Split, često sam se susretao s Vladom Schoenauerom, koji mi je povremeno pričao događaje iz svoje bogate sportske karijere. Bila su to njegova sjećanja na trenera Luku Kaliternu, na njegov prvi nastup za Hajduk, na njegov prvi gol u bijelome dresu... Pričao mi je o tome koji su svjetski nogometaši za njega bili najveće zvijezde, tko je za njega naš najveći nogometaš svih vremena, tko mu je bio najbolji prijatelj u klubu, itd.

Ispricao mi je, među ostalim, da njegova generacija - a tu spadaju Biće Mladinić, Stane Krstulović, Zdravko Juričko i drugi - mora zahvaliti Luki Kaliterni za sve što su naučili u prvim danima bavljenja nogometom na „starom placu“. Svi su oni voljeli i cijenili dobrog učitelja Kaliternu.

Prvi nastup za Hajduk Schoenauer je imao je 1950., kada je u Splitu gostovao Partizan, ona izvrsna momčad Stjepana Bobeka, Zlatka Čajkovskog, Frane Šoštarića... i drugih tadašnjih asova. U to vrijeme Hajduk se borio za prvo mjesto, bodovi su Splićanima bili i te kako potrebni. Bio je Hajduku dovoljan i neodlučni rezultat. Tako je i bilo: susret je završio 0:0. Za svoju igru Schoenauer je rekao da je prilično zadovoljio, iako je bilo teško tako brzo uklopiti se u igru izvrsne momčadi kakvu je tada Hajduk imao.

Prvi gol za Hajduk Schoenauer je postigao 1951. u Splitu protiv Partizana, kluba s kojim do tada Splićani nisu imali puno

sreće i dobrih rezultata. Gubili su čak i onda kad su bili nadomak pobjede. Ali tom je prilikom takva tradicija izostala. Svi igrači Hajduka igrali su vrlo dobro i ostvarena je pobjeda rezultatom 2:0! Schoenauer je postigao oba pogotka! To su mu bili i najdraži golovi u Hajduku. Najradosniji trenutak bila mu je pobjeda nad beogradskim Radničkim 5:1, ali ne samo zbog pobjede, nego još više zbog toga što je Hajduk tada postao prvak za 1955. godinu. Bio je presretan i ponosan što je bio član te velike momčadi. Najtužniji trenutak doživio je u Beogradu 1959. godine kada je Crvena zvezda nad Hajdukom slavila pobjedu od 7:0. Bio je to katastrofalni poraz.

Od svih suigrača u Hajduku najviše je cijenio Franu Matošića.

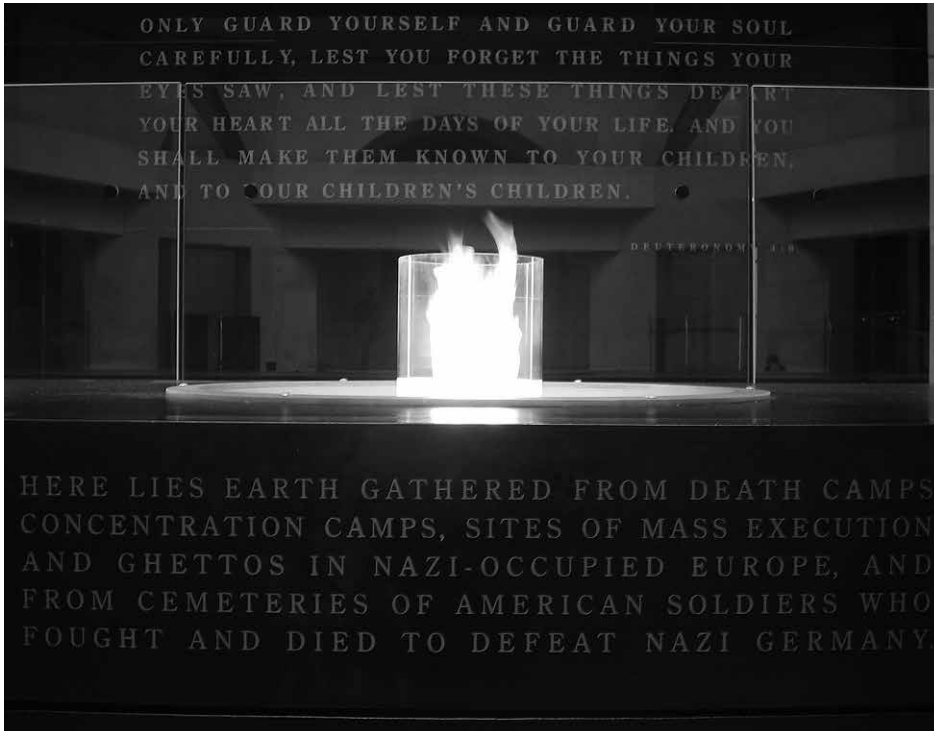
Od stranih igrača najviše se divio mađarskom reprezentativcu Ferencu Puškašu. Najveći naš igrač svih vremena za njega je bio Bernard Vukas. Najviše se u Hajduku družio s Davorom Grčićem.

Hobi mu je bila zabavna glazba, a volio je kazalište i operu, osobito Verdia i Puccinia i našeg Jakova Gotovca. U slikarstvu najviše je volio apstraktnu umjetnost. Posljednje godine provodio je u uhodanom načinu života - odlazio je na utakmice, svakog popodneva prošetao do Poljuda, kibicirao igru balota u lučici Špinut, a petkom navečer odlazio u Sinagogu splitske Židovske općine. Bio je profinjen i vrlo emotivan, pravi gospodin u kopačkama. ✨

DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA OBILJEŽEN ŠIROM SVIJETA

## OD BIJELE KUĆE DO VATIKANA

SVJETSKI SU ČELNICI ISTICALI VAŽNOST TOLERANCIJE, DEMOKRACIJE I MIRA, TE POTREBU DA SE ČITAV SVIJET ZAJEDNIČKIM SNAGAMA ODUPRE MRŽNJI, RASIZMU I NASILJU.



Američki predsjednik Barack Obama je, odajući počast žrtvama Holokausta kao i Pravednicima među narodima, govorio o potrebi da se “zajedno odupremo mržnji i progonima u svim oblicima”. “SAD je zajedno s međunarodnom zajednicom odlučna u tome da stane na put svakom tiraninu ili diktatoru koji počinio zločine protiv čovječnosti, a ostat ćemo i vjerni načelu ‘nikada više’”, rekao je Obama ističući da se uvijek moramo sjećati onih koji su izgubili živote u najmračnijim trenucima povijesti.

Visoka predstavnik EU-a za vanjsku politiku i sigurnost Catherine Ashton izjavila je da se tragedija Holokausta nikada ne smije zaboraviti te da se u današnje vrijeme treba posvetiti sprječavanju svih zločina iz mržnje. “Danas se sjećamo žrtava Holokausta. Odajemo počast svakome pojedincu od šest milijuna koji su brutalno ubijeni u najmračnijem razdoblju europske povijesti. Također želim odati posebnu počast preživjelim Holokausta koji nas podsjećaju na tu tragediju koju nikada ne smijemo zaboraviti”, istakla je Ashton u priopćenju objavljenom na internetskoj stranici Europske unije, dodajući da “taj zločin nije počinilo nekoliko pojedinaca”. “Mnogi su sudjelovali izravno ili neizravno i mnogi su dopustili da se to događa”, rekla je Ashton, te podsjetila da je bilo i onih čiju hrabrost i žrtvovanje treba slaviti, a to su “susjedi koji su spasili obitelji, poslodavci koji su spasili svoje zaposlenike i svi oni koji su zaštitili svoje sugrađane”. “To su postupci koji dokazuju da

nismo bespomoćni pred zlom. To je lekcija koja nas mora danas voditi: ne samo da se sjećamo zločina iz prošlosti, nego da se posvetimo sprječavanju svih zločina iz mržnje i da branimo temeljna prava i slobode u našem vremenu”, naglasila je visoka predstavnik.

U Londonu je britanski premijer David Cameron kazao da je “naša zadaća osigurati sjećanje na ono što se dogodilo tijekom Holokausta - i nikada ne smijemo prestati učiti te lekcije”.

Talijanski premijer Mario Monti upozorio je na nove pojave antisemitizma u Europi i osudio “sve oblike antisemitizma, rasizma i nasilja”. “Slo-

boda, demokracija i mir u kojima uživamo danas, ustvari su dio vrijednog nasljeđa koje smo dobili, dio tragedije nacizma i fašizma. Sloboda, demokracija i mir su temelji na kojima je izgrađena današnja Europa”, istaknuo je Monti.

Sjećanje na Holokaust mora svima biti trajno upozorenje kako se strahote iz prošlosti ne bi ponovile, izjavio je papa Benedikt XVI. prigodom Dana sjećanja na žrtve Holokausta u kojem je tijekom nacističke vladavine ubijeno šest milijuna Židova. “Sjećanje na tu tragediju koja je teško pogodila židovski narod mora nam svima biti trajno upozorenje kako se strahote iz prošlosti ne bi ponovile”, kazao je Papa tijekom angelusa na Trgu Sv. Petra. Zaželio je da ljudi premoste svaki oblik rasizma i mržnje te da potiču poštovanje i dostojanstvo ljudskog bića.

Dan sjećanja na žrtve Holokausta i ove je godine obilježen i u Europskom parlamentu. Predsjednik EP-a Nijemac Martin Schulz u svom je govoru istaknuo važnost tog dana: “Zlo postoji svakoga dana i zato moramo svakoga dana i u svakom trenutku biti na oprezu”. Schulz je kazao da Europska unija postoji kao rezultat i odgovor na ono što se u Europi dogodilo u prvoj polovici 20. stoljeća. Predsjednik Europskog parlamenta otvorio je i „sobu Raoul Wallenberg“ u zgradi Parlamenta u čast švedskog diplomata koji je tijekom Holokausta spasio tisuće Židova. ✨

T.R.



## NJEMAČKA

## POČAST ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

ANGELA MERKEL: USPON NACIZMA NE BI BIO MOGUĆ DA ELITE I VELIKI DIJELOVI NJEMAČKOG DRUŠTVA NISU U TOMJE SUDJELOVALI

Njemački Bundestag je 30. siječnja, 80 godina nakon izbora Adolfa Hitlera za kancelara, odao počast žrtvama Holokausta, a predsjednik tog doma njemačkog parlamenta Norbert Lamert pozvao je na obranu demokracije i očuvanje sjećanja na ono što je nazvao najmračnijim dijelom njemačke povijesti.



Angela Merkel: Uspon nacizma – trajna opomena

“Učenje i znanje o prošlosti obvezujuća je dužnost svih demokrata”, kazao je Lamert na svečanoj sjednici Bundestaga, koja je bila posvećena žrtvama nacista.

Na toj je sjednici izraelsko-njemačka književnica, 90-godišnja Inge Deutschkron, koja je kao Židovka u Berlinu preživjela Holokaust, održala govor u kojem je, između

ostaloga, podsjetila na svoje patnje, ali i na slavlje velike mase ljudi kada je Hitler bio izabran za kancelara.

Lamert je pozvao na obranu demokracije i rekao da o činjenici da je to i danas nužno, govori i podatak o ubojstvima skupina pod nazivom “Nacionalsocijalističko podzemlje” (NSU), kao i nasilje koje je motivirano antisemitizmom. Neonacistička grupa NSU se, naime, tereti da je u posljednjem desetljeću sijala smrt među strancima u Njemačkoj.

Lamert je ocijenio da je Reichstag bio “nijemi svjedok” demontaže demokracije prije 80 godina, te istaknuo da dolazak Hitlera na vlast nije bio ni slučajna ni neizbježna i ukazao na milijune žrtava nacističkog terora.

Njemačka kancelarka Angela Merkel je istaknula da je dolazak Adolfa Hitlera na vlast prije 80 godina “trajna opomena” Nijemcima i podsjetila da demokracija i sloboda ne nastaju same od sebe. “Nama Nijemcima to mora biti stalna opomena”, rekla je Merkel 80 godina nakon 30. siječnja 1933., kada je nacistički vođa Adolf Hitler preuzeo vladu tadašnje Njemačke.

“Ljudska prava ne nameću se sama po sebi. Sloboda ne nastaje sama po sebi, niti demokracija ne uspijeva sama po sebi”, rekla je Merkel otvarajući u Berlinu izložbu o prvih šest mjeseci Hitlerove vladavine. Za “humano društvo potrebni su ljudi koji poštuju jedni druge, odgovorni su jedni za druge”, rekla je i ponovila da je Njemačka “trajno odgovorna” za nacističke zločine.

Na ulazu u sjedište nekadašnjeg Gestapoa (tajna nacistička policija) kancelarka je podsjetila da je Adolfu Hitleru trebalo samo šest mjeseci “da uništi svu raznolikost” njemačkog društva. Velik dio njemačkog društva podržavao je Hitlerov režim i “uspon nacionalsocijalizma ne bi bio moguć da elite i veliki dijelovi njemačkog društva nisu u tome sudjelovali”, rekla je kancelarka.

Pritom je podsjetila da su “studenti i profesori” sudjelovali u spaljivanju knjiga 10. svibnja 1933. u Berlinu, na poticaj nacista protiv židovskih, komunističkih ili pacifističkih pisaca. Plamen je tada progutao djela istaknutih njemačkih intelektualaca kao što su Sigmund Freud, Thomas i Heinrich Mann, Karl Marx te Heinrich Heine, pjesnik iz 19. stoljeća koji je proročki rekao da režim koji počne spaljivati knjige, poslije spaljuje ljude. ☆

## EUROPSKI ŽIDOVSKI KONGRES

## MOŠI KANTORU NAJVIŠE TALIJANSKO ODLIČJE

**PREDSJEDNIK EUROPSKOG ŽIDOVSKOG KONGRESA MOŠE KANTOR POSTAO JE VITEZOM VELIKOG KRIŽA TALIJANSKE REPUBLIKE ZBOG SVOG NEUMORNOG DJELOVANJE NA PROMICANJU TOLERANCIJE, LJUDSKIH PRAVA I MEĐUVJERSKOG DIJALOGA, KAO I ZBOG BORBE PROTIV ANTISEMITIZMA I SVAKOG RASIZMA**

Talijanski predsjednik Giorgio Napolitano odlikovao je predsjednika Europskog židovskog kongresa dr. Mošu Kantora najvišim odličjem koje u Italiji može dobiti netalijan, čime je Kantor postao Vitezom Velikog križa Talijanske Republike.

Kantor je ovo visoko odličje dobio zbog svog djelovanja na promicanju tolerancije i pomirenja, ljudskih prava i me-

Amerike Vadim Shulman, te čelnici talijanske židovske zajednice.

Tijekom sastanka talijanski je šef diplomacije u ime talijanskog predsjednika Kantoru uručio odličje. "Iskreno sam dirnut i počašćen ovim odličjem", rekao je Kantor, koji je i supredsjedatelj Europskog vijeća za toleranciju i pomirenje. On je upozorio da borba za mir i toleranciju



Talijanski ministar vanjskih poslova Giulio Terzi di Sant'Agata predaje odličje Moši Kantoru

đuvjerskog dijaloga, kao i zbog svoje borbe protiv antisemitizma i rasizma, prema priopćenju koje je objavio Europski židovski kongres.

"Čast mi je primiti ovo odličje talijanskog predsjednika i sretan sam da se prepoznaju i nagrađuju oni koji se zalažu za mirnu i tolerantnu Europu", rekao je tom prigodom Kantor. "Nadam se da će ovakva odličja potaknuti daljnje napore da naš kontinent učinimo boljim mjestom za život u skladu s idealima Povelje Europske unije", istaknuo je.

Kantor se za svog boravka u Rimu sastao s talijanskim ministrom vanjskih poslova Giulio Terzi di Sant'Agatom, a Kantora su pratili predstavnici Svjetskog židovskog kongresa, uključujući i njegovog predsjednika Ronalda Luderu, zatim predsjednik Židovskog kongresa Latinske

nije završena, ističući da "društvo prečesto otvara prostor za mržnju, rasizam i netoleranciju".

Na sastanku je Kantor zatražio pomoć Italije u tome da se Hezbolah stavi na popis Europske unije zabranjenih terorističkih skupina, a Sant'Agata je govorio o važnosti talijanskih odnosa s Izraelom i židovskom zajednicom. "Sigurnost Izraela oduvijek je bio jedan od mojih prioriteta. Naši jako dobri odnosi s talijanskom židovskom zajednicom za mene su vrlo važni i stvaraju mi toplinu oko srca", rekao je talijanski ministar.

Kantor je za svoj dugogodišnji neumoran rad već dobio mnoga visoka odličja, uključujući francusku Legiju časti i belgijski Red Leopolda. ✨

## NEW YORK

# ODLAZAK EDA KOCHA, GRADONAČELNIKA KOJI SE PAMTI

JEDAN OD NAJOMILJENIJIH GRADONAČELNIKA NEW YORKA ED KOCH OSTAT ĆE ZAPAMĆEN PO SVOJE DVIJE VELIKE LJUBAVI: PREMA ŽIDOVSKOM NARODU I PREMA NEW YORKU.

Ed Koch u tri je mandata bio gradonačelnik New Yorka, devet godina proveo je u Kongresu, dobio dva visoka odličja tijekom svoje vojne službe u Europi za vrijeme Drugog svjetskog rata, a posljednja dva desetljeća svoga života proveo je kao odvjetnik, vodio je talk-show, radio kao profesor, pa čak i pisao kritike restorana - moglo bi se reći da je radio do posljednjeg daha. Preminuo je u 88-oj godini života.

Edward Irving Koch rođen je 1924. u njujorškoj četvrti Bronx, u obitelji židovskih doseljenika iz Poljske. Nakon završene gimnazije, upisao se na fakultet, ali je njegovo studiranje 1943. prekinuo poziv u vojsku. Nakon rata studirao je pravo na sveučilištu u New Yorku.

Svoju političku karijeru započeo je kao čelnik demokrata u njujorškoj četvrti Greenwich Village, te je tako ušao u Kongres, gdje je "odslužio" devet godina.

Gradonačelnikom New Yorka postao je 1977. godine. Za svoga drugog mandata pretvorio je gradski deficit od 400 milijuna dolara u suficit od 500 milijuna dolara. Treći mandat osvojio je sa 78 posto glasova, ali tada njegovu administraciju potresa niz korupcijskih skandala.

Ed Koch, koji se nikada nije ženio, imao je dvije ljubavi: židovski narod i New York.

Često je pričao da se jedan od najponosnijih trenutaka u njegovom životu dogodio za vrijeme njegova posjeta Izraelu 1990. godine, u jeku prve palestinske intifade. Koch je razgledavao Jeruzalem, kada je jedan Palestinac bacio kamen na njegovu skupinu. Kamen je pogodio Kocha u glavu. Iako nije zadobio ozbiljniju ozljedu, malo je krvario i maramicom brisao krv. Ovaj incident postao je jednom od najdražih priča Eda Kocha, jer je on tada, kako je govorio, "prolio malo krvi za narod Izraela". Tim je povodom dobio pismo tadašnjeg izraelskog premijera Yitzhaka Shamira, upućeno "prvom uglednom Amerikancu koji je bio kamenovan u Starome gradu". Koch je uramio Shamirovo pismo uz fotografiju svoje rane.

Na nadgrobnom spomeniku Eda Kocha, uklesane su i godine koje je proveo kao njujorški gradonačelnik, zatim židovska molitva i posljednje riječi koje je rekao novinar Daniel Pearl prije nego što je bio ubijen u Pakistanu 2002. godine: "Moj otac je Židov. Moja majka je Židovka. Ja sam Židov". ✨

N.B.

## ŠVICARSKA

# NEUGODNA SJEĆANJA

ŠVICARSKA TELEVIZIJSKA POSTAJA SRF OBJAVILA JE DA JE ŠVICARSKA VLADA JOŠ 1942. GODINE ZNALA ZA NACISTIČKI PLAN "KONAČNOG RJEŠENJA ŽIDOVSKOG PITANJA", ALI JE IPAK ODBIJALA ŽIDOVE KOJI SU TRAŽILI AZIL

Švicarska televizijska postaja SRF objavila je na Dan sjećanja na žrtve Holokausta da je švicarska vlada još 1942. godine znala za nacistički plan istrebljenja Židova. Do sada se smatralo da je vlada u Bernu tek 1943. godine saznala za plan „konačnog rješenja“. Švicarska je za vrijeme Drugog svjetskog rata bila neutralna zemlja, ali je odbijala azilante i smanjila kvote za imigrante.

Spomenute informacije objavljene su na televiziji samo nekoliko sati nakon što je švicarski predsjednik Maurer održao govor u kojem je Švicarsku opisao kao "zemlju slobode i pravde koja je to bila i tijekom mračnog razdoblja, zahvaljujući generaciji hrabrih muškaraca i žena". Tri švicarske židovske organizacije osudile su Maurerove riječi ističući da se radi o "pojednostavljenom i isključivo pozitivnom" predstavljanju,

koje "skriva slabosti i greške" švicarskih vlasti vezane uz pitanje izbjeglica tijekom Drugog svjetskog rata. Švicarska televizija svoje je izvješće temeljila na stotinama pisama, telegrama i detaljnih izvještaja švicarskih diplomata koji su bili poslani vladi u Bernu za Drugog svjetskog rata. Vlada je, prema SRF-u, dobivala i fotografije o nacističkim zločinima. "Možemo dokazati da je Bern još u svibnju 1942. godine imao informacije o nacističkim ubojstvima Židova", kazao je za SRF-a direktor švicarskog dokumentacijskog centra Sascha Zala.

Prema podacima Memorijalnog centra Holokausta Yad Vashema, nekoliko tisuća židovskih izbjeglica uspjelo je za vrijeme Drugog svjetskog rata ilegalno ući u Švicarsku, dok je 30.000 Židova ušlo u tim godinama u Švicarsku legalno. ✨

T.R.

## BOSNA I HERCEGOVINA

## SARAJEVSKA HAGADA NE IDE U NEW YORK

ZBOG NERIJEŠENOG NAČINA FINANCIRANJA, ZEMALJSKI MUZEJ U SARAJEVU, U KOJEM SE ČUVA ZNAMENITA HAGADA IZ 14. STOLJEĆA, VEĆ JE MJESECIMA ZATVOREN, ALI SU MJERODAVNI U BOSNI I HERCEGOVINI VEĆINOM GLASOVA ODBILI PONUDU NJUJORSKOG METROPOLITAN MUZEJA DA U RAZDOBLJU DO PONOVOG OTVARANJA SARAJEVSKOG MUZEJA, HAGADA BUDE IZLOŽENA U NEW YORKU



## Sarajevo

Vlasti Bosne i Hercegovine odbile su u veljači ponudu njujorskog Metropolitan muzeja da mu, za razdoblje dok se ponovno ne otvori Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, ustupi znamenitu sarajevsku Hagadu, židovsku obrednu knjigu, nastalu u četrnaestom stoljeću u Španjolskoj.

Metropolitan muzej je potkraj studenog prošle godine uputio molbu za ustupanje Hagade, što Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine nije prihvatilo. "To naravno ne znači da se Povjerenstvo u svojoj odluci rukovodilo glasinama da taj vrijedan rukopis ne bi bio vraćen u Bosnu i Hercegovinu; to su špekulacije neupućenih pojedinaca", rekao je član Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika BiH Dubravko Lovrenović.

Predsjednica Povjerenstva Ljiljana Ševo izjavila je da je ova odluka donesena većinom glasova. Protivljenje slanju Hagade u New York obrazloženo je problemima sa statusom Zemaljskog muzeja BiH u kojemu se čuva Hagada. "Tri člana Povjerenstva smatraju da je prije ostvarivanja bilo kakve međunarodne suradnje i razmjene, neophodno normalizirati stanje u Zemaljskom muzeju", kazala je Ševo novinarima, ističući pritom kako osobno drži da je ovakva odluka loša. "Jedna od veoma loših solucija jest da Hagada bude nedostupna. Izlaganje Hagade u muzeju kakav je Metropolitan bila bi pozitivna promocija za BiH", kazala je Ševo.

Zemaljski muzej u Sarajevu zatvoren je već duže od četiri mjeseca odlukom uprave i zaposlenika koji su se na to odlučili kako bi prosvjedovali zbog činjenice da do sada nije sustavno riješen način financiranja Muzeja. Najstariji muzej u BiH, koji je utemeljen prije 125 godina, nije uvršten u popis ustanova od državnog značaja jer se tome protive vlasti Republike Srpske, odbijajući ga prihvatiti kao zajedničko kulturno dobro.

Predsjednik Židovske zajednice BiH Jakob Finci izrazio je razočaranje odlukom da se zabrani izlaganje Hagade pred pu-

blikom njujorskog Metropolitan muzeja. "Time se postiže samo to da, umjesto da je vidi 20 milijuna ljudi, Hagadu neće moći vidjeti nitko", kazao je Finci lokalnim medijima i ocijenio da odbijanjem ponude Metropolitan muzeja ni BiH kao država, niti njezin Zemaljski muzej, ne dobivaju ništa, jer će se agonija najstarije muzejske kuće u BiH nastaviti, a dok to traje i Hagada ostaje nedostupna javnosti. "Ako je to put kulturne suradnje i međunarodne razmjene BiH, onda čestitam Povjerenstvu na ovakvoj odluci", kazao je ironično Finci koji je bio gorljivi zagovornik ponude pristigle iz New Yorka, ocjenjujući da bi se time ponovo privukla pozornost ne samo na Hagadu nego i na BiH i Sarajevo.

Finci je kritizirao i cjelokupni dosadašnji odnos uprave Zemaljskog muzeja BiH prema Hagadi, podsjećajući da je Hagada - u čiju su restauraciju, kao i u opremanje posebne sobe u kojoj je trebala biti izložena, uložena velika sredstva - i prije zatvaranja Muzeja pred očima javnosti bila tek četiri dana godišnje, dok su u cijelom preostalom razdoblju posjetitelji mogli vidjeti tek repliku originala. "Muzej je samo čuvar, a ne vlasnik Hagade, jer ona je u vlasništvu države BiH", istakao je Finci.

Predstavnici Metropolitan muzeja uputili su 28. studenog prošle godine ponudu za posudbom Hagade za vrijeme dok se ne riješe financijski problemi Zemaljskog muzeja.

Sarajevska Hagada je židovska rukopisna iluminarna obredna knjiga, koja potječe iz srednjovjekovne Španjolske i smatra se jednom od najljepših knjiga ove vrste. Napuštajući Španjolsku u 15. stoljeću, sefardski su je Židovi nosili sa sobom. Postoje podaci da se 1609. godine nalazila u Italiji. Pretpostavlja se da je nastala u sjevernoj Španjolskoj u drugoj polovici 14. stoljeća.

Sadržaj sarajevske Hagade ispisan je krasopisom na prerađenoj i istančanoj koži u doba kada papir još nije ušao u masov-

nu upotrebu. Ova izuzetna rukopisna knjiga ima 142 pergamentska lista, veličine 16,5 x 22,8 cm.

Povijest sarajevske Hagade napeta je poput kriminalističkog romana. Pojavljivala se i nestajala, spašavali su je i krali. Zemaljskom ju je muzeju 1894. prodao Joseph Kohen. Na posljednjoj stranici knjige stoji rečenica: "Kupljena za 150 forinti od Jozefa Koena, trgovca iz Sarajeva, 1894. godine". Prema zabilješkama, tadašnja uprava Muzeja nosi Hagadu u Budimpeštu, gdje saznaje njezinu vrijednost. Ponuđeno im je 50.000 forinti, no nisu je htjeli prodati. Iste godine na Bečkom univerzitetu Hagadu proučavaju profesori David Müller i Julius Schlosser, uspoređujući je sa sličnim knjigama koje se kao jedinstveni primjerci čuvaju u Londonu, Nürnbergu i Parizu. Pokazalo se da sarajevska Hagada svojom vrijednošću nadmašuje sve do tada poznate primjerke. Za Drugog svjetskog rata pokušali su je se dočepati nacisti, no uspjela ju je sačuvati jedna muslimanska obitelj. Na samom početku rata 1992. godine Hagada je ponovo bila izravno ugrožena, budući da

se Zemaljski muzej BiH našao na prvoj crti bojišnice. Tada su je spasili zaposlenici riskirajući živote kako bi je prenijeli u sef Centralne banke, gdje je dočekala kraj rata, nakon čega je vraćena u Muzej u kojem je za njeno čuvanje opremljena posebna prostorija.

Prema zabilješkama u Sarajevu, Španjolska je 1991. godine htjela dobiti Hagadu u posudbu za jednu svoju izložbu i tada je vrijednost Hagade navodno bila procijenjena na 700 milijuna dolara. Prema nekim procjenama, sarajevska Hagada danas vrijedi milijardu i dvjesto pedeset milijuna dolara.

Potaknut zahtjevima židovskih organizacija širom svijeta, OUN je nakon rata u BiH pokrenuo inicijativu za očuvanje Hagade. Njemačka vlada platila je 20.000 dolara austrijskom stručnjaku koji je s timom stručnjaka radio u Sarajevu na njezinoj restauraciji. OUN je dao 50.000 dolara za sigurnosnu opremu sobe u kojoj bi bila izložena Hagada. Za restauraciju Hagade utrošeno je bilo ukupno 120.000 dolara. ✨

N.B.

## AUSCHWITZ

### POTRESAN DOKAZ

Harry Grenville i njegova sestra Hannah gotovo 70 godina nisu bili sigurni što se dogodilo njihovim roditeljima za vrijeme Drugog svjetskog rata. Njihova je neizvjesnost nedavno okončana, zahvaljujući fotografiji jednog Poljaka koji je posjetio muzej nekadašnjeg koncentracijskog logora Auschwitz-Birkenau.

Prema pisanju londonskog Timesa, Poljak je fotografirao velike hrpe kovčega koji su ostali za žrtvama Holokausta. Na svakom je kovčegu bilo napisano ime i serijski broj.

Poljak je zatim odlučio pokušati pronaći preživjelu rodbinu žrtava. Tako je došao do Harrya Grenvillea (87) iz Dorchestera u Engleskoj.

Odmah nakon izbijanja Drugog svjetskog rata, roditelji su Harrya i Hannah poslali iz Njemačke u skrbničku obitelj u Englesku. Harry i Hannah su nakon rata bezuspješno pokušavali otkriti tragove svojih roditelja.

Posljednja poruka koju su o njima dobili bila je iz 1944. godine, kada su saznali da su prebačeni u „logor na istoku“.

Sada Harry Grenville zna da je konačno odredište njegovih roditelja bio Auschwitz.

“Iznenada se pojavila fotografija koja prikazuje hrpu kovčega žrtava i tamo sam otkrio ime moga oca. To je za mene bio šok i srce mi je na trenutak prestalo kucati”, kazao je Harry.

“Ovo je dokaz da su moja majka, moj otac i moja baka ubijeni u Auschwitzu. Dugo sam mislio da je bilo tako, ali sada imam i dokaze”, rekao je glasom punim emocija. ✨

T.R.

## REKVIJEM ZA AUSCHWITZ



U povodu Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta i 68. obljetnice oslobođenja logora Auschwitz-Birkenau, romski glazbenici iz nekoliko europskih zemalja izveli su u Krakovu "Rekvijem za Auschwitz" skladatelja Rogera Morena Rathgeba.

“Pravo je čudo što smo uspjeli okupiti sve ove glazbenike koji su stigli iz Njemačke, Mađarske, Rumunjske, Slovačke i Češke da bi izveli ovaj Rekvijem”, rekao je Marcel Tsas, organizator turneje tijekom koje su glazbenici svirali i u Budimpešti i Pragu, a koja je završila u Berlinu.

“To je iskazivanje počasti svim žrtvama logora”, rekao je Roger Moreno Rathgeb, koji je počeo pisati Rekvijem nakon posjeta Auschwitzu 1998. godine.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata nacisti su u logoru Auschwitz-Birkenau (nedaleko od Krakova na jugu Poljske) ubili 1.100.000 ljudi, među kojima milijun Židova, dok su ostale žrtve bili poljski nežidovi, 25.000 Roma i 15.000 sovjetskih zatočenika. ✨

T.R.

## NEW YORK

## JEDINSTVENA KOLEKCIJA JUDAICE NA AUKCIJI

ZBIRKU JUDAICE KOJA SADRŽI VIŠE OD 500 UMJETNIČKIH DJELA, RUKOPISA I DRUGIH PREDMETA, VRIJEDNOST KOJI SE PROCJENJUJE NA DESETAK MILIJUNA DOLARA, SKUPIO JE MICHAEL STEINHARDT, DUGOGODIŠNJI POZNATI FINMANCIJSKI STRUČNJAK S WALL STREETA

Poznata aukcijska kuća Sotheby's održat će javnu aukciju i prodaju jedinstvene kolekcije Judaice s više od 500 rukopisa i umjetničkih djela koje je tijekom godina sakupio ugledni financijski stručnjak s Wall Streeta Michael Steinhardt. Procjenjuje se da će aukcija premašiti 11 milijuna dolara.

Steinhardt je prije tri desetljeća počeo sakupljati predmete iz židovske povijesti i kulture. S vremenom je sakupio bogatu kolekciju rukopisa, umjetničkih djela i drugih predmeta vrijednih milijune dolara. Steinhardt danas ima 72 godine i odlučio je prodati svoju kolekciju kako bi u njoj mogli i drugi uživati.

Sotheby's će održati aukciju u New Yorku 29. travnja ove godine, a prije aukcije kolekcija će biti izložena u Moskvi i Jeruzalemu, dok će neki njezini dijelovi biti predstavljeni u Hong Kongu, Singapuru, Brazilu i u još nekoliko europskih i američkih gradova.

“Ovo je nevjerojatno uzbudljiv događaj. Ja se Judaicom bavim više od dva desetljeća i moram reći da se ovako velika kolekcija takve kvalitete nije pojavila na tržištu već pola stoljeća”, kazala je Elka Deitsch, viša kuratorica kolekcije Judaice i muzeja hrama Emanu-El na Manhattanu. Predmeti iz Steinhardtove kolekcije Judaice pokrivaju razdoblje od nekoliko tisuća godina, od antičkog do modernog doba, i to iz svih krajeva svijeta. U kolekciji svakako treba istaknuti Toru iz 15. stoljeća, vrijednost koje se procjenjuje na četiri do šest milijuna dolara.

Rukopis poznat pod imenom Frankfurt Mishneh Torah sadrži tekst srednjovjekovnog židovskog filozofa Mosesa Maimonidesa. To je drugi od dva volumena ovog rukopisa koji sadrži šest velikih ilustracija i 32 manje ilustracije. Prvi volumen se nalazi u Vatikanu.

Steinhardt je objavio priopćenje u kojem ističe da svoju nevjerojatnu kolekciju želi podijeliti s novim generacijama.

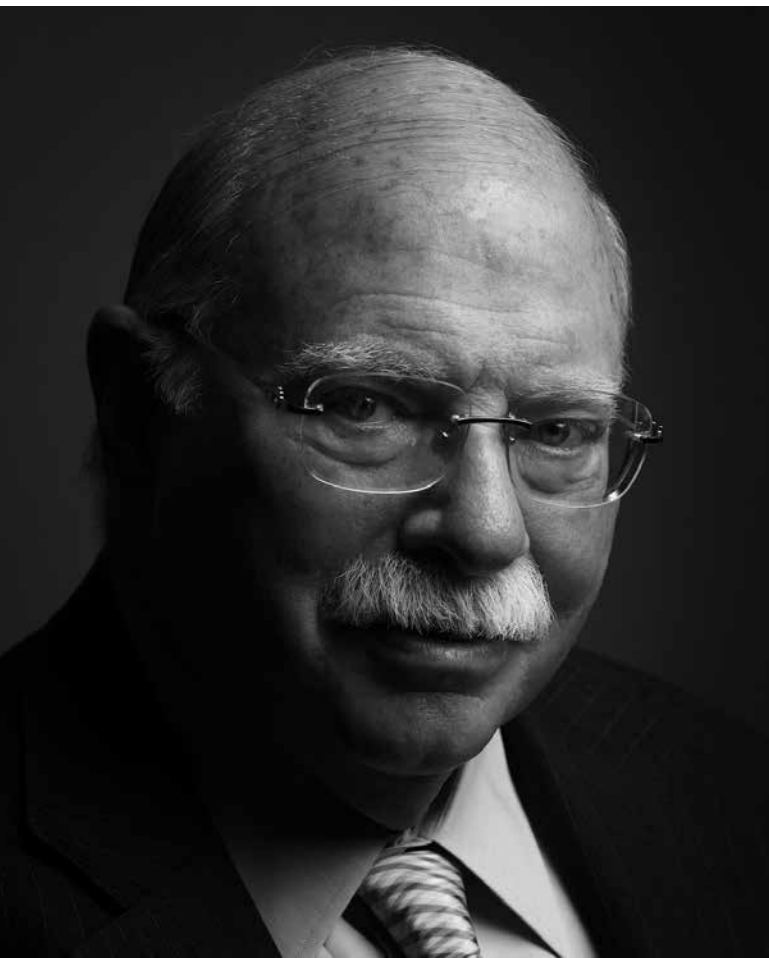
“Danas, kada imam 72 godine, došlo je vrijeme da kolekcija bude predana novim generacijama, a nadam se da će ona potaknuti i druge da se okrenu otkrivanju bogatog židovskog nasljeđa”, istaknuo je Steinhardt.

“Ono što je stvarno posebno u ovoj kolekciji jest nevjerojatna raznolikost tekstilnih predmeta i predmeta od srebra, kao i umjetničkih djela koja pokrivaju svaki zemljopisni dio židovskoga svijeta te stoljeća i stoljeća židovske povijesti”, rekla je Sharon Liberman Mintz, viša savjetnica za Judaicu pri Sotheby's i kuratorica Židovskog teološkog seminara u New Yorku.

Michael Steinhardt je godinama bio jedan od najutjecajnijih ljudi na Wall Streetu, a svoje je bogatstvo stekao nakon što je 1967. pokrenuo svoj vlastiti tzv. hedge fond. On i njegova supruga Judy počeli su se zanimati za Judaicu nakon što su na jednom od svojih putovanja po Izraelu kupili limene kutije za skupljanje novca za siromašne, poznate kao “tzedaka kutije”.

Steinhardt je vrlo ponosan na svoje židovstvo, te je pokrenuo i Steinhardtovu zakladu za židovski život, čiji je cilj revitalizacija židovskog identiteta obrazovanjem i kulturom. On je također jedan od suosnivača organizacije Taglit Birthright Israel, koja je dosada poslala više od 220.000 mladih Židova, u dobi od 18 do 26 godina, na desetodnevni besplatni put u Izrael.

Dijelovi fantastične Steinhardtove kolekcije mogu se pogledati na internetskoj stranici:  
<http://www.steinhardtjudaica.com/> ☆



Michael Steinhardt

## POLJSKA

## NEBODER U VARŠAVSKOM GETU?

HOĆE LI SE OSTVARITI PLAN PREMA KOJEM BI SE U SREDIŠTU NEKADAŠNJEG VARŠAVSKOG GETA SRUŠILA STARA POVIJESNA ZGRADA ŽIDOVSKJE OPĆINE I NA TOME MJESTU PODIGAO NEBODER OD 60 KATOVA?

Poljsko Ministarstvo kulture uskoro bi trebalo donijeti odluku o tome hoće li srušiti povijesnu zgradu Židovske općine u Varšavi te na tom mjestu izgraditi neboder. Iznenadujući i neočekivani detalj u ovoj priči je taj što je zahtjev za rušenjem zgrade, koja se nalazi u samom središtu nekadašnjeg židovskog geta u Varšavi, došao od članka židovske zajednice.

Bijela zgrada koja se nalazi na broju 6 Ulice Twarda u Varšavi preživjela je bombardiranja njemačke vojske i nakon Drugog svjetskog rata postala simbolom obnovljenog židovskog života u Poljskoj te mjesto na kojem se sastaju preživjele žrtve Holokausta i članovi poljske židovske zajednice.

Na konferenciji za novinare održanoj još 2007. godine glavni poljski rabin Michael Schudrich i predsjednik židovskih zajednica Poljske Piotr Kadłcik objavili su plan o izgradnji nebodera od 60 katova u blizini sinagoge Nozyk u središtu nekadašnjeg židovskog geta. Sinagoga Nozyk jedina je sinagoga koja je preživjela Drugi svjetski rat u Varšavi. Ovaj grandiozni plan izazvao je buru negodovanja židovskih organizacija i preživjelih žrtava Holokausta diljem svijeta koji ističu da bi taj projekt naštetio jedinim obrisima geta te staru sinagogu, jednu od rijetkih zgrada u Varšavi koje su preživjele nacističko bombardiranje, stavio u sjenu velikog nebodera.

Čelnici poljske židovske zajednice danas izlaze s još jednim argumentom – stara trokatnica je premala i više ne može ispuniti potrebe sve veće židovske zajednice. Sve češće, tvrde oni, zbog premalog prostora u staroj zgradi, zajednica mora proslave i konferencije održavati na drugim mjestima u Varšavi.

Poljsko Ministarstvo kulture morat će uskoro odlučiti između zahtjeva židovskih čelnika za rušenjem zgrade i peticije aktivista za očuvanje kulturnog nasljeđa koji traže da se zgrada proglašeni spomenikom kulture i sačuva.

Dopredsjednik židovske zajednice Poljske Andrzej Zozula tvrdi da se sukob događa na pitanju je li očuvanje povijesne zgrade važnije od budućnosti Židova u Poljskoj.

“Ne mogu se složiti sa stajalištima da je očuvanje zgrade važnije od budućnosti židovske zajednice”, kazao je Zozula.

Rabin Schudrich naveo je protivnicima rušenja zgrade primjer kralja Heroda, koji je prije više od dvije tisuće godine u Jeruzalemu sagradio Drugi hram na ruševinama Prvog.



Michael Schudrich

“Poštujemo prošlost, ali gradimo za budućnost. Usprkos svetosti Prvog hrama, veći je sagrađen na njegovom mjestu zbog potreba sve veće židovske zajednice. To jako podsjeća na situaciju koju mi imamo u Varšavi”, istaknuo je Schudrich.

Varšavski geto bio je najveći od izoliranih dijelova grada, geta, u koja je nacistički režim krajem 30-ih i početkom 40-ih godina prošlog stoljeća zatvarao Židove. U Varšavskom getu je došlo do velikog ustanka, koji je bio jedini organizirani i masovni otpor Židova tijekom Holokausta.

Sredinom 1942. godine u varšavskom je getu bilo stiješnjeno pola milijuna Židova. U srpnju 1942. započela je deportacija u logore smrti; u travnju 1943. u Varšavskom getu ostala je samo polovica prvotnog broja njegovih stanovnika. Dana 18. travnja 1943. dolazi do očajničkog ustanka. Nakon mjesec dana brutalnih borbi ustanak je ugušen u krvi, a varšavski geto spaljen i srušen sa zemljom. Brojčano i vojno superiorniji nacisti ubili su oko 7000 stanovnika geta i boraca. Preostalih oko 42.000 preživjelih Židova, deportirani su u koncentracijske logore, u kojima su tek malobrojni preživjeli. ✨

N.B.

## YAD VASHEM

## IZLOŽBA OSOBNIH PREDMETA ŽRTAVA HOLOKAUSTA

PRIPREMAJUĆI IZLOŽBU, ORGANIZATORI SU OD PREŽIVJELIH ŽRTAVA HOLOKAUSTA I POTOMAKA ŽRTAVA SKUPILI VIŠE OD 71.000 OSOBNIH PREDMETA – OD DIJELOVA ODJEĆE I ZDJELICA ZA HRANU DO ČEŠALJA, IGRAČAKA I DNEVNIKA

Memorijalni centar Holokausta u Jeruzalemu, Yad Vashem, priredio je u povodu Dana sjećanja na žrtve Holokausta izložbu osobnih predmeta žrtava nacizma.

Yad Vashem poznat je kao jedinstveni memorijalni centar Holokausta u svijetu. Ispod zemlje ovaj centar čuva, među ostalim, oko 150 milijuna papira koji dokumentiraju užase Holokausta, osobne predmete žrtava, fotografije i raznovrsna svjedočanstva.

No, težak i važan posao Yad Vashema ipak još nije završen. U protekle dvije godine zaposlenici Centra - zajedno s izraelskim dnevnim novinama Yedioth Ahronoth - dodali su još jedan sloj nacionalnom sjećanju. Više od 71.000 osobnih predmeta - igračkaka, odjeće, dnevnika i memorabilija - skupljeno je u okviru nacionalne kampanje "Skupljanje fragmenata", kojoj je cilj opisivanje zaboravljenih života i sudbina.

Dok je diljem svijeta obilježavan Dan sjećanja na žrtve Holokausta, Yad Vashem je otvorio posebnu izložbu predstavljajući javnosti dio predmeta "Skupljenih fragmenata". Željezni češalj, dnevnik napisani na njemačkom jeziku, zdjelica za hranu iz logora i krpena lutka samo su neki od predmeta na ovoj izložbi.

„U protekle dvije godine, tisuće ljudi odlučilo se oprostiti od svojih osobnih predmeta koji su im bili dragi i na taj način pomoći oživjeti sjećanje na rođake koji su ubijeni u Holokau-  
stu”, kazao je predsjednik Yad Vashema Avner Shalev. “Izložili



Avner Shalev

smo predmete iza kojih su dirljive osobne priče, priče koje sadrže važna svjedočanstva”, dodao je.

Jedan od izložaka je i molitvenik koji je napisala djevojka Hannah Weiss u Soemmerdi, koji je bio dio koncentracijskog logora Buchenwald. Djelatnici Yad Vashema bili su vrlo uzbuđeni kada su dobili ovaj molitvenik, jer u muzeju već imaju sličan koji je u istom logoru napisala Dita Kirshner.

Među posjetiocima koji su došli na otvaranje izložbe bilo je i preživjelih žrtava Holokausta, a neki od onih koji su Yad Vashemu dali predmete za ovu izložbu, došli su u više navrata da ih vide. ☆

T.R.

## POLJSKA

## SPAŠAVANJE SINAGOGA

Jedinoj sinagogi u Oswiecimu, gradu na jugu Poljske gdje su nacisti 1940. osnovali logor smrti Auschwitz-Birkenau, prijati urušavanje terena na kojem je sagrađena.

U zgradi ove sinagoge, jedine koja tijekom Drugog svjetskog rata nije bila uništena u Oswiecimu, nalazi se i obrazovni centar te židovski muzej.

“Najnovija analiza pokazuje da je povijesna zgrada sinagoge ugrožena erozijom terena. Zbog toga su hitno potrebni zahvati koji će spriječiti njezino urušavanje”, objavili su dužnosnici židovskog centra koji procjenjuju da bi operacija spašavanja sinagoge trebala stajati oko 250.000 eura te su uputili po-

ziv za sakupljanjem novčanih sredstava za sanaciju. Sagrađena početkom 20. stoljeća, sinagoga je, zajedno s obrazovnim centrom i židovskim muzejom, ponovno otvorena za javnost 2000. godine, nakon obnove.

Do 1939. godine polovica od 15.000 stanovnika Oswiecima bili su Židovi. Gotovo svi su ubijeni tijekom Holokausta.

Nacistički logor Auschwitz-Birkenau postao je simbolom Holokausta. U njemu je ubijeno više od milijun Židova, 70.000 Poljaka, 21.000 Roma, 15.000 sovjetskih ratnih zarobljenika i oko 15.000 drugih logoraša. ☆

T.R.



## HEBREJSKI JEZIK

## DVIJE TISUĆE NOVIH RIJEČI GODIŠNJE

U IZRAELU SU DVA SLUŽBENA JEZIKA – HEBREJSKI I ARAPSKI, A SVI PROMETNI ZNAKOVI I SVA IMENA ULICA NAPISANI SU NA HEBREJSKOM, ARAPSKOM I ENGLISKOM JEZIKU

Očuvanje hebrejskog jezika u današnjem ozračju globalizacije nije jednostavno. Izrael je nedavno proslavio 155. rođendan Eliezera Ben Yehude, koji se smatra ocem modernog hebrejskog. Google Israel također je odao počast Ben Yehudi posebnim Google “doodle-om” u znak sjećanja na čovjeka koji je vjerovao da “hebrejski jezik može živjeti samo ako se oživi nacija i vrati u domovinu”.

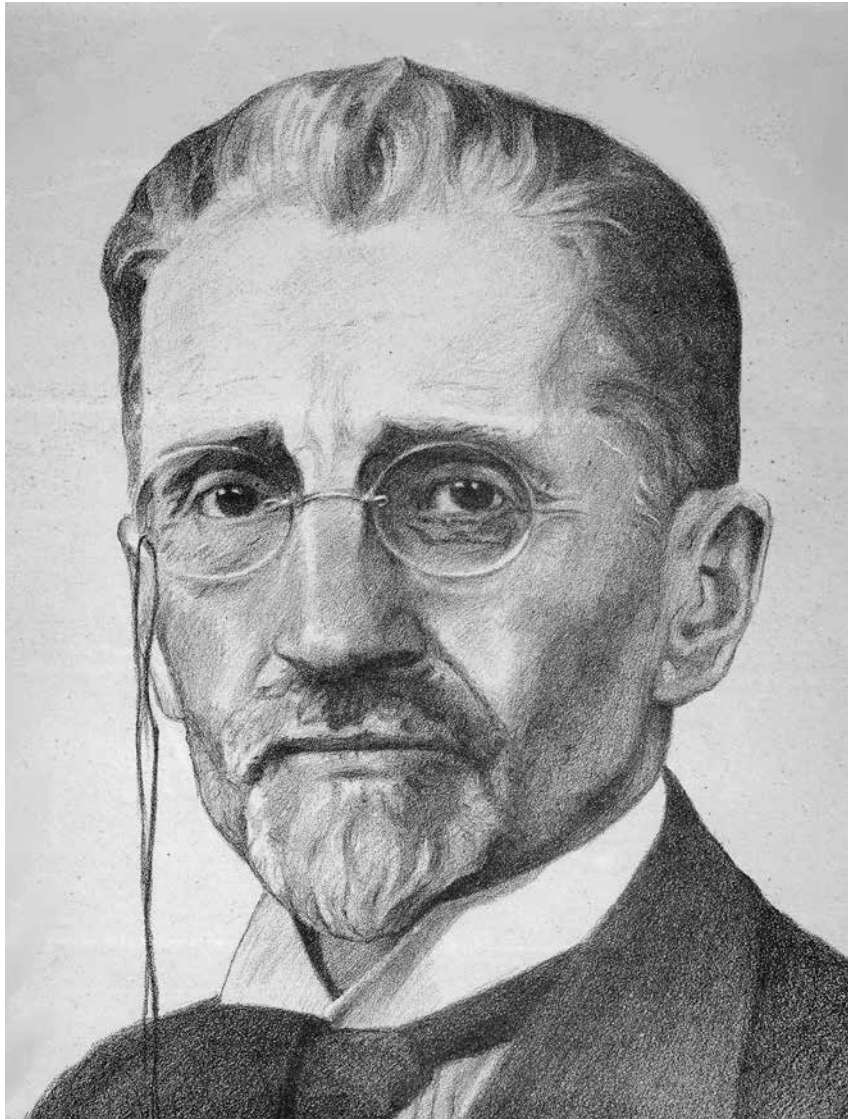
Eliezer Ben Yehuda rođen je u hasidskoj obitelji u Litvi 1858. godine. Studirao je na Sorbonni a 1881. godine preselio se u Jeruzalem, gdje je radio kao profesor, novinar, izdavač, leksikograf i tvorac hebrejskih riječi - po čemu je stekao najveću slavu.

Ben Yehuda je “izmislio” stotine hebrejskih riječi, među kojima i riječi za lutku, ručnik, sladoled i mnoge druge. Izmislio je i riječ za rječnik te napravio prvi moderni hebrejski rječnik.

I prije Ben Yehude hebrejskim jezikom su se služili Židovi u zajednicama diljem svijeta, od Rusije do Jemena. Veliki broj Židova mogao je čitati hebrejske tekstove, molitve i Bibliju. Mnoge Ben Yehudine hebrejske riječi bile su inspirirane biblijskim hebrejskim riječima.

Prije tri godine vlada izraelskog premijera Benjamina Netanyahua odlučila je Ben Yehudin rođendan proglasiti Nacionalnim danom hebrejskog jezika. Međutim, očuvanje hebrejskog jezika u današnjem ozračju globalizacije nije jednostavno. Akademija hebrejskog jezika na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu godišnje objavljuje prosječno dvije tisuće novih hebrejskih riječi. Tako su na primjer nastale hebrejske riječi za sms, blog i sl.

“Na Akademiji se pokušavamo boriti za svaku riječ. I umjesto da pronalazimo



Eliezer Ben Yehuda

samo izravni prijevod s engleskog, pokušavamo pronaći originalnu hebrejsku riječ koja će sadržavati i pravo značenje”, objašnjava predsjednik Akademije Moshe Bar Asher.

I drugi se bore za očuvanje i razvoj hebrejskog - poput gradonačelnika Haife Yone Yahava. On je zabranio korištenje engleskih riječi - poput “globalno”, “test” i “projekt” - u službenim dokumentima, a bori se i protiv engleskih naziva trgovina u gradu.

U Izraelu su dva službena jezika - hebrejski i arapski. Engleski jezik ima poluslužbeni status, a ruski je najrasprostranjeniji neslužbeni jezik u zemlji. Svi prometni znakovi i sva imena ulica u Izraelu napisana su na hebrejskom, arapskom i engleskom jeziku.

Hebrejski jezik je semitski jezik afro-azijske skupine jezika kojim u svijetu govori više od šest milijuna ljudi. ✨

N.B.

## KARIBI

# ŽIDOVSKO GROBLJE – NAJVAŽNIJI SPOMENIK OTOKA CURACAO

ŽIDOVSKA ZAJEDNICA NA OTOKU CURACAO POTJEČE IZ 1650. GODINE, KADA SU NA OTOK STIGLI SEFARDI IZ AMSTERDAMA, KOJI SU PRETHODNO BILI PROGNAJANI IZ ŠPANJOLSKE I PORTUGALA



## Dio povijesnog židovskog groblja na otoku Curacao

Povijesno židovsko groblje Beth Haim na otoku Curacao sa svojim velebnim spomenicima i epitafima na brojnim jezicima priča malo poznatu povijest Židova na Karibima, koji su bježali od inkvizicije iz Portugala i Španjolske. Očuvanju groblja ne pridnosi ni stalna erozija tla na otoku.

Grobni spomenici su puni napuklina a natpisi blijede...Bijeli mramor je postao sivi i cijelo groblje djeluje zapušteno.

Beth Haim, jedno od najstarijih židovskih groblja na zapadnoj hemisferi nalazi se na otoku Curacao a osnovano je u 17. stoljeću te se i danas smatra najvažnijim spomenikom otoka.

Otok, koji danas ima oko 150.000 stanovnika poznat je ljubiteljima ronjenja, a ostali ga znaju po plavom likeru koji nosi isto ime. Ali povijesno groblje u velikoj je opasnosti zbog korozije i zagađenja, a učinjena šteta više se ne može popraviti, ističe Rene Maduro, predsjednik sinagoge Mikve Israel-Emanuel, koja je vlasnik groblja.

“Vjerujte mi, volio bih da možemo učiniti nešto da zaštitimo groblje”, kazao je Maduro, čija je obitelj na Curacao stigla u 17. stoljeću. Maduro ističe da se na groblju nalaze posmrtni ostaci stotinjak članova njegove obitelji. Groblje na Curacao jedno je od nekoliko groblja koja “čuvaju kulturnu, etničku,

biografsku i vjersku povijest” Židova na Karibima, kazala je Rachel Frankel, arhitektica iz New Yorka koja je proučavala i dokumentirala povijesna židovska mjesta u Sjevernoj, Južnoj i Središnjoj Americi, uključujući i groblja na Jamaici i Surinamu.

Židovska zajednica Curacaoa namjerava sačuvati groblje u elektroničkom obliku na internetskoj stranici prepunoj podataka i fotografija, ističe Maduro. Plan za digitalni spomenik još je u fazi razvoja.

Frankel ističe da groblja, uz činjenicu da se radi o svetim mjestima, pomažu u sakupljanju podataka o karibskoj migraciji Sefarada čiji su preci bili protjerani s Iberijskog poluotoka, kao i o povijesti Aškenaza koji su kasnije tražili sreću bježeći iz središnje i istočne Europe. Uz Curacao i Jamaicu, velike židovske zajednice svojevremeno su živjele na otocima St. Eustatius, kao i na Barbadosu.

Židovska zajednica Curacaoa potječe iz 1650., kada su na otok stigli Sefardi iz Amsterdama, koji su prethodno pobjegli iz Španjolske i Portugala. Na svom vrhuncu, krajem 18. stoljeća, židovska zajednica na tom otoku brojala je oko dvije tisuće članova.

Oni su osnovali sinagogu Mikve Israel-Emanuel koja je najstarija i danas otvorena sinagoga na zapadnoj hemisferi. Sinagoga danas ima oko 350 članova od čega dvjestotinjak stvarno i živi na Curacaou. Ortodokсна sinagoga koja se nalazi u drugom dijelu grada u svom članstvu ima šezdesetak obitelji.

Groblje se nalazi na mjestu gdje je nekada bila velika plantaža u predgrađu Willemstada. Najstariji grobni natpis potječe iz 1668. godine.

Članovi židovske zajednice kažu da su ustanovili da je na groblju pokopano više od pet tisuća osoba, ali samo trećina grobnih natpisa je čitljiva i to na mješavini jezika koji uključuju portugalski, španjolski, nizozemski i hebrejski. Ivan Becher, predsjednik sinagoge Shaarek Tsedek u Willemstadu kazao je da je njegov djed među posljednjim pokopanima na groblju, prije gotovo 60 godina.

Stručnjaci koji su proučavali grobne spomenike utvrdili su da su oštećenja nastala zbog kombinacije faktora koji uključuju

vjetar, sol i vlagu, a “krivac” je i obližnja rafinerija nafte. Članovi židovske zajednice savetovali su se sa stručnjacima iz Nizozemske i SAD-a o mogućim rješenjima za zaustavljanje erozije, ali sve mogućnosti su bile preskupe i kratkotrajne.

Židovska vjera zabranjuje premještanje posmrtnih ostataka tako da seljenje groblja u neki drugi dio Curacaoa ne dolazi u obzir, rekao je Maduro.

Prvi Židov koji je stigao na Curacao bio je Samuel Cohen, koji je bio prevoditelj na nizozemskom brodu pod zapovjedništvom Johana van Walbeecka, koji je otok osvojio od Španjoolaca 1634. godine.

Nekoliko godina kasnije, 1651. Joao d'Ylan doveo je desetak židovskih obitelji iz Amsterdama na Curacao, gdje su živjeli na plantaži 'De Hoop' i obrađivali zemlju. Upravo ti Židovi osnovali su kongregaciju Mikve Israel-Emanuel. Tijekom stoljeća Židovi su na Curacaou sudjelovali u svim sferama života i ostavili dubok trag u povijesti otoka. ✨

T.R.

## BERLIN

# PRIČA O NEFERTITI I JAMESU SIMONU

**JAMES SIMON (1851.-1932.) PRUSKI ŽIDOV KOJI JE, KAO DOBROTVOR, FINANCIRAO I ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA, PA JE, MEĐU OSTALIM, BERLINSKOM MUZEJU POKLONIO BISTU NEFERTITI NEPROCJENJIVE VRIJEDNOSTI, BIO JE ZA VRIJEME NACIZMA, KAO ŽIDOV, IZBRISAN IZ NJEMAČKE POVIJESTI I TEK JE OVIH DANA JEDNIM DOKUMENTARNIM FILMOM IZVUČEN IZ ZABORAVA TE OPISAN KAO NAJVEĆI DOBROTVOR KOJEG JE BERLIN IKADA IMAO**

Bogati židovski filantrop koji je financirao iskopavanje biste Nefertiti bio je, djelovanjem nacista, izbrisan sa stranica povijesti. Danas, stotinu godina kasnije, njegova je priča konačno ispričana. Bista egipatske kraljice Nefertiti, stara 3.400 godina, u veljači ove godine ponovno je u središtu velike izložbe u berlinskom Neues Museumu, čime se slavi i njezino prvo pojavljivanje u moderno doba, prije točno sto godina. Bista supruge egipatskog kralja sunca Ehnatona zauzima posebno mjesto u kolekciji berlinskog muzeja otkako je prvi puta predstavljena javnosti 1923. godine.

Nefertitinu bistu iskopao je njemački arheolog Ludwig Borchardt u Amarni 1912. godine. Borchardtovo ime postalo je poznato diljem svijeta, ali mali je broj onih koji znaju priču o bogatom Židovu i filantropu koji ne samo da je financirao iskopavanja u Amarni koja su dovela do velikog otkrića već je i poklonio Nefertiti i ostale vrijedne egipatske umjetnine koje je posjedovao berlinskim muzejima.

Organizatori izložbe nadaju se da će to promijeniti. James Simon, pokopan na židovskom groblju u Berlinu, bio je bogati berlinski poslovni čovjek i mecena umjetnika



Bista egipatske kraljice Nefertiti stara 3.400 godina

*nastavak na sljedećoj strani*

te član brojne židovske zajednice Berlina prije Drugog svjetskog rata. Bez njegove strasti za umjetnošću i starom povijesti, Nefertiti danas vjerojatno ne bi bila jedna od najvećih atrakcija grada, koju godišnje posjeti pola milijuna posjetitelja.

Ali budući da je Simon bio Židov, njegovo je ime izbrisano iz njemačkih povijesnih knjiga nakon što su nacisti došli na vlast 1933. godine. “Jednostavno nije bilo prihvatljivo da Simon, kao i veliki broj drugih Židova, bude priznat kao netko tko je dao veliki doprinos njemačkoj kulturi”, napisao je povodom izložbe njemački list Der Spiegel.

Simon je i nakon Drugog svjetskog rata ostao uglavnom zaboravljen. U veljači ove godine njegova je priča prvi puta ispričana u televizijskom dokumentarnom filmu koji je snimila novinarka i redateljica Carola Wedel.

Simon je opisan kao “najveći dobročinitelj kojeg je Berlin ikada imao”. Film Carole Wedel priča priču o njegovom rođenju u bogatoj i liberalnoj berlinskoj židovskoj obitelji 1851. godine. Završio je prestižnu katoličku gimnaziju u kojoj je briljirao, ali njegovi roditelji nisu mu dopustili da slijedi svoju strast i studira povijest već su inzistirali da se pridruži obiteljskom poslu. Obiteljska tvrtka bavila se pamukom i zarađivala milijunske iznose. Povjesničari smatraju da je bogatstvo tvrtke omogućilo Simonu da živi “samouvjerenim načinom koji se teško može shvatiti prema našim današnjim standardima”.

Simon je četvrtinu svojih prihoda darivao za umjetnost i socijalne namjene. Donacije namijenjene umjetnosti počeo je davati nakon što je 1876. godine otvorena Berlinska nacionalna galerija, koja je imala vrlo mali broj eksponata. Simon je tada odlučio obogatiti galeriju, pa joj je donirao brojna djela, uključujući i slike Rembrandta i Bellinija. Financirao je i njemačke arheologe koji su se takmičili s britanskim i francuskim arheolozima u iskopavanju skrivenih blaga staroga Egipta. Prema zakonima koji su tada bili na snazi, Simon je bio vlasnik svega što su njemački arheolozi, koje je on financirao, iskopali.

Kada je Borchartd pronašao bistu Nefertiti, Simon je, kao njezin vlasnik, odredio da bude poslana u Berlin, a godine 1920. poklonio ju je gradskom muzeju.

Simon je 1889. počeo financirati izgradnju javnih kupališta i domova za zlostavljane djecu. S obzirom na rastući antisemitizam, davao je milijune za pomoć istočnoeuropskim Židovima koji su željeli emigrirati iz Europe.

Međutim, 1925. Simon je zapao u financijske probleme. Bio je prisiljen zatvoriti svoj posao, prodati vilu u kojoj je živio i preseliti se u skromniji stan.

Kada je Egipat od Njemačke zatražio da vrati bistu Nefertiti, Simon je pisao upravi berlinskog Muzeja podsjećajući



James Simon, najveći dobročinitelj kojeg je Berlin ikada imao

je da su nekadašnji direktori Muzeja obećali da će bistu vratiti Egiptu ako iz Kaira stigne takav zahtjev. Ali tadašnja uprava Muzeja je to odbila.

Spor oko toga tko je vlasnik biste faraonske kraljice, čije ime znači “lijepa žena koja je došla”, traje između Egipta i Njemačke već desetljećima. Kairo tvrdi da su Nijemci prijevarom iznijeli bistu iz zemlje, a Njemačka da je sve bilo legalno, pa odbija vratiti bistu.

Simon je bio tako ljut zbog odbijanja Berlina da vrati bistu Egiptu da je odbio prisustvovati otvaranju poznatog muzeja Pergamon. Preminuo je sam i ogorčen 1932. godine. Osamdeset godina nakon njegove smrti, Berlin još uvijek ne razmišlja o tome da Nefertiti vrati Kairu, ali grad namjerava odati počast zaboravljenom dobročinitelju. Nova galerija koja će biti izgrađena na gradskom otoku muzeja nosit će ime Jamesa Simona. Bista egipatske kraljice Nefertiti, stara 3.400 godina, najvažniji je eksponat izložbe “Svjetlo Amarne: 100 godina nakon pronalaska Nefertiti”. ☆

N.B.

# Večernji list

3. veljače, 2013.

## KANCELARKA JE REKLA: ZAUVIJEK SMO ODGOVORNI

MNOGI BI I DANAS POVJEROVALI U HITLEROVE LAŽI O SLJUBLJENOSTI NACIJE I VJERE, PA JE UTOLIKO VAŽNIJE ZNATI ŠTO JE 30. SIJEČNJA U BERLINU GOVORILA ANGELA MERKEL

Piše Branimir Pofuk

Adolf Hitler postao je 30. siječnja 1933. godine njemački kancelar. Osamdeset godina kasnije, skoro u sat točno, današnja je njemačka kancelarka u Berlinu održala govor. S mjesta na kojem je nekada bila komanda Gestapoa Angela Merkel obratila se pred čitavim svijetom svom, njemačkom narodu.

Bez okolišanja i petljanja Angela Merkel svoj narod je podsjetila na odgovornost koja nikada neće nestati i prestati. I nitko ozbiljan u Njemačkoj neće joj se usuditi protusloviti, niti bi se u ozbiljnoj njemačkoj javnosti za takvu vrstu osporavanja pro našao gostoljubivi kutak.

Angela Merkel bez krzmanja je čitav jedan naraštaj svoga naroda optužila za lakomisleno i naivno poklanjanje povjerenja političkoj stranci, pokretu i vođi s očitim zlim namjerama. Angela Merkel je Nijemcima kojih više uglavnom nema među živima, predbacila okretanje glave od gaženja prava pojedinaca i čitavih skupina građana, resignaciju pred silom, pristajanje na uništavanje svih različitosti. Kancelarka jedne od najmoćnijih država svijeta održala je javni nacionalni ispit savjesti. Podsjetila je kako je Hitler za svega šest mjeseci uspio zbrisati sve različitosti, dokinuti svu kulturu i intelektualni život koji se nisu uklapali u nacistički kalup i poimanje njemstva. Naglasila je Angela Merkel da su 10. svibnja u Berlinu i na sveučilištima širom Njemačke profesori skupa sa studentima bacali knjige na lomače. Sve je to, rekla je Merkel, vodilo prema ratu i prema kraju civilizacije: Holokaustu.

„Ovo ne možemo drukčije reći: uspon nacionalsocijalizma bio je moguć jer su elite i dijelovi njemačkog društva u tome sudjelovali; ali prije svega zato što je većina u Njemačkoj taj uspon u najmanju ruku dopustila“.

### Protiv struje i vjetra

Ovako je govorila Angela Merkel 30. siječnja 2013. u Berlinu, na otvorenju izložbe pod naslovom „Berlin 1933. – Put u diktaturu“. Ona je svoj narod još jednom nedvosmisleno optužila, ne da bi ga osudila, nego još jednom opomenula da se ljudska prava ne ostvaruju sama od sebe, da sloboda ne čuva samu sebe, da demokracija ne uspijeva sama. Za sve to potrebni su ljudi, opominje Merkel, koji s poštovanjem brinu jedni



### Angela Merkel – osvojila je poštovanje i divljenje mnogih

o drugima, koji su spremni preuzeti odgovornost za sebe i za druge i hrabro se zauzimati za svoje stavove i onda kada to znači izložiti se kritikama i vjetru u prsa.

- To je zadaća koja nam je, u spomen na sve grozote koje su proizašle iz Njemačke, predana kao trajna odgovornost – zaključila je svoj govor Njemačkoj i Nijemcima, održan pred čitavim svijetom, njemačka kancelarka Angela Merkel.

Dio nekog sveobuhvatnog hrvatskog ispita savjesti trebalo bi biti i pitanje kakva je to naša današnja javnost u kojoj takav govor na takav datum prolazi manje-više nezapaženo, kao da se nas Hrvata, naše povijesti i sadašnjosti sve to nimalo ne tiče. Nažalost, kada se u našoj javnosti ponekad i pojavi neki usamljeni glas koji o istim događajima u povijesti hrvatskog naroda progovori onako kako to čini Angela Merkel, onda naša javnost istog trena velikodušno otvori vrata i široka polja legijama osporavatelja.

### Dan kad se govori istina

Ima dana kad i Nijemci sa skrupuloznom pažnjom i o tim stvarima raspravljaju, ali na godišnjicu 30. siječnja 1933.

*nastavak na sljedećoj strani*

Angela Merkel za svoj narod nije tražila olakotne okolnosti, opravdanja ili objašnjenja u povijesnim nacionalnim traumama. Nije spominjala ni okrutnost pobjednika nad nacizmom. Njemačka je kancelarka 30. siječnja 2013. trebala i morala govoriti upravo tako kako je govorila, osvajajući takvim govorom divljenje i poštovanje mnogih.

Samo takvim jasnim govorom kancelarka Merkel mogla je još jednom raščistiti s naslijeđem kancelara Hitlera koji je osam desetljeća ranije gradio svoju smrtonosnu kulu od laži.

Jedan od svojih najlažljivijih govora u Reichstagu kancelar Hitler je održao 23. ožujka 1933., nagovarajući parlament da

sam sebe zapravo ukine i njemu, Führeru i kancelaru, omogućiti da sa svojom vladom donosi zakone mimo parlamenta i Ustava. Nakon što je komuniste i većinu socijaldemokrata ionako bio pohapsio, Hitler se tog dana najviše dodvoravao katoličkoj Stranci centra: kršćanstvo je nerazrušivi temelj moralnog života naroda, borba protiv materijalističke ideologije u interesu je i nacije i vjere, ateisti razaraju zajedničke nam kršćanske vrijednosti... Sipao je tako Hitler laži i dobio i katoličke glasove i konkordat s Vatikanom. Laž i spremnost da se u nju povjeruje nisu rijetkost ni danas. Ipak, i na sreću, ne i u Berlinu 30. siječnja. ✨

## IZ STRANIH MEDIJA

# THE JERUSALEM POST

BREAKING NEWS 24 HOURS A DAY

12. veljače 2013.

## ŽIDOVSKI PRVACI HVALE PAPU ZBOG STAJALIŠTA O IZRAELU

DOK PAPA BENEDIKT ODLAZI SA SCENE, SEFARDSKI GLAVNI RABIN ISTIČE DA BI GA SE MORALO PAMTITI ZBOG BORBE PROTIV ANTISEMITIZMA

Pišu Jeremy Sharon i Sam Sokol



Papa Benedikt XVI – uzdigao je katoličko-židovske odnose na dotad nazabilježenu razinu

Iskazivanje počasti i pohvala na račun pristupa i odnosa pape Benedikta prema Izraelu i židovskom narodu za vrijeme koje je proveo kao poglavar Rimske katoličke crkve započelo je ubrzo po obznanjivanju odluke Svetog oca da podnese ostavku.

Na poglavara Katoličke crkve naširoko se gleda kao na osobu koja je pridonijela promicanju odnosa Crkve i židovskog naroda, te čovjeka što je cijelo vrijeme svog papinstva ostao odlučan u osudama antisemitizma – osuđujući ponovno oživljavanje antisemitizma u bilo kojem obliku i prozivajući fenomene poricanja Holokausta.

Po riječima Shmuela Ben-Shmuela, voditelja Odjela za Dijasporu i religije pri Ministarstvu vanjskih poslova, Benedikt je nastavio kročiti istom stazom kojom je išao i njegov prethodnik Ivana Pavao, nastojeći otklanjati prepreke što su ih u odnosu na Židove postavljale teologijski antagonistične doktrine Crkve.

„Usvojio je topao i prijateljski odnos prema židovskom narodu i nastojao prevladati povijest progona Židova od strane Crkve“, govori Ben-Shmuel.

Prošlog mjeseca postignut je važan napredak, odnosno prodor u odnosima Izraela i Vatikana koji su se našli na rubu uspostave formalnih diplomatskih odnosa. Taj se proces počeo otvarati još 1993. godine.

Sam sporazum u cijelosti će se ratificirati po formiranju nove izraelske vlade.

Ben-Shmuel također je naglasio da je Benedikt prvi papa koji je otvoreno kritizirao radikalni islam, premda je taj korak izazvao gnjev i oštre napade na Papu u muslimanskom svijetu.

Benedikt XVI. posjetio je Izrael za trodnevnog povijesnog puta tijekom kojeg je isticao važnost jačanja katoličko-židovskih odnosa i isto posjetio Yad Vashem. Tom je prigodom papa Benedikt Holokaust nazvao „zvjerstvom“ kojem se nikad ne bi smjelo dopustiti da „ponovo okalja čovječanstvo“.

Međutim, u nekim krugovima papu se otvoreno kritiziralo što u svom govoru nije izrijekom spomenuo naciste. A bivši glavni izraelski rabin Yisrael Lau kritizirao ga je zbog toga što je kazao da su ubijeni „milijuni“, umjesto „šest milijuna“.

Sefardski glavni rabin Shlomo Amar rekao je da Benedikta valja pamtili posebice zbog izjave kako Bog nikad nije prekršio svoj zavjet i dogovor sa židovskim narodom, te da su kršćanima Židovi „starija braća“ i „preci.“ Amar je također pohvalno govorio o papinim odlučnim stajalištima i borbi protiv svih oblika antisemitizma i poricanja Holokausta.

Rabin David Rosen, počasni savjetnik Glavnog rabinata za međuvjerska pitanja, opisuje Benedikta kao prijatelja židovskog naroda koji je nastojao poboljšavati uzajamne odnose izjavama poput onih kakve je javno davao za svog posjeta Izraelu i u drugim prigodama.

Rosen, taj bivši glavni irski rabin i direktor za međuvjerske odnose i poslove Američkog židovskog odbora (American Jewish Committee), naglasio je da zabrinjava činjenica što Benedikt možda neće imati nasljednika jednako privrženog židovsko-katoličkim odnosima.

Premda je Benedikt, koji je kao dijete u Njemačkoj pripadao Hitlerovoj mladeži, ustoličen za papu pod sjenom oblaka sumnje i sumnjičavosti, Rosen je izjavio za The Jerusalem Post, da je Benedikt XVI. „suprotno predodžbi što vlada u javnosti, za Židove bio odličan papa.“

S prošlošću svoje zemlje Benedikt se suočio posjetom nacističkom logoru smrti u Auschwitzu. Nazivajući se „sinom Njemačke“, pomolio se i zapitao se zašto se Bog ni riječju nije oglasio kad je na tom mjestu tijekom Drugog svjetskog rata pobijeno 1,5 milijuna ljudi, uglavnom Židova.

Ogranci židovskih organizacija i ključni rabini diljem svijeta brzo su reagirali na papinu izjavu i hvalili ga zbog nastavljanja napora što ih je Ivan Pavao ulagao u jačanje židovsko-katoličkih odnosa.

„Benediktovo papinstvo uzdiglo je katoličko-židovske odnose na dotad nezabilježenu razinu,“ izjavio je početkom veljače ove godine Ronald Lauder, predsjednik Svjetskog židovskog kongresa. Ne samo da je Benedikt sačuval postignuća i ostav-

štinu Ivana Pavla, već je odnosima dviju vjerskih zajednica pružio „čvrstu teologijsku potku,“ dodao je Ronald Lauder.

Također je naglasio da nijedan papa prije Benedikta nije posjetio toliko sinagoga te da se „sretao s predstavnicima lokalnih židovskih zajednica kad god je posjećivao strane zemlje. Nijedan papa prije nije učinio toliko iskoraka kako bi unaprijedio odnose sa Židovima – i to na tolikim različitim razinama“.

Papu se također hvalilo i zbog odlučnog suprotstavljanja crkvenim prvacima koji su poricali Holokaust.

Židovski prvaci, uključujući i Laudera, izražavaju nadu da će se i Benediktov nasljednik opredijeliti za nastavak napora na približavanju dviju vjera.

Rosen je naglasio da će - kao prvi papa u nekoliko posljednjih stoljeća koji će živjeti i po okončanju svog pontifikata - Benedikt imati „barem moralni i psihološki utjecaj“ na izbor svog nasljednika.

Upravo to, naglasio je Rosen, može i biti razlogom papina odlaska s čela Katoličke crkve: kako bi zajamčio da će Crkva nastaviti kretati se svojim tradicionalnim smjerom.

„Sebe vidi kao branitelja istinske vjere pred prodorima sekularizma, te je stoga mogućnost da se to nasljedstvo produlji vjerojatno jedan do čimbenika koji je utjecao na njegovu odluku o ostavci,“ kaže Rosen.

Premda Benedikt nije bio „emotivno privržen“ dijalogu poput Ivana Pavla, dr. Moshe Kantor, predsjednik Europskog židovskog kongresa naglašava da je Benediktova „intelektualna privrženost, izražavana kroz odlučno protivljenje pripisivanju pojedinačne ili kolektivne krivnje Židovima za ubojstvo Isusa, nešto što židovske zajednice moraju poštovati i uvažavati.“

Ponavljajući nadanja što ih izražavaju druge židovske zajednice diljem svijeta zabrinute zbog predstojeće smjene na čelu Crkve, Vivian Wineman, predsjednik Vijeća parlamentarnih zastupnika britanskih Židova, izjavio je za tv-postaju Sky News da „smo bili zadovoljni nastojanjima papinstva da se uključuje u međuvjerski dijalog, posebice sa židovskom zajednicom. Nadamo se i očekujemo da će se to nastaviti i nakon imenovanja nasljednika pape Benedikta.“

I bivši britanski glavni rabin lord Jonathan Sacks i glavni rimski rabin Riccardo di Segni također su se pohvalno izražavali o papi Benediktu.

Sacks je papu nazvao „čovjekom blagosti,“ naglašavajući da je bio „osoba puna suosjećajnosti koja je oko sebe nosila auru milosti i mudrosti“.

Di Segni je izjavio za The Jerusalem Post da je, unatoč neslaganjima koja su bila „neizbježna s obzirom na bitne razlike što postoje između ta dva svijeta“, rimska židovska zajednica uvijek cijenila papinu „želju da naglašava židovske korijene kršćanstva kao pretpostavku plodnom odnosu temeljenom na uzajamnom uvažavanju.“ ☆

S engleskog preveo  
Zoran Bošnjak



7. prosinca 2012.

INTERVJU: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ

## ANTISEMITIZAM NIJE U DUHU CRNOGORACA

Crnogorski rabin Luciano Moše Prelević stigao je u srijedu iz Zagreba da se javi na dužnost, premda se još ne zna gdje će se graditi podgorička sinagoga.

Čovjek kojem je djed živio u Kućima a otac ratovao pod petokrakom, Prelević je prvi hrvatski rabin rođen u toj zemlji nakon Drugog svjetskog rata. Zagrebački rabin bio je logičan izbor Zajednice Jevreja u Crnoj Gori koja broji stotinjak članova. Prelević je zanimljiva ličnost, ponikao mimo vjerske dogme, inženjer i bivši vaterpolista koji je rabinsku nauku učio u Jerusalimu, na ješivi Aish Ha Tora.

„Jevrejstvo je čista nauka, jer pokušava odgovoriti na brojna pitanja, kako živimo, zašto živimo. Jako je egzaktno i nema nikakvog misticizma“, priča Prelević.

U dvočasovnom razgovoru rabin je podvukao da je biti Jevrej moralna kategorija, kao i da je smisao odnosa prema Bogu – odnos prema čovjeku.

**\* Imate čvrstu vezu sa Crnom Gorom. Koliko je to značajna okolnost za početak vašeg rada?**

- Vrlo je važno što imam tu vezu sa Crnom Gorom, sa ljudima, sa mentalitetom... Oduvijek sam znao – ja sam Crnogorac po tati, Jevrej po majci, zagrebački Crnogorac, crnogorski Zagrepčanin – bez problema sam nosio i bio ponosan na sve te identitete. Učio sam i crnogorsku istoriju, Marka Miljanova... Ta literatura je bila oko mene, čak sam u mladosti poznao bolje crnogorsku istoriju nego jevrejsku.

**\* Malo je Jevreja u Crnoj Gori. Postoji li neka norma koliko se ljudi mora okupiti da bi se formirala zajednica?**

- Nema norme zapravo – trebalo bi barem da bude jedno deset muškaraca da se može održavati služba, molitva, da se može čitati Tora. Ovdje u Crnoj Gori ima više nego dovoljan broj Jevreja da se stvori zajednica.

**\* Iako mala crnogorska zajednica je imala već neke vrlo značajne posjete. Vrhovni rabin Izraela, predsjednik Evropskog jevrejskog parlamenta... Kako to objašnjavate?**

- To samo govori koliko je ova zajednica aktivna. Nije uvijek tako, ne dolaze ti ljudi svugdje. Ovo je zapravo zajednica koja traži sebe, zapravo se okreće na više strana jer hoće vidjeti kojim putem da krene, šta je za njih najbolje u čitavom tom jevrejskom svijetu. Ni jevrejski svijet nije apsolutno jedinstven.

**\* Podjela je na centre u Americi i Evropi?**

- Ne, ne toliko. Svaka jevrejska zajednica je apsolutno samostalna. Nema piramide, kao što postoji Vatikan za katoličanstvo. Svaka zajednica Jevreja apsolutno može da bira rabina i sklapa s njim ugovor, otpušta ga ako nije zadovoljna i uzima novog rabina.

**\* Vi ste dakle službenik crnogorske jevrejske zajednice?**

- Da. Recimo u tom stilu i da je sasvim normalno da se rabini mijenjaju, da neko bude duže, neko kraće na toj poziciji.

**\* Koliko često ćete dolaziti u Crnu Goru?**

- Ne znam, dolaziću prema potrebama i željama. Osnovna stvar na kojoj želim raditi je na razvijanju jevrejskog identiteta, prvo na otkrivanju tog identiteta u samim ljudima, da oni sami sebe probaju definisati, što je to što ih čini Jevrejima.

**\* Što je to?**

- Ako to pitate, apsolutno ogroman dijapazon odgovora dobijate. Čuli ste za vašeg kolegu Danijela Perla koji je ubijen u Pakistanu. Odrubljena mu je glava, a zadnje njegove riječi su bile „Ja sam Jevrej“. Ne znam da li su ga prisilili da to kaže ili je rekao namjerno, ali njegovi roditelji su pozva-



li preko 300 intelektualaca, rabina, glumaca, producenata iz čitavog spektra jevrejskog života i pitali ih – šta te riječi znače. Vrlo je zanimljivo upoređivati odgovore tih ljudi, tako da to nije jednoznačno. Moj cilj je da prvo radim na tom identitetu Jevreja u Crnoj Gori, i da dam ljudima informaciju – ni na što ih ne želim prisiljavati. To je osnovna stvar – da ljudi sami odluče šta je za njih, šta nije za njih.

#### \* Sinagoga vam je neophodna da počnete normalan rad?

- U principu, sinagoga je jedna od stvari bez koje se i ne može. Može, ali sinagoga bi mogla biti svaka prostorija gdje se ljudi mole. Ipak, sinagoga je kao magnet koji ljude počne okupljati. Sinagoga daje jednu određenu duhovnost, ljudima to posebno nači.

#### \* Osim tvrdo obećane lokacije za sinagogu, što još očekujete od vlasti u Crnoj Gori?

- Očekujem ono što zapravo znam da će se desiti – a to je nešto dobro, jer crnogorska vlada i crnogorska nacija nikada nije imala negativan stav prema Jevrejima. Kako kroz istoriju, tako i danas. Moj tata je Crnogorac, a mama Jevrejka – nikad do mene nije dopro takav neki stav.

#### \* U Crnoj Gori nije bilo mnogo Jevreja, pa zato nema ni antisemitizma?

- Ne mora da znači. Antisemitizam je najveći tamo gdje Jevreja uopšte nema, jer antisemiti misle – Jevreji su svugdje, a ovdje se ne vide, znači da su duboko skriveni – znači nešto planiraju. Tako taj mozak funkcioniše... Crnogorci nikada nijesu imali tu tradiciju, a Jevreja je pretpostavljam bilo na crnogorskom primorju. Jednostavno to nije u duhu crnogorskog bića. Mislim da će crnogorska vlada izaći u susret jevrejskoj zajednici da stane na noge i obuhvati kompletan duhovni život. Jevrejstvo nije samo sinagoga, nego način života, posebno jedan moralni način života. Tako da mislim da sa te strane jevrejska zajednica može jako puno dati.

#### \* Jevreji su dali mnogo stvari Balkanu. Svugdje. Korijen sevdalinke na primjer.

- Ne samo u pjesmama. Gore u Hrvatskoj, mnogo su digli Jevreji graditelji ili arhitekti, toliko su digli privredu, sve moguće fabrike... Napredak je došao dolaskom Jevreja, a prije toga mnogo toga je bilo zapušteno. Od Jevreja se uvijek očekuje da se ponašaju čak i podsvjesno na jedan moralni i bolji način, jer mi smo ta nekakva savjest čovječanstva i u tome se sastoji izabranost Jevreja. Ne privilegija nego odgovornost za čitav svijet, to je osnova svega. Po mom mišljenju, a čuo sam takve interpretacije, jedan od razloga zašto projekat EU nikako da zaživi jeste što jedini prvi pravi Evropljani su bili Jevreji koji su uništeni u Holokaustu.

#### \* Jeste li bili u Aušvicu?

- Ne, nijesam. To je za mene preteško. Ne mogu gledati ni filmove o Holokaustu. Nažalost zbog službe moram otići u



Luciano Moše Prelević: Svaka židovska zajednica je apsolutno samostalna

Jasenovac. Putujem na razna mjesta komemoracija u granicama bivše SFRJ. Zato mi je i drago što takvih stvari nema u Crnoj Gori.

#### \* Mislim da je Crna Gora zanimljiva po tome što je kod nas došao jedan od Jevreja koji je anatemisan, mislim na Šabataja Cevija.

- Dobro, vama ga je sultan poslao. On je sahranjen u Ulcinju. Dobro, nije anatemisan, on je zapravo prognan kao tzv. lažni mesija.

#### \* Mnogi književnici su pisali tu njegovu priču. Mislite li da bi to sa nekog kulturološkog aspekta moglo biti zanimljivo možda turistički vrednovat...

- Pa moglo bi se napraviti. To se uvijek može iskoristiti. Isti taj Ulcinj sa tolikom svojom raznolikošću, mislim Crna Gora je strahoviti potencijal, turistički magnet...

#### \* Ima dosta turista koji dolaze iz Jerusalima u Dubrovnik, čitava jedna tradicija planinara koji dolaze u Crnu Goru.

- Crna Gora i ovo okolo je sve što Izrael sanja. Oni su u Hrvatskoj zadivljeni Plitvicama. Voda i zelenilo. Oni imaju more, ali ne ovakvo more.

#### \* A da li vama nedostaje vrijeme koje ste proveli u Izraelu tokom školovanja?

- Meni zapravo dosta nedostaje Jerusalim, čovjek se baš drugačije osjeća, nedostaje mi taj život u ješivi (školi), ali opet, sa druge strane, ovdje imam neku drugu ljepotu jer jevrejsko učenje, učenja radi – nema smisla. Treba se učiti da bi podučavao. ✨

## TEODOR HERCL – SEFARDSKI KORENI

Piše Aleksandar Lebl



Teodor Hercl

Poznato je da preci Teodora Hercla (Theodor Herzl) po očevoj liniji potiču iz Zemuna. Njegov otac Jakob, kao i deda Simon i još neki preci rođeni su tamo, a Simon je i sahranjen na zemunskom jevrejskom groblju. Jakob je prešao u Budimpeštu, oženio se Žanetom Dijamant i s njom imao sina, upisanog u knjige rođenih kao Tivadar, i ćerku Paulinu. Po prelasku porodice u Beč Tivadar je postao Teodor. Svi pomenuti bili su aškenazi. No ako se od Simona ide dve-tri generacije unazad, videće se da među precima ima i sefarda.

Pre nego što počnem da pobjliže pišem o tome, preneću legendu koja se među Herclovim precima, a i drugim srodnicima, generacijama održava više od dve stotine godina. Prema njoj, u XVII i XVIII veku su u Innsbruck u Austriji u nekoj misiji došla dva brata katolička kaludera. Tamo su oni izjavili kako su oni marani, tj. pokršteni Jevreji, te kako žele da se vrate staroj veri. To su i učinili, a gde, o tome ima više verzija: u Beogradu, Carigradu i dr. Ne zna se pouzdano njihov nov identitet, a veruje se da su među njima neki od onih koje pominjem u daljem tekstu ili njihovi potomci. Unapred se moram ograditi u pogledu tačnosti podataka koje iznosim, jer je reč o ljudima i događajima od pre dva i tri stoleća i često kontradiktornim podacima iz raznih izvora, od kojih sam koristio one koji su mi se činili najverodostojnijim i međusobno usklađenim.

Najstariji poznat Herclov predak bio je Meir Akiba, maran (jedan od braće iz Innsbruka, ili njegov potomak?), koji je u XYI-II veku iz Carigrada došao u Temišvar, tada pod turskom vladavinom, da bi uskoro prešao u austrijske ruke. Bio je prijatelj

čuvrenog Dijega d'Agilara (Diego d'Aguillar), takođe marana, važnog finansijera na dvoru austrijske carice Marije Terezije (1740-1780), odakle je sa ženom i 14 dece prešao (pobegao?) u London. Meir Akiba bio je vrlo uspešan poslovni čovek, koji je stekao velik ugled u Temišvaru i velik imetak. Bio je predstavnik D'Agilara i predsednik nevelike jevrejske opštine. Posle jednog od austrijsko-turskih ratova Temišvar je pripao Austriji. Više godina potom carica Marija Terezija odlučila je da zabrani boravak Jevreja u Temišvaru. Saznavši za to (od D'Agilara?) Akiba je otišao u Carigrad, u kojem je imao jake veze, i izdejtvoovao da mu sultan izda ferman za caricu. U njemu se poziva na mirovni ugovor, gde je stajalo da podanici jedne države mogu nesmetano boraviti u drugoj, pa to pravo imaju i temišvarski Jevreji, turski podanici. Na povratku je Meir Akiba umro u Oršavi. Njegov zet i naslednik na mestu predsednika jevrejske opštine, dotle potpredsednik, rabin (?) Izrael Tajtacak (Teitatzak) odneo je ferman u Beč i predao carici, koja je na osnovu toga povukla naredbu. O tome je početkom prošloga veka opširno pisao Herclov rođak, predcionist Leopold Lebl, koji je imao firmu na Rijeci i neko vreme živio i poslovao u filijali u Jafi.

Meir Jakiba imao je pet sinova: Jehudu (Judu), Jichaka (Isaka), Izraela, Menahema i Josefa, svaki „ben Meir Akiba“. Bar četvorica od njih bili su predsednici Jevrejske opštine Temišvar između 1776. i 1808. godine. Imao je i najmanje dve kćeri (ili unuke od sina Jehude), čija imena nisu poznata. Jedna se udala za zemunskog Jevrejina aškenaza Paula Naftalija Lebla (Loebl, Löbl; uzgred rečeno, što je, naravno, slučajnost, Lebl na hebrejskom i Herc na nemačkom znače isto, tj. srce, a imaju „l“ na kraju kao nemački dodatak za deminutiv). Paul Naftali se takođe pominje kao moguć potomak jednog od braće iz Innsbruka, jer je kazivano kako je poreklom iz Lobela u Španiji, od čega je navodno nastalo njegovo prezime. Druga se udala za pomenutog Izraela Tajtacaka.

Paul Naftali Lebl imao je nekoliko dece, među kojima drugo ili trećerodenog sina Leopolda Jehudu. Austrijanci, koji su pod Evgenijem Savojskim bili osvojili Beograd od Turaka 1717. godine, izgubili su ga 1739. godine. Beogradski Jevreji koji su ga napustili zajedno s njihovom vojskom, zbog svoje vernosti dobili su privilegiju da se smeju nastaniti u Zemunu, iako je on bio u vojnoj granici, gde je Jevrejima bilo to zabranjeno. Privilegija je važila samo za te porodice i njihove prvorođene sinove, dok su ostali morali napustiti Zemun. Međutim, Leopold je našao način da ostane u njemu: stara zemunska porodica Hercl nije imala sina već jednu ili više kćeri. Tako je uzeo za ženu Vera-

nu Frume Hercl i preuzeo njeno prezime, uz dodatak, za sebe i amanet za potomke, da koriste srednje slovo L. Iz tog braka je Teodorov deda Simon L. Hercl.

Simon se oženio Rebekom-Riči Bilic (Rebekka-Ritschi Bilitz), ćerkom Samuela Bilica (Bilitz), zemunskog aškenaskog rabina (?). Smatra se da su Bilici (ili Biliceri) došli iz galicijskog grada Bilic (Bilitz, sada Bjalsko Bjala u Poljskoj). Iz tog braka je Jakob Hercl, Teodorov otac. Samuel je imao još dece, među njima i ćerku Helenu-Lenu, koja se udala za Paula Rafaela Lebla, Beograđanina, sina Rafaela Paula Lebla i praunuka Meira Amiga. Tako su se dve sestre Bilic udale za dva bliska rođaka Lebl. Helena, odn. Jelena (moja prababa) se u Beogradu istakla u humanitarnom radu, te je dobila priznanje od Crvenog krsta Srbije, odn. Kraljice Natalije i mitropolita Mihaila, za negovanje ranje-

nika u srpsko-turskim ratovima u XIX veku. Teodor Hercl je znao za svoje poreklo (ponekad je o sebi pisao „ja, Lebl“). Kada je krajem XIX veka između Beograda i Zemuna izgrađen železnički most i železnička pruga od Beograda do južne granice, Teodor je iz Beča vozom putovao u Carigrad kod sultana i na jedan dan se zaustavio u Beogradu, gde se susreo s rođacima. Teodor i njegova sestra Paulina imali su decu, no od njih nisu imali potomaka. U svetu ima dosta njihovih srodnika. U Izraelu na komemoracije Teodoru Hrzlu pozivaju i njegove rođake. Među njima je bila i moja pokojna sestra Ženi. Pre godinu i po dana kod mene u Beogradu bila je jedna ekipa izraelske televizije i snimala materijal o našoj vezi s Teodorom Herclom, koji još nije prikazan. Ovih dana javili su Ani da je film u montaži, ali se još ne zna kada će biti prikazan. ☆

## IZ STRANIH MEDIJA

# THE JERUSALEM POST

BREAKING NEWS 24 HOURS A DAY

12. veljače 2013.

## ŠARANSKI: NE UZIMAJTE BUDUĆNOST ZDRAVO ZA GOTOVO

PREDSJEDNIK ŽIDOVSKJE AGENCIJE VJERUJE DA JAČANJE ŽIDOVSKOG IDENTITETA I ŠIRENJE OSJEĆAJA PONOSA U DIJASPORI POSTUPNO GUBE NA SNAZI

Piše Sam Sokol

„Budućnost židovskog naroda ne možemo uzimati zdravo za gotovo“, kazao je ovih dana The Jerusalem Postu predsjednik Židovske agencije Natan Šaranski.

U intervjuu u jeruzalemskom hotelu Inbal, nakon govora što ga je održao na Konferenciji predsjednika glavnih američkih židovskih organizacija, bivši „rifuznik“ izjavio je kako vjeruje da jačanje židovskog identiteta i osjećaja ponosa među Židovima u dijaspori, izazvano „šokom“ Holokausta i rađanjem Države Izrael, blijedi i gubi na snazi.

„Poveznica s judaizmom kroz klasično židovsko obrazovanje“ također slabi, drži Šaranski.

„Slabljenje te poveznice nekad se nadomještalo uključivanjem u izgradnju Izraela.“

Međutim, sadašnja ispitivanja raspoloženja javnosti pokazuju da tek polovica američkih Židova mlađih od trideset godina osjeća uznemirenost zbog ugrožavanja Države Izrael. To pokazuje da slabi i narušava se i povezanost američkog židovstva s Izraelom.



Natan Šaranski

Tijekom svog mandata na čelu izraelskog ogranka Židovske agencije (JAFI) Šaranski je udruhu usmjeravao u novom pravcu, usredotočujući se manje na njezinu nekadašnju temeljnu zadaću (olakšavanje masovnog useljavanja u Izrael, alija), a više na programe jačanja židovskog identiteta u dijaspori.

*nastavak na sljedećoj strani*

Raspravljajući o programima poput Birthrighta, u sklopu kojih se mlade Židove dovodi na besplatne posjete Izraelu, Šaranski je naglasio da „iskustvo boravka u Izraelu postaje posve nezaobilazno u jačanju židovskog identiteta.“

Dok priznaje da su „s jedne strane, Židovi sve manje emotivno vezani za Izrael,“ Šaranski naglašava da „uspoređujete li, pak, sadašnje mlade židovske prvake u usporedbi s onima od prije 25 godina, ovi su današnji povezani s Izraelom nego oni prije.“ Programi poput Birthrighta i nedavno najavljenog Onwarda „naša su glavna nada,“ kaže Šaranski. Jedino tim programima „možemo nadoknaditi bol Holokausta i onaj osjećaj trijumfa zbog nastanka Države Izrael.“

Na pitanje o promjeni fokusa kad je riječ o djelovanju Agencije, njezin predsjednik kaže da nije posrijedi, kao što to neki tvrde, „izdaja alije“.

„U nama se nisu pogasile vatre što ih je nekad budila alija, ali ako danas govorimo o slobodnom svijetu, više ne govorimo o

spašavanju“ kao što je to nekad bio slučaj s etiopijskim ili sovjetskim židovstvom.

„Kako biste ljude potakli na aliju, odnosno doseljavanje, Židove iz dijaspeore morate emotivno približiti Izraelu. Ako želite zaustaviti asimilaciju, u ljudi morate umanjiti i oslabiti osjećaj indiferentnosti prema vlastitom židovskom identitetu i buditi strasniji osjećaj pripadnosti židovskoj obitelji.“

Najvećoj opasnosti od asimilacije u inozemstvu, tvrdi Šaranski, izložena su djeca bivših izraelskih državljana i ruskih Židova koji su se preselili u Sjedinjene Države.

„Najopasnije je stanje među onima koji govore ruski i hebrejski“, ističe Šaranski, tvrdeći pritom da je tome uzrok činjenica da ustanove koje omogućavaju očuvanje židovskog identiteta u dijaspori više ne privlače Izraelce i Ruse.

„Moramo jačati židovski identitet Izraelaca u inozemstvu,“ zaključuje Šaranski. ✧

S engleskog preveo  
Zoran Bošnjak

## IZ STRANIH MEDIJA



10. veljače 2013.

# ŽIDOVSKI KANDIDATI PRESKAČU IZBORE ZA GRADONAČELNIKA NEW YORKA, ALI SVE IH JE VIŠE NA STARTU U LOS ANGELESU

Piše: Josh Nathan-Kazis

I New York City i Los Angeles ove godine biraju novog gradonačelnika. Jedan će grad vjerojatno izabrati Židova, drugi neće.

Mislite li da znate što će koji grad učiniti?

New York se čini spremnim za još jednog gradonačelnika Židova. Trojica od zadnjih pet bili su Židovi, uključujući i sadašnjeg gradonačelnika Michaela Bloomberga, kao i nedavno preminulog Eda Kocha. U gotovo svim izborima za gradonačelnika, koliko seže sjećanje, sudjelovao je i poneki židovski kandidat. Naposljetku, riječ je o New Yorku.

No, 2013. ni jedan od nekolicine vodećih kandidata u utrci za Bloombergova nasljednika nije Židov.

S druge strane, Los Angeles, iako već godinama izabire podosta dužnosnika iz redova Židova, nikad nije izabrao Židova i



New York

za gradonačelnika. Ovoga puta, međutim, oba su vodeća kandidata za to mjesto Židovi. Još jedna kandidatkinja među vodećima udata je za Židova i izjavljuje da je sklona prelasku na židovsku vjeru.

Gube li se pomalo njujorški Židovi? Ili se glavnina židovske moći pomiče na Zapad?

Pa, vjerojatno – ne.

„Neke su stvari u tome jednostavno šaljive,“ kaže Raphael Sonenshein, politolog i izvršni direktor Instituta Pat Brown pri Kalifornijskom državnom sveučilištu u Los Angelesu.

Primjerice, izborna trka za gradonačelnika New Yorka danas bi izgledala podosta drukčije da bivši kongresnik Anthony Weiner nije u lipnju 2011. nehotice na Twitter pustio uvećanu snimku svojih gaćica (dok je bio u njima).

„Činjenica da baš u ovoj izbornoj utrci nema nijednog kandidata Židova poglavito je posljedica osobnog ponašanja potencijalnog židovskog kandidata“, tvrdi Flora Davidson, profesorica političkih znanosti i urbanih istraživanja na Barnard Collegeu, osvrćući se na Weinerja, koji se povukao iz političkog života i odustao od utrke za gradonačelnika ubrzo nakon objavljivanja nezgodne snimke.

Međutim, u Los Angelesu nije riječ o slučajnosti. U tom kalifornijskom gradu zamjetna prisutnost Židova u ovom izbornom ciklusu ustvari odražava snagu i moć židovske zajednice kao glasačkog bloka.

Židovi čine tek šest posto stanovništva Los Angelesa dok ih, s druge strane, u New Yorku ima 13 posto. Međutim, udio Židova koji izlaze na birališta u Los Angelesu više nego udvostručuje njihov politički utjecaj u odnosu na brojnost same zajednice. Pa ipak, riječ je i dalje o malom glasačkom bloku. Za razliku od New Yorka, predizbori u Los Angelesu širom su otvorene nestranačke utrke u kojima same stranke igraju razmjerno nevažne uloge. To dobro organiziranim etničkim blokovima omogućava da puno izravnije očituju i posreduju svoju moć, a da se pritom ne podvrgavaju niti opterećuju etničkim obzirima kojima se rukovodi Demokratska stranka kad raspodjeljuje svoja izborna obećanja i općenito svoju ponudu.

„Zato što sustav nije zagušen strankama i okruzima, kao i zbog razvijene, jako razvijene kulture političke organiziranosti svojstvene New Yorku, neke skupine, uz uvjet da njihovi pripadnici izađu na birališta u velikom broju, mogu biti vrlo važne“, kaže Sonenshein.

Po Sonensheinu Židovi su u Los Angelesu – poslije Latina, Amerikanaca azijskog podrijetla i Crnaca - četvrti najvažniji glasački etnički blok u gradu. Tradicionalno, Židovi su tvorili i moćne izborne koalicije s ostalim manjinskim skupinama.

To znači da bi glasovi Židova u Los Angelesu mogli biti stavница presudna za uspostavu pobjedničke koalicije. Ispočeka se očekivalo da će židovski glasovi otići Zevu Yaroslavskom, okružnom nadzorniku i istaknutom losandželeskom političaru kojeg se naveliko poistovjećivalo sa židovskom zajednicom. Da



### Los Angeles

se ove godine odlučio sudjelovati u izbornoj utrci za gradonačelnika, Yaroslavsky, političar koji je i rođen u Los Angelesu, slovio bi za ozbiljnog takmaca.

Naposljetku, Yaroslavsky je odustao. Time je pitanje za koga će glasati Židovi ponovo otvoreno.

Dva kandidata netradicionalnih židovskih korijena i backgrounda trenutno vode u utrci za gradonačelnika Los Angelesa.

Eric Garcetti, predsjednik Gradskog vijeća, miješanih je židovsko-meksičkih korijena. U intervjuu za Forward prošle je godine nazvao sebe Kosher Burrito. Članica Gradskog vijeća Jan Perry, Židovka crnačkih korijena, izjavila je za Forward da je „uvijek nečem težila i stremila.“

Čak i kandidati s mnogo beznačajnijim vezama sa židovstvom pokušavaju iz toga izvući korist. Kandidatkinja za gradonačelnicu Wendy Greuel, revizorka i glavna gradska knjigovotkinja, udata je za Židova. Siječnja ove godina izjavila je za L.A. Jewish Journal da bi željela prijeći na judaizam.

„Vjerujem u židovsku tradiciju i religiju,“ citirao je spomenuti list njezinu izjavu.

U međuvremenu, na drugoj strani Amerike, činjenica da se u utrci nije pojavio ni jedan njujorški Židov koji bi mogao pobijediti u nadmetanju za mjesto gradonačelnika, ne sprečava ostale kandidate da se nastave agresivno boriti za naklonost židovske zajednice.

Jednako kao što se očekivalo da će Yaroslavsky – odlučili li se uključiti u izbornu utrku – na svoju stranu privući blok židovskih glasača u Los Angelesu, predsjednik općine Manhattan Scott Stringer, da je ostao u utrci, mogao je računati na povelik dio glasova Židova. No, umjesto toga, Stringer se odlučio natjecati za voditelja uprave gradskih prihoda i glavnog gradskog revizora. Za očekivati je da pobijedi u toj trci.

Zapravo, u utrcu za mjesto gradonačelnika New Yorka uključio se i jedan Židov. Tom Allon, novinski izdavač, u utrcu za gradonačelnika ušao je kao član Republikanske stranke, premda mu činjenica da nije naširoko poznat baš ne ide u korist.

Takmaci u predizbornom procesu unutar Demokratske stranke, poput Christine Quinn, Bila de Blasioa i Billa Thompsona,

već su se naslikavali sa židovskim prvcima, pojavljujući se na različitim židovskim događanjima diljem grada. No, u New Yorku nastojanja kandidata da pridobiju židovske glasače otežava različitost unutar same zajednice kakva se ne može zamijetiti u Los Angelesu.

„Vjerujem da je ta velika heterogenost unutar židovske populacije u New Yorku uzrokom činjenice da ta zajednica ne glasuje dosljedno kao u Los Angelesu“, kaže John Mollenkopf, ravnatelj Centra za urbane studije pri Centru za postdiplomatske studije na Gradskom sveučilištu New Yorka, ističući da su njujorški Židovi kao glasači znatno manje jednoobrazni od onih u Los Angelesu.

Nastojati pridobiti njujorške Židove znači pristupati ultraortodoksnim prvcima u Brooklynu, kao i svjetovnim liberalima na gornjem dijelu West Sidea na Manhattanu, da spomenemo samo dvije od mnogih židovskih podzajednica diljem grada.

Za prethodnih izbornih ciklusa židovski su prvaci strahovali da demografski pomaci – poglavito rast i jačanje skupine konzervativnih Židova doseljenih ili porijeklom iz Rusije, kao i širenje ultraortodoksnog dijela zajednice – razbijaju židovski blok. To se još nije obistinilo, barem ne u izborima za gradonačelnika. Na svim donedavnim izborima Židovi su uglavnom glasovali zajedno, osim za utrke za gradonačelnika 2001. godine, kad su se podijelili između dva Židova - republikanca Michaela Blomberga i demokrata Marka Greena.

„Židovi vole da ih se gleda kao blok, čak i kad se međusobno baš ne vole“, kaže Ester Fuchs, ravnateljica Programa urbanih i

socijalnih politika na Školi međunarodnih i javnih poslova pri Sveučilištu Columbia.

Kada se nastoje izboriti za dostupnost određenih usluga, ortodoksni Židovi u Brooklynu na lokalnim izborima pružaju potporu favoritima i zanemaruju ideološke obzire. Tako se obično približavaju svjetovnjačkim židovskim liberalima sklonima kandidatima koji su društveno aktivistički usmjereni. „Sukladno tome, ako promatrate lokalne izbore, ideološke razlike između židovskih glasača nisu toliko važne koliko bi bile važne na izborima na nacionalnoj razini“, ističe Ester Fuchs.

Na nižim i srednjim razinama političkog života u ovom gradu sve je prepuno ambicioznih mladih dužnosnika iz redova Židova, poput Julie Menin, kandidatkinje za predsjednicu općine Manhattan i gradskog vijećnika Brada Landera. Jasno je stoga da trenutna oskudica židovskih pretendenaata na mjesto gradonačelnika nije neko trajno stanje.

Međutim, u Los Angelesu, unatoč trenutnom obilju takmaca za gradonačelnika iz redova Židova, trend je ustvari krenuo upravo u suprotnom smjeru. Broj Židova po gradskim uredima smanjuje se.

„Premda trojica glavnih kandidata imaju stanovite poveznice sa židovskom zajednicom, sve se to zbiva u ozračju opadanja zastupljenosti Židova u gradskoj skupštini, državnom Senatu, gradskom vijeću“, kaže Sonenshein. Naglašava da je broj Židova koji zastupaju Los Angeles u tim tijelima „znatno ispod razine na kojoj je bio prije dvadeset godina“. ☆

## DOBROVOLJNI PRILOZI

### ZA SOCIJALNE POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

**Alica i Ivica Singer** 200,00 kn  
u spomen na Evu Schwarz iz Čakovca

**Nino Perović** 400,00 kn  
u povodu smrti gđe Danice Šetinc rođ. Feldbauer

**Bojana Hodalić** 400,00 kn  
u povodu smrti gđe Danice Šetinc rođ. Feldbauer

### ZA VJERSKU SEKCIJU

**Lea Lustig** 1000,00 kn  
u povodu prve godišnjice smrti supruga dipl.ing. Alfreda Lustiga

**Gordana Erdec** 600,00 kn  
u povodu smrti majke, Danice Šetinc rođ. Feldbauer

### ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA

**Jakob Perera** 22.600,00 kn  
u spomen na majku i brata, Saru i Slobodana Pereru

**Mirjana Radman** 100,00 \$  
u znak sjećanja na najmilije,  
supruga Josipa i prijateljicu Doru Fall

**Učesnici zimovanja u Opatiji** 500,00 kn

## S RETROSPEKTIVE MARTE EHRlich U MODERNOJ GALERIJi U ZAGREBU

I OD 20. PROSINCA 2012. DO 24. VELJAČE 2013.



Gore lijevo: Autoportret, 1938., tempera i gvaš na papiru  
Gore desno: Autoportret, 1967., ulje na platnu  
Dolje: Djevojka i cvijeće, 1978., ulje na platnu



Marta Ehrlich: Primavera,  
1972., ulje na platnu